

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАҲБАР КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ ТАШКИЛ
ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ-МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

СОЛИҚЛАР ВА СОЛИҚҚА ТОРТИШ

ЙЎНАЛИШИ

**«СОЛИҚҚА ТОРТИШНИНГ ХАЛҚАРО
АНДОЗАЛАРИ»**

МОДУЛИ БЎЙИЧА

**Ў Қ У В – У С Л У Б И Й
М А Ж М У А**

Тошкент 2019

Модулнинг ўқув-услубий мажмуаси Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини Мувофиқлаштирувчи кенгашнинг 2019 йил 18 октябрдаги 5-сонли баённомаси билан маъқулланган ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ ишлаб чиқилган.

Тузувчи: ТДИУ и.ф.д., Худойкулов С.К., катта ўқитувчи
Бабаев Ш.Б.

Такризчи: ТДИУ и.ф.д., проф. М.И.Алимарданов

*Ўқув -услубий мажмуа Тошкент давлат иқтисодиёт университети
Кенгашининг 2019 йил _____ даги ___-сонли қарори билан тасдиққа
тавсия қилинган.*

МУНДАРИЖА

I. Ишчи дастур	4
II. Модулни ўқитишда фойдаланиладиган интерфаол таълим методлари.	10
III. Назарий материаллар.....	15
IV. Амалий машғулот материаллари.....	63
V. Кейслар банки	69
VI. Мустақил таълим мавзулари	71
VII. Глоссарий.....	85
VIII. Адабиётлар рўйхати	87

ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Мазкур ишчи дастур Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сон Фармонидаги устувор йўналишлар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади.

Дастур мазмуни олий таълимнинг норматив-ҳуқуқий асослари ва қонунчилик нормалари, илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат, таълим жараёнларида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, амалий хорижий тил, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, технологик тараққиёт ва ўқув жараёнини ташкил этишининг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг касбий компетентлиги ва креативлиги, глобал Интернет тармоғи, мультимедиа тизимлари ва масофадан ўқитиш усулларини ўзлаштириш бўйича билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутди.

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг ўтган йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сонли, 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида» ги ПФ-4947-сонли Фармонлари, 2017 йил 20 апрелдаги «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги ПҚ-2909-сонли қароридаги устувор йўналишлар ва вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади¹.

Дастур доирасида берилаётган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, бу орқали олий таълим муассасалари педагог кадрларининг соҳага оид замонавий таълим ва инновация технологиялари, илғор хорижий тажрибалардан самарали фойдаланиш, ахборот-коммуникация технологияларини ўқув жараёнига кенг татбиқ этиш, чет тилларини интенсив ўзлаштириш даражасини ошириш ҳисобига уларнинг касб маҳоратини, илмий фаолиятини мунтазам юксалтириш, олий таълим муассасаларида ўқув-тарбия жараёнларини ташкил этиш ва бошқаришни тизимли таҳлил қилиш, шунингдек, педагогик вазиятларда оптимал қарорлар қабул қилиш билан боғлиқ компетенцияларга эга бўлишлари таъминланади.

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда дастурда тингловчиларнинг махсус фанлар доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар ўзгартирилиши мумкин.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Солиқлар ва солиққа тортиш” йўналишида педагог кадрларнинг касбий билим, кўникма, малакаларини узлуксиз янгилаш ва ривожлантириш механизмларини яратиш;

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПҚ-2909-сонли Қарори. Халқ сўзи газетаси 2017 йил 21 апрел.

замонавий талабларга мос ҳолда олий таълимнинг сифатини таъминлаш учун зарур бўлган педагогларнинг касбий компетентлик даражасини ошириш;

педагог кадрлар томонидан замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва хорижий тилларни самарали ўзлаштирилишини таъминлаш;

махсус фанлар соҳасидаги ўқитишнинг инновацион технологиялари ва илғор хорижий тажрибаларни ўзлаштириш;

“Солиққа тортишнинг халқаро андозалари” модулида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг фан ва ишлаб чиқариш билан интеграциясини таъминлаш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникма, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Солиққа тортишнинг халқаро андозалари” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Ўзбекистон Республикасида солиқ сиёсати, унинг яқин истиқболдаги вазифалари ва стратегик йўналишларини ретроспектив ва перспектив баҳолаш;

Ўзбекистонда бевосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили, ўзгариш тенденцияларини ишлаб чиқиш.

Республикада солиқ маъмурчилигини такомиллаштириш ҳамда амалда қўллаш самарадорлигини ошириш йўллари ишлаб чиқиш;

Давлат солиқ қўмитаси томонидан солиқ тўловчиларга тақдим этилган интерактив хизматлардан амалда фойдаланиш;

иқтисодиёт соҳасидаги кадрлар тайёрлаш тизимида хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибаларини қўллаш;

давлат солиқ хизмати органларида фойдаланилаётган дастурий маҳсуллардан фойдаланиш ҳамда уларни кенг жамоатчиликка тушунтириш;

мамлакат солиқ тизимида оид янгиликлар, долзарб масалаларни инновацион технологиялардан фойдаланган ҳолда уларни ўқув жараёнига татбиқ этиш;

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Солиққа тортишнинг халқаро андозалари” модули маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Ўқув жараёнида таълимнинг интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситалари, педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш назарда тутилган:

- маъруза машғулотларида “Ақлий ҳужум”, “Концептуал жадвал”, “Ўйланг-жуфтликда ишланг-фикр алмашинг” каби интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситаларидан;

- амалий машғулотларда баҳс-мунозара, тушунчалар таҳлили, ақлий ҳужум, кейс, гуруҳларда ишлаш, SWOT-таҳлил жадвал, Т-жадвал каби интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситаларни қўллаш назарда тутилади.

Модулни ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Солиқ маъмурчилиги ва назорати”, “Солиқлар сиёсатининг асосий йўналишлари” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда тингловчиларнинг касбий тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулни ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Ўқув модул мазмуни ўқув режадаги учинчи ва бешинчи блок ва мутахассислик ўқув модулларининг барча соҳалари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг умумий тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Ҳозирги глобаллашув шароитида солиқ тизими ва ундаги ислохотларнинг устувор йўналишлари тўғрисида назарий ва амалий билимларни мужассамлаштирган бўлиб, унда жаҳон мамлакатлари ва Республикамиз солиқ тизимидаги ислохотларнинг концептуал асослари ёритиб берилган. Замонавий иқтисодчи педагог кадрлар учун ушбу йўналишдаги маълумтларни ўзлаштириш талаб қилинади ва бунда фаннинг роли муҳим ўрин эгаллайди.

Модул бўйича соатлар тақсимооти

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат					Мустақил таълим
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси			Жами	
			Назарий	Амалий машғулот	Кўчма машғулот		
1.	Ўзбекистонда тўғри солиққа тортиш механизми	6	6	2	2	2	
2.	Ўзбекистонда эгри солиққа тортиш тартиби	6	6	2	2	2	
3.	Соддалаштирилган солиқ тизими ва унинг иқтисодий моҳияти	2	2		2		
4.	Ўзбекистонда ресурс тўловларининг ўзига хос хусусиятлари	2	2		2		
	Жами:	16	16	4	8	4	

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Ўзбекистонда тўғри солиққа тортиш механизми

Ўзбекистонда бевосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили, ўзгариш тенденциялари. Юридик ва жисмоний шахслардан олинadиган фойда ва даромад солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар ҳамда улардаги ўзгариш тенденциялари. Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромадлари таркиби. Солиқни ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби. Декларация асосида жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортиш тизимини такомиллаштириш масалалари. Жисмоний шахслар томонидан электрон тарзда декларация топшириш ва электрон декларация топширилиши билан боғлиқ замонавий дастурий маҳсуллар.

2-мавзу: Ўзбекистонда эгри солиққа тортиш тартиби

Билвосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили. Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби. Ноль даражали ставка бўйича солиқ солинадиган оборот. Акциз солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби. Транспорт воситаларига бензин, дизел ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинadиган солиқни тўловчилар таркиби ва солиқ ставкалари. Солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида билвосита солиқларни ҳисоблаш механизмининг такомиллаштиришнинг долзарб масалалари.

3-мавзу: Соддалаштирилган солиқ тизими ва унинг иқтисодий моҳияти

Ягона солиқ тўловини ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари. Ягона солиқ тўловини ҳисоблашда қўлланиладиган энг кам миқдорлар ва уларнинг аҳамияти. Ягона солиқ тўловини ва ягона ер солиғини ҳисоблаш механизмини такомиллаштириш масалалари. Қатъий белгиланган солиқни қўллашнинг ўзига хос хусусиятлари. Қатъий белгиланган солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибини такомиллаштириш масалалари.

5-мавзу: Ўзбекистонда ресурс тўловларининг ўзига хос хусусиятлари

Ресурс, мол-мулк ва ер қаъридан фойдаланувчилар учун махсус тўловлар тизимининг иқтисодий моҳияти. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари. Тижоратбоп топилма бонуси ва имзоли бонус. Ер солиғинининг жорий этилиши ва иқтисодий моҳияти. Ер солиғи тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар. Юридик ва жисмоний шахслар олинadиган ер солиғини ҳисоблаш, ҳисоб китобларни тақдим этиш ва солиқни тўлаш муддатлари. Мол-мулк солиғинининг жорий этилиши ва иқтисодий моҳияти. Мол-мулк солиғи тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар. Юридик ва жисмоний шахслар олинadиган мол-мулк солиғини ҳисоблаш, ҳисоб китобларни тақдим этиш тартиби ва солиқни тўлаш муддатлари.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

1-амалий машғулот

Ўзбекистонда юридик шахслардан олинadиган фойда солиғини ҳисоблаш механизми

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Ўзбекистонда бевосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили.
2. Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлари ҳамда улардаги ўзгариш тенденциялари.
3. Фойда солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби.

Калит сўзлар: ялпи тушум, таннарх, солиқ базаси, преференциялар.

2-амалий машғулот

Ўзбекистонда жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғини ҳисоблаш механизми

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлари.
2. Даромад солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби.
3. Декларация асосида жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортиш механизми.

Калит сўзлар: иш ҳақи ва бошқа даромадлар, прогрессив солиқ ставкаси.

3-амалий машғулот

Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш тартиби

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Билвосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили.
2. Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби.
3. Ноль даражали ставка бўйича солиқ солинадиган оборот.

Калит сўзлар: солиққа тортиладиган оборот, импорт, ҳисоб-фактура

4-амалий машғулот

Акциз ва транспорт воситаларига бензин, дизел ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни ҳисоблаш механизми

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Акциз солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби.
2. Транспорт воситаларига бензин, дизел ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни тўловчилар таркиби ва солиқ ставкалари.
3. Солиқларни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.

Калит сўзлар: акцизости товарлар, импорт товарлари, бензин, дизел ёнилғиси ва газ

5-амалий машғулот

Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартиби

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Ягона солиқ тўловини ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.
2. Ягона солиқ тўловини ҳисоблашда қўлланиладиган энг кам миқдорлар ва уларнинг аҳамияти.
3. Ягона солиқ тўловини ҳисоблаш механизмини такомиллаштириш масалалари.
4. Ягона ер солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар ҳамда улардаги ўзгариш тенденциялари.
5. Қатъий белгиланган солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.
6. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибини такомиллаштириш масалалари.

Калит сўзлар: ялпи тушум, ер солиғи миқдори, ставкалар, ернинг норматив қиймати, кишлоқ хўжалик товар ишлаб чиқарувчилар

6-амалий машғулот

Ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқ ва махсус тўловларни ҳисоблаш механизми

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқ ва махсус тўловлар тизимининг иқтисодий моҳияти.
2. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.
3. Тижоратбоп топилма бонуси ва имзоли бонус.
4. Ер солиғи тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар. Юридик ва жисмоний шахслар олинадиган ер солиғини ҳисоблаш, ҳисоб китобларни тақдим этиш ва солиқни тўлаш муддатлари.
5. Мол-мулк солиғи тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар. Юридик ва жисмоний шахслар олинадиган мол-мулк солиғини ҳисоблаш, ҳисоб китобларни тақдим этиш тартиби ва солиқни тўлаш муддатлари.

Калит сўзлар: ер ости бойликлари рўйхати, бонуслар, кадастр қиймати, инвентаризация, ставкалар

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модулнинг назарий материални ўзлаштиришда қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади:

- **давра суҳбатлари** (қўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини

ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- **Баҳс ва мунозаралар** (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

- **Кенг кўламли суҳбат.** Ҳамма учун умумий бўлган тавсия этилаётган мажбурий ва кўшимча адабиётлар билан машғулотнинг ҳар бир режа саволларига тингловчиларни тайёргарлигини назарда тутати. Фаоллаштиришни барча воситаларини қўллаш билан: сўзга чиқувчига ва барча гуруҳга яхши ўйлаб тузилган аниқ ифодаланган саволлар; сўзга чиқувчи тингловчиларни кучли ва кучсиз томонларига диққатларини қарата олиши; иш жараёнида очиқ берилаётган, янги қирраларни ўша вақтнинг ўзида ажратиб кўрсатиш ва бошқалар асосида кўпчилик тингловчиларнинг саволларини муҳокама қилишга жалб қилиш имконини беради.

- **Пресс-конференция.** Қисқа сўзга чиқишдан сўнг, биринчи савол бўйича маърузачига (агарда маърузалар бир қатор тингловчиларга берилган бўлса, ўқитувчининг ўзи улардан бирига сўз беради) сўз берилади. Шундан сўнг, ҳар бир тингловчи маъруза мавзуси бўйича унга савол бериши лозим.

- **Кейсларни (муаммоли вазиятларни) ечиш.** Муаммоли вазиятларни ҳал этиш натижасида ҳосил бўлган, мустақил излаб топилган далиллар, касбий аҳамиятли йўналишларни излашга ва тасдиқлашга, келгусидаги касбий фаолияти билан боғлиқлигини англаб етишга ёрдам беради.

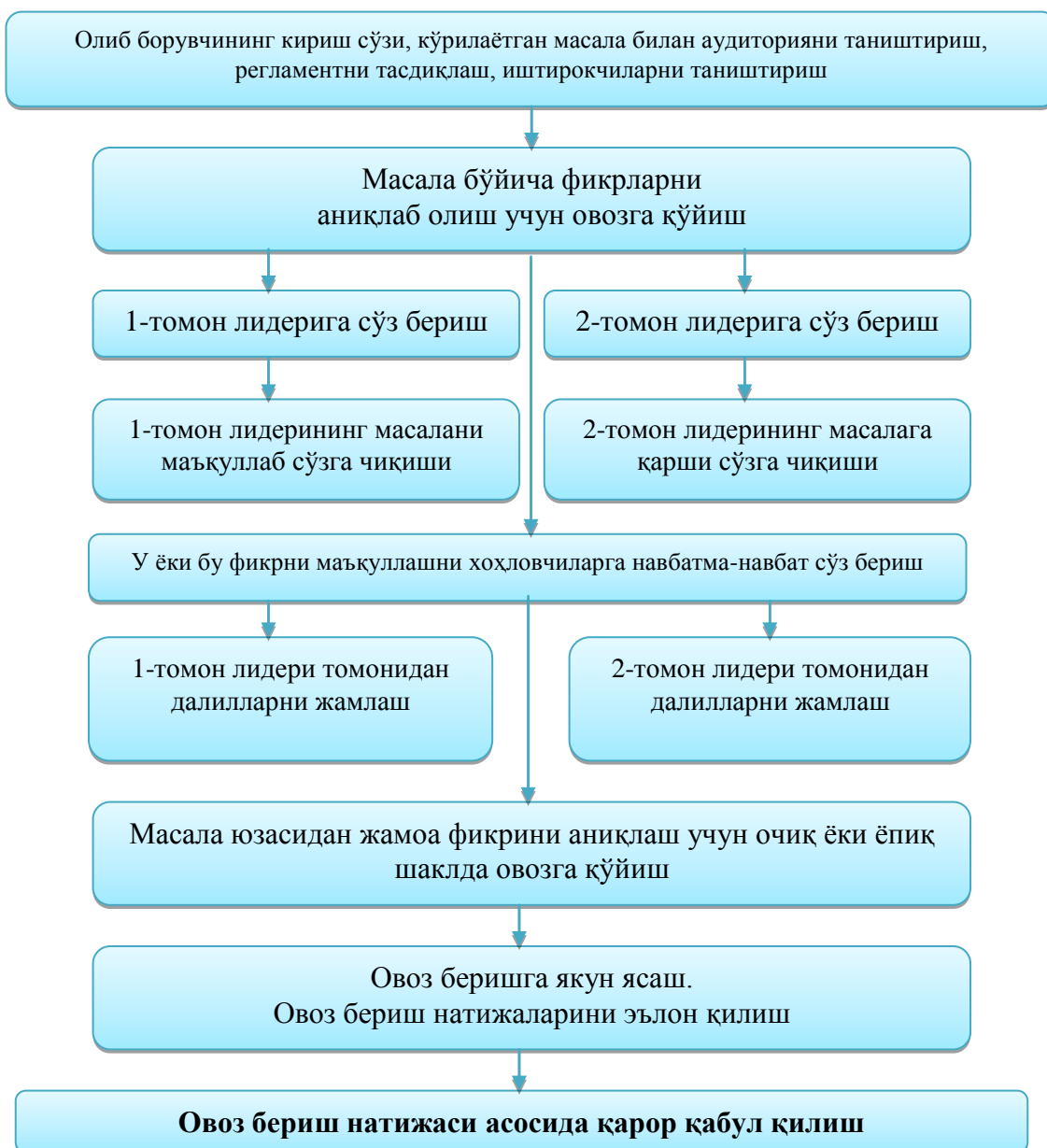
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

Муаммони жамоали тарзда ҳал этишнинг усуллари ва воситалари

Музокаралар

Музокаралар – аниқ ташкил этилган икки томон фикрларининг алмашинуви.

Музокараларни ўтказиш жараёнининг тузилиши

Баҳс

Баҳс – ўз фикрини ифода этишни хоҳловчилар орасида бирон бир мунозарали масалани муҳокама қилиш, ҳақиқатни аниқлаш ва тўғри қарорни қабул қилиш.

Анжуман-баҳсининг роли

Олиб борувчи – ўргатувчи барча ваколатларига эга – баҳс боришини бошқаради, исботлар ва рад этишларнинг далилигини, тушунча ва атамаларнинг аниқлигига эътибор қаратади, мулоқотнинг барча қоидаларга муносиб тарзда ўтишини кузатади.

Оппонент – тадқиқотчилар муҳитида қабул қилинган оппонентлик жараёнини амалга оширади. У нафақат нутқ сўзловчининг асосий нуқтаи назарини ифодалаши, балки уни тушиниши орқали унинг хатоларини топиши ва ҳал этишнинг ўз вариантини тақдим этиши зарур.

Мантиқчи – нутқ сўзловчи ва оппонент фикларидаги қарама-қаршиликларни ва мантиқий хатоларни аниқлайди, тушунчалар тавсифини аниқлайди, далиллар ва рад этишларни ва фарзани олдинга суриш ҳаққонийлигини таҳлил қилади.

Психолог – маҳсулли мулоқотни ташкил этиш учун жавоб беради, биргаликда ҳаракатларни амалга ошириб, келишувга эришади, баҳснинг можарога айланишига йўл қўймайди.

Эксперт – баҳс усулининг натижавийлигини баҳолайди, олдинга сурилган фаразлар ва таклифлар, хулосалар ҳаққонийлигини баҳолайди, аниқ бир иштирокчининг қўшган ҳиссаси тўғрисида фикрларни билдиради ва бошқалар.

«Ақлий ҳужум»

Ақлий ҳужум (брейнсторминг – миялар бўрони) – амалий ёки илмий муаммоларни ҳал этиш фикрларни жамоали генерация қилиш усули.

Ақлий ҳужум вақтида иштирокчилар мураккаб муаммони биргаликда ҳал этишга интилишади: уларни ҳал этиш бўйича ўз фикрларини билдиради (генерация қилади) ва бу фикрлар танқид қилинмасдан улар орасидан энг мувофиқи, самаралиси, мақбули ва шу каби фикрлар танлаб олиниб, муҳокама қилинади, ривожлантирилади ва ушбу фикрларни асослаш ва рад этиш имкониятлари баҳоланади.

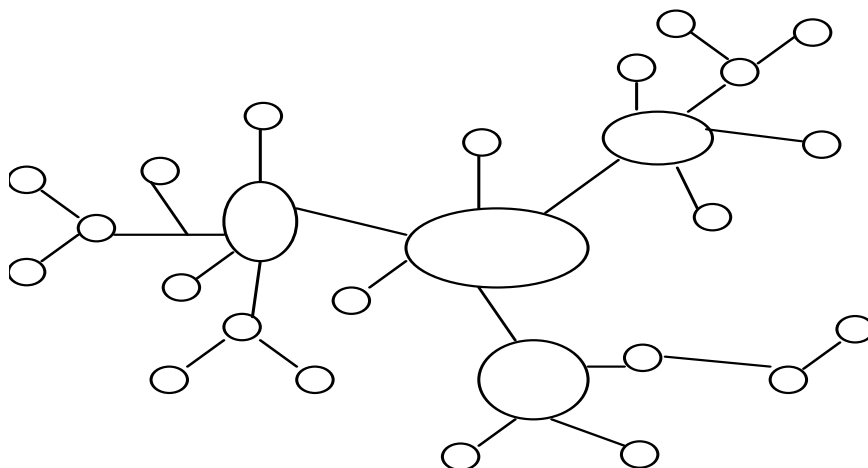
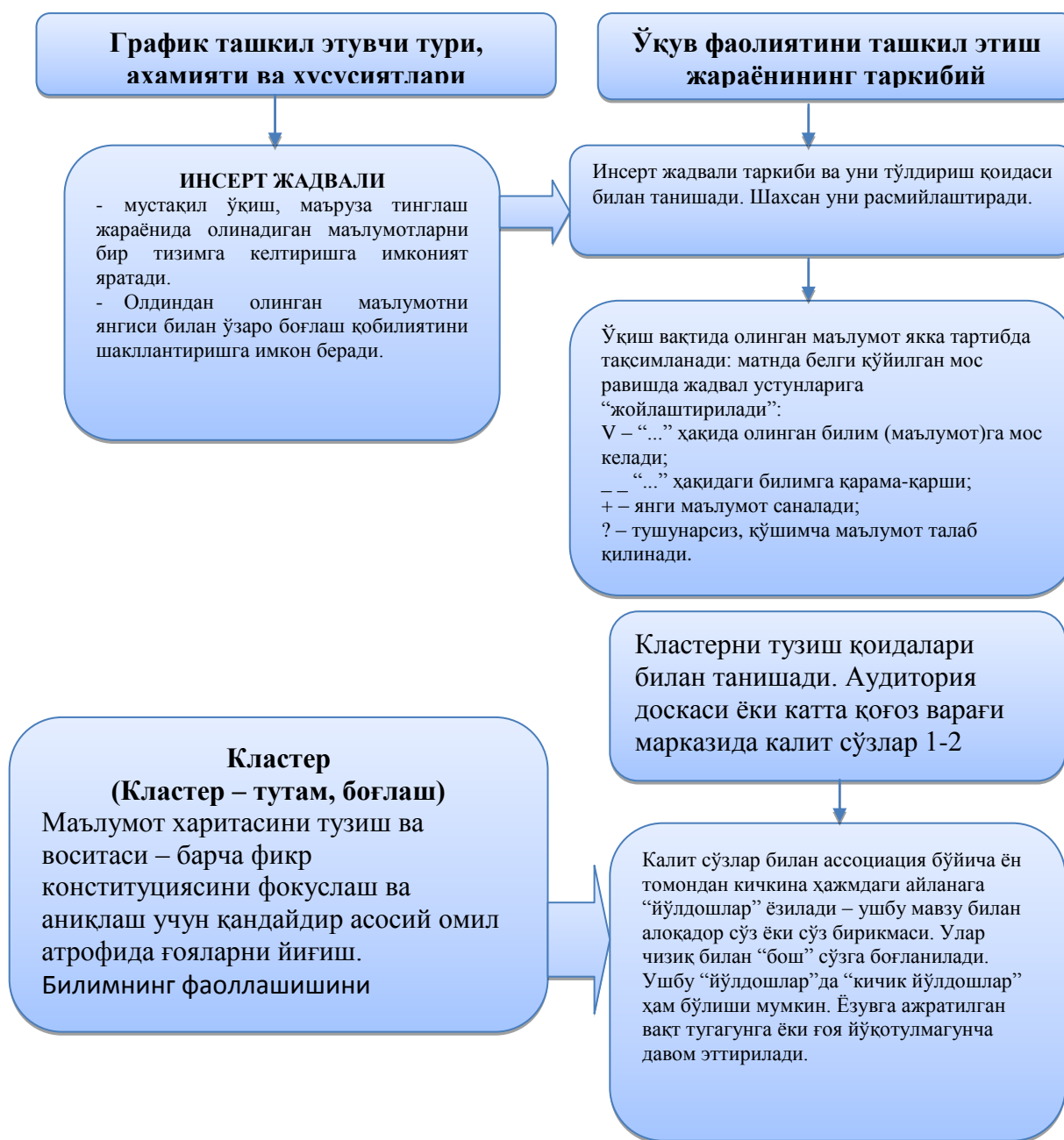
Ақлий ҳужумнинг асосий вазифаси – ўқиб-ўрганиш фаолиятини фаоллаштириш, муаммони мустақил тушуниш ва ҳал этишга мотивлаштиришни ривожлантириш, мулоқот маданияти, коммуникатив кўникмаларни шакллантириш, фикрлаш инерциясидан қутилиш ва ижодий масалани ҳал этишда фикрлашнинг оддий боришини енгиш.

• **Тўғридан-тўғри жамоали ақлий ҳужум** – иложи борича кўпроқ фикрлар йиғилишини таъминлайди. Бутун ўқув гуруҳи (20 кишидан ортиқ бўлмаган) битта муаммони ҳал этади.

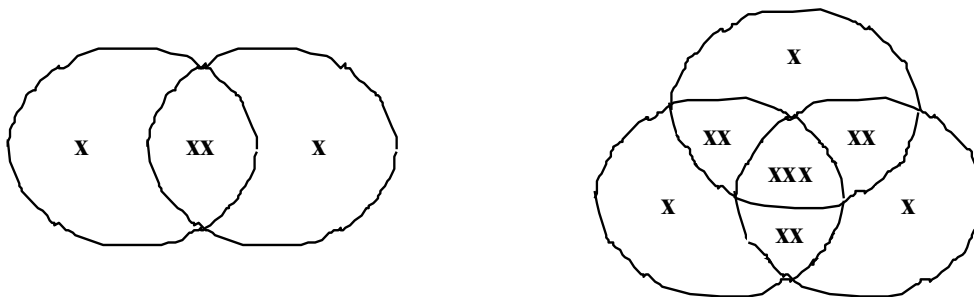
• **Оммавий ақлий ҳужум** – микро гуруҳларга бўлинган ва катта аудиторияда фикрлар генерацияси самарадорлигини кескин ошириш имконини беради.

• Ҳар бир гуруҳ ичида умумий муаммонинг бир жиҳати ҳал этилади.

Кўргазмали тақдим этиш: график ташкил этувчилар

Венн диаграммаси

SWOT-таҳлил жадвали

SWOT – таҳлил номланиши инглизча бош ҳарфлардан олинган:

Strengths – кучли томони, корхонада ички ресурслар мавжудлиги назарда тутилади;

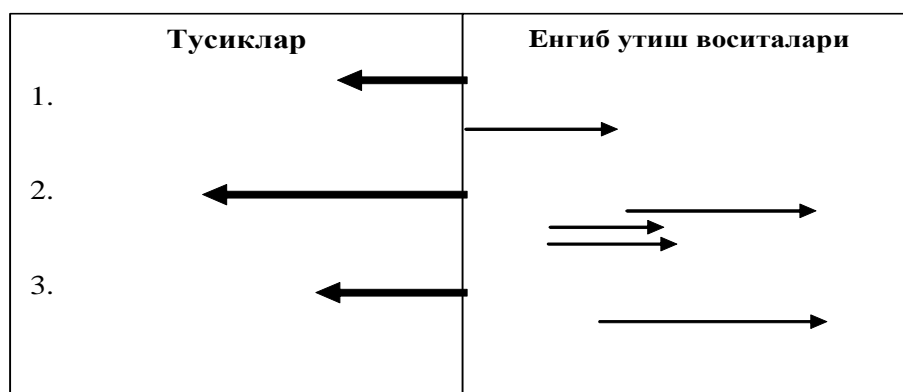
Weakness – кучсиз томони ёки ички муаммолар мавжудлиги;

Opportunities – имкониятлар; корхона ривожланиши учун мавжуд имкониятлар;

Threats – хавфлар; ташқи муҳитдаги мавжуд хавф-хатарлар

Қоидага кўра, SWOT – таҳлилининг муваффақияти ташкилотга боғлиқ бўлмай, балки келгусидаги стратегик мақсад ва лойиҳаларни ишлаб чиқишда унинг натижаси ҳисобга олинишига боғлиқ бўлади. Уни қўллашда элементларини қуйидагича талқин қилиш мумкин:

“Кучлар таҳлили” графиги

«Кучлар таҳлили» графигини тузиш қондаси

Координат ўқи чизилади, чапга стрелка (кучлар) билан корхона ривожланиши ёки муайян бизнес лойиҳасини амалга оширишга халақит берувчи тўсиқлар жойлаштирилади. Ушбу стрелкалар катталиги жиҳатдан у ёки бу муаммога таъсири ҳамда жиддийлигига мос келиши лозим бўлади.

Сўнгра қарама-қарши томонга ушбу кучларни енгиб ўтиш воситалари стрелка кўринишида экс эттирилади. Уларнинг сони графикнинг ўнг томонидан натижа чиқара оладиган даражада бўлиши лозим.

Умуман олганда, бу келгусида аниқлаштиришни ва бўлақларга ажратишни талаб этадиган кучларни нисбий баҳолаш усули ҳисобланади.

“Кейс-стади” методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетида амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очиқ ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни камраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қаерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш (матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўлларини ишлаб чиқиш	✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўлларини ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини шакллантириш, асослаш ва тақдимот.	✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-мавзу. Ўзбекистонда тўғри солиққа тортиш механизми

Режа

- 1.1. Ўзбекистонда бевосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили.
- 1.2. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлари ҳамда улардаги ўзгариш тенденциялари.
- 1.3. Фойда солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби.
- 1.4. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлари.
- 1.5. Даромад солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби.
- 1.6. Декларация асосида жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортиш механизми.

Таянч иборалар: юридик шахслар, жами даромад таркиби, харажатлар таркиби, чегириладиган ва чегирилмайдиган харажатлар, солиқ солинадиган фойда, тўловчилари таркиби, солиқ солиш объекти, резидентлар, норезидентлар ялпи тушум, таннарх, солиқ базаси, преференциялар, иш ҳақи ва бошқа даромадлар, прогрессив солиқ ставкаси.

1.1. Ўзбекистонда бевосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили.

Иқтисодий моҳиятига қараб солиқлар тўғри ва эгри солиқларга ёки бевосита ва билвосита солиқларга бўлинади. Тўғри солиқларни тўғридан тўғри солиқ тўловчиларнинг ўзи тўлайди, яъни солиқни ҳуқуқий тўловчиси ҳам, ҳақиқий тўловчиси ҳам битта шахс бўлади. Тўғри солиқ юқини бошқалар зиммасига юклатиш ҳолати бу ерда бўлмайди. Бу солиқлар таркибига барча даромаддан тўланадиган солиқлар ва мол-мулк (ресурс) солиқлари киради.

Тўғри солиқлардан тўғридан-тўғри даромаддан солиқ тўланганлиги учун солиқлар ставкасининг камайтирилиши корхоналар даромадининг кўп қисмини уларга қолдириб, инвестиция фаолиятини кенгайтириш имконини яратиб, бозор иқтисодиётини ривожлантиради. Бу солиқларнинг ставкалари оширилса, корхоналарнинг молиявий имкониятлари камаё боради ва охир-оқибатда мамлакат иқтисодий ривожланишига салбий таъсир кўрсатади. Демак, бу гуруҳ таркибига кирувчи солиқларнинг ставкалари тўғридан-тўғри иқтисодий ривожланиш билан бевосита боғлиқдир.

Тўғри солиқларга қуйидагилар киради:

- Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи
- Жисмоний шахслар даромад солиғи
- Кичик корхона ва микрофирмалардан олинадиган ягона солиқ тўлови.
- Юридик ва жисмоний шахсларнинг қатъий белгиланган солиғи.
- Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи (2018 йилдан бекор қилинган).
- Мол-мулк солиғи (юридик ва жисмоний шахслар учун).
- Ер солиғи (юридик ва жисмоний шахслар учун).
- Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ва махсус тўловлар.
- Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ.

Бевосита солиқлар - даромад, мол-мулк, фойдаланилган ресурслар ва бошқа объектларга белгиланиб, солиқ тўловчининг даромадидан ёки фойдасидан бевосита бюджетга ўтказиладиган мажбурий тўловлардир.

Бевосита солиқ солиш объектлари - фойда ёки даромадлар, юридик ва жисмоний шахслар мол-мулки, фойдаланилган ресурслар қиймати ва бошқалар бўлса, билвосита солиқлар объекти-товарларнинг, иш ва хизматларнинг қўшилган қиймати, муайян товарлар ёки хизматлар қиймати ва бошқа қонун билан белгиланган объектлар бўлиши мумкин.

Кўпгина талқинларда бевосита солиқ объекти-“солиқ тўловчининг даромади (иш хақи, фойда, фоизлар ва бошқалар) ва мол-мулк (ерлар, уйлар, қимматли қоғозлар ва бошқалар) қиймати” эканлиги ифодаланган. Бизнинг фикримизча, шулар қаторида фойдаланилган ресурсларга белгиланадиган бевосита солиқлар солиқ тўловчининг даромади ёки фойдасидан ундирилсада, лекин даромад ва фойданинг мавжудлигига катта кичиклигига боғлиқ бўлмайди.

Бевосита солиқлар янги яратилган қийматни қайта тақсимлашда иштирок этиб, солиқ тўловчи даромади ёки фойдасининг бир қисмини ташкил этади.

Олиб борилган ислохотлар сабабли ривожланган давлатларда ҳам бевосита солиқ ставкалари бир мунча пасайтирилди. Шу жумладан, корпорациядан олинadиган даромад солиғи ставкаси АҚШ да 35 фоиздан 21 фоизга (2018 йилдан бошлаб), Буюк Британияда 45 фоиздан 33 фоизга, Японияда 42 фоиздан 35 фоизга, Францияда 50 фоиздан 34 фоизга пасайтирилди. Бундан ташқари ушбу давлатларда жисмоний шахсларни даромадларини солиққа тортишда солиқ ставкаларининг юқори даражалари камайтирилди (мисол, АҚШда 39.6 фоиздан 29 фоизга). Бу тадбирлар хусусий сармояларни кўпайтириш, уларни иқтисодиётга йўналтириш ва тадбиркорликни ривожлантириш учун амалга оширилди.

Хорижий мамлакатлар солиққа тортиш тажрибаларини ўрганиш шуни кўрсатдики, ривожланган мамлакатларда амалга оширилган солиқ ислохотлари асосан солиқ юқини камайтириб боришга, бевосита ва билвосита солиққа тортишни оптималлаштиришга қаратилган.

Кўпгина ривожланган мамлакатларда малакали кадрлар тайёрлаш солиқлар билан рағбатлантирилади. Масалан Францияда имтиёзли солиқлар билан биргаликда ҳар бир янги ташкил этилган иш ўрни учун бюджет устамаси жорий этилган. Бундан ташқари ўз ходимларини тайёрлайдиган корхоналар солиқ имтиёзлари оладилар. Республикамиз солиқлар тизимида кадрлар тайёрлаш учун қисман имтиёз берилган бўлиб, Вазирлар Маҳкамасининг 554-сонли ва 166-сонли қарорларига биноан кадрлар тайёрлаш харажатларини меёридан ошган қисми (2%дан) ошган қисми фойда солиғига тортилади.

Бизнинг фикримизча мамлакатимизда ҳам малакали мутахассислар тайёрлаш, қайта тайёрлаш билан боғлиқ бўлган харажатларни фойда солиғидан тўлиқ озод қилиш мақсадга мувофиқдир.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, ривожланган мамлакатларда одатда бевосита солиқлар муҳим фискаль вазифани бажаради. Бевосита солиқлар таркибида жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи ва корпорациялар фойда солиғи бюджетга кўпроқ молиявий ресурс жамғаради. Эркин бозор иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда жисмоний шахслар даромад солиғи бюджет даромадининг асосий манбаи бўлиб ҳисобланади. Масалан, жисмоний ва юридик шахслар даромад солиғи “Швеция бюджети даромадининг 41 % ни ташкил этади¹”.

Республикамиз ва хорижий мамлакатлардаги жисмоний шахслар даромадидан олинadиган солиқ ставкалари таққосланганда, ҳар мамлакат ўзининг миллий хусусиятларидан келиб чиқиб, энг қуйи ва энг юқори ставкаларни белгилаганлиги кўринади. Умуман, кўпгина мамлакатларда жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг ставкалари даромадлар миқдорига боғлиқ равишда табақалаштирилади. Шунга кўра, фуқароларнинг реал даромадлари мувофиқлаштириб борилади. Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги мамлакатларининг тажрибаларига кўра, жисмоний шахсларнинг даромадидан олинadиган солиқ ставкалари қанчалик прогрессив ҳолда юқори бўлса, даромадларни яшириш ва солиқдан қочиш хавфи шунчалик юқори бўлади. Жумладан, Россияда 2000 йилда жисмоний шахслар даромадидан олинadиган даромад солиғи ставкалари прогрессив ҳолда 12, 20 ва 30 фоизлардан иборат бўлиб, 2001 йилдан бошлаб, ушбу солиқни ягона 13 фоиз ставка билан ундириш жорий қилингандан кейин 2001 йил 10

¹ Высоцкий В.А.О Шведском опыте налогового администрирования. Налоговые вести.2002 г №1-121 с.

ойлик яқунлари бўйича ўтган йилнинг шу ҳисобот даврига нисбатан 13,0 млрд рублдан кўп маблағ бюджетга жамғарилган¹.

Мамлакатимизда иш ҳақидан олинadиган даромад солиғи - ставкаларини камайтириш борасида самарали ишлар олиб борилаётган бўлса-да, уларни етарли деб бўлмайди.

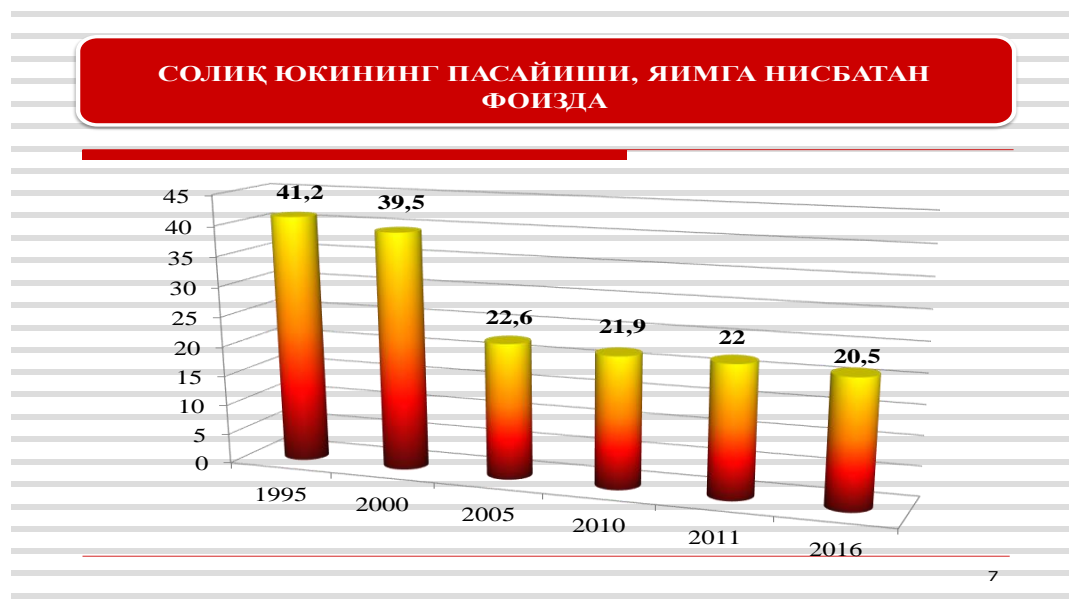
1-диаграмма

Манба: ЎзР Молия вазирлиги маълумотлари, муаллиф ҳисоб-китоблари

Ўтган йиллар двомида солиқ юки даражасининг ошмаслиги таъминланиб, 2016 йилда ялпи ички маҳсулотга нисбатан бу кўрсаткич 20.5 фоизни ташкил этди (2-диаграмма).

2-диаграмма

Манба: ЎзР Молия вазирлиги маълумотлари, муаллиф ҳисоб-китоблари

2018 йилда ҳам иқтисодиётга солиқ юкини камайтириш, солиққа тортиш тартибини соддалаштириш, солиқ тизими бошқарувини такомиллаштириш, иқтисодий асосланмаган ва самарасиз солиқ имтиёзларини бекор қилиш, солиқ тўловчиларнинг солиқларни ўз вақтида ва тўлиқ тўлашларига иқтисодий манфаатдорликни ошириш, шунингдек, давлат харажатларини оптималлаштириш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш давом эттирилмоқда.

Солиқ юкини мамлакат иқтисодиётига таъсирини камайтириш ва хўжалик субъектлари учун оптимал солиқ юкини аниқлаш юзасидан қуйидаги илмий-амалий тавсияларни ишлаб чиқиш мумкин:

¹ Рыбаков.Н.В.” Труд”. 2001 год, 6-11 декабрь, 2 с.

- хўжалик субъектлари учун солиқ юкини босқичма-босқич пасайтиришни давом эттириш ва унинг энг оптимал чегарасини аниқлаш;
- нотекис тақсимланган солиқ юкини юридик ва жисмоний шахсларга тенг тақсимлаш ҳамда мамлакатда ишлаб чиқаришни ривожлантириш мақсадларида хўжалик субъектларининг солиқ юкини ишлаб чиқариш фаолиятига таъсир этмайдиган меъёрий чегараларини белгилаш.

Солиқ сиёсатининг асосий кўрсаткичи бу солиқ юкидир.

Макроиктисодий даражада солиқ юки ҳисоблаш формуласи қуйидагича:

Ҳисобот даврида давлат бюджетига тўланган солиқларнинг ЯИМга нисбати:

$$\text{СЮ} = \text{СТ} / \text{ЯИМ} * 100$$

- СЮ – солиқ юки;
- СТ – ҳисобот даврида давлат бюджетига солиқ тушумлари суммаси;
- ЯИМ – ҳисобот давридаги ялпи ички маҳсулот.

Бундан ташқари солиқ юкини аниқлаш услублари қуйидагичадир:

Микроиктисодий даражада солиқ юки ҳисоблаш формуласи қуйидагича:

ЎзР МВ ва ДСҚ томонидан тавсия этилган услуб:

$$\text{СЮ} = \text{С} / \text{Т} * 100$$

- СЮ – солиқ юки;
- С – ҳисобот даврида ҳисобланган солиқлар суммаси;
- Т – маҳсулот (иш, хизмат) лар реализациясидан тушум суммаси.

Иқтисодчи олима Е.Кирова томонидан тавсия этилган услуб:

$$\text{СЮ} = (\text{СТ} + \text{ИТ}) / \text{ЯЯҚ} * 100$$

$$\text{ЯЯҚ} = \text{ИХ} + \text{ИТ} + \text{Ф} + \text{СТ}$$

- ЯЯҚ – янгидан яратилган қиймат;
- ИХ – иш ҳақи тўловлари;
- ИТ – ижтимоий тўловлар;
- Ф – корхона фойдаси;
- СТ – солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар.

Иқтисодчи олим М.Литвин томонидан тавсия этилган услуб:

$$\text{СЮ} = \text{ЖС} / \text{ҚҚ} * 100$$

- ЖС – солиқларнинг жами суммаси;
- ҚҚ – қўшилган қиймат.
- ҚҚ = ялпи даромад – материал харажатлар ёки
- ҚҚ = иш ҳақи + амортизация + фойда + солиқлар

Иқтисодчи олимлар Е.Егорова ва Ю.Петровлар томонидан тавсия этилган услуб қуйидагича:

$$\text{СЮ} = (\text{КС} + \text{ИС} + \text{МС}) / \text{ҚҚ} * 100$$

- КС - корхонадан ундириладиган солиқларнинг умумий суммаси;
- ИС - корхона ишчиларининг иш ҳақидан ушлаб қолинадиган солиқлар ва бадаллар;
- МС - мулкдорлар ва инвесторлардан ушлаб қолинадиган солиқлар.

Солиқ юкини оптималлаштиришнинг **А.Лаффер концепцияси** қуйидагича:

БД – бюджет даромадлари;

Сст – солиқ ставкаси (0 дан 100 фоизгача);

БД_{max} – бюджетга тушумларнинг мумкин бўлган максимал даражаси;

Сст* - бюджет даромадларининг энг юқори даражасини таъминайдиган оптимал солиқ ставкаси.

Хорижий давлатларда ўртача солиқ юки даражасини қуйидаги жадвал асосида кўриб чиқамиз.

2-жадвал

Турли давлатларда солиқ юки даражаси, 2015 йил

№	Мамлакат	Солиқ юки, %	№	Мамлакат	Солиқ юки, %
1	Дания	49,5	20	Литва	30,2
2	Швеция	48,9	21	Швейцария	29,7
3	Франция	45,0	22	Жанубий Корея	28,7
4	Италия	43,3	23	АҚШ	28,3
5	Германия	40,8	24	Япония	27,9
6	Венгрия	39,9	25	Беларуссия	27,5
7	Б. Британия	37,9	26	Қозоғистон	26,7
8	Испания	37,9	27	ЖАР	26,6

9	Исроил	37,0	28	Аргентина	24,5
10	Украина	36,9	29	Туркия	23,7
11	Чехия	36,9	30	Вьетнам	23,2
12	Бразилия	35,3	31	Қирғизистон	22,6
13	Россия	34,6	32	Туркманистон	21,8
14	Молдова	34,1	33	Грузия	21,6
15	Польша	33,5	34	Ўзбекистон	20,0
16	Канада	33,3	35	Ҳиндистон	18,8
17	Эстония	33,2	36	Хитой	18,3
18	Латвия	31,3	37	Индонезия	11,3
19	Австралия	30,6	38	Қувайт	3,1

Манба: Давлат бошқаруви академияси материаллари

Юқоридаги маълумотлардан кўринмоқдаки, солиқ юки даражасининг энг паст кўрсаткичи Қувайт давлатида (3.1%) ва энг юқори даражаси Данияда (49.5%) қайд этилган.

Солиқ тизими, бир томондан, давлат бюджетига ундириладиган амалдаги солиқ қонунчилигида белгиланган солиқ ва тўловлар тизимидан, иккинчи томондан эса, шу солиқ ва тўловларни давлат бюджетига тушумини ҳисобга олиш ва назорат қилиш функциясини бажарувчи давлат солиқ хизмати органлари тизимидан иборат.

Ҳукуматимиз томонидан олдимизда турган муҳим устувор вазифаларнинг белгиланиши ва унда биринчи устувор вазифанинг «...бюджет ва солиқ ислохотларини чуқурлаштириш, солиқ тизимини соддалаштириш ва унификация қилиш ҳамда солиқ юкини янада камайтириш...» сифатида белгилаб берилиши ҳам иқтисодий, ҳам социал – ижтимоий жиҳатдан катта аҳамиятга эгадир.

**Ўзбекистон Республикасида мустақиллик йилларида солиқ тизимидаги солиқ ва
йиғимлар турларининг камайиб бориш динамикаси**

Йиллар	Солиқ ва йиғимлар турлари сони (мажбурий тўловларсиз)
1992	24
1994	24
1995	22
1996	21
1998	20
1999	18
2000	17
2001	16
2002	15
2003	14
2004	14
2005	13
2006	12
2007	12
2008-2017	11
2018	10
2019	9

Манба: Давлат солиқ қўмитаси маълумотлари асосида муаллифлар томонидан тайёрланди.

Солиқ тўловчилар зиммасидаги солиқ юкини камайтирилиши оқибатида кўзланган мақсадга эришиш нафақат иқтисодий усуллар орқали, шунингдек, психологик омилларнинг таъсирчанлигини ҳам оширишни талаб этади. Бу ўринда солиқ маданиятини юксалтириш катта аҳамиятга эгадир. Солиқ тўловчиларда ва солиқ хизмати органи ходимларида солиқ маданиятини ошириш давлатнинг солиқ сиёсати орқали солиқ юкини камайтиришдан кўзланган мақсаднинг асл моҳиятини тушуниб етишга имкон яратилади.

Солиқ ислохотларининг бардавомлиги ҳукумат томонидан маъқулланган, хўжалик субъектларининг солиқ юklarини янада пасайтиришга қаратилган, 2018 йилдаги солиқ сиёсати концепциясида ҳам ўз аксини топди.

Ўзбекистон Республикасида 2017 йил 1 чорагида жами бўлиб 266400 та юридик шахслар (фермер ва деҳқон хўжалигидан ташқари) рўйхатдан ўтган бўлиб, уларнинг 28.8 фоизи ёки 76723 таси савдо ва умумовқатланиш корхоналарини, 26.6 фоизи ёки 70862 таси саноат, 8.6 фоизи ёки 22910 таси қурилиш, 8.5 фоизи ёки 22644 таси қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини ташкил этади. Акциядорлик жамиятлари сони 656 тани (жамига нисбатан 0.25 фоиз) ташкил этади, шундан 242 таси Тошкент шаҳрида жойлашган.²

Бюджет даромадларининг таркиби ва унинг тузилмаси доимий бўлмасдан, мамлакат тараққиёти ва давлатнинг олдидаги вазифаларнинг ўзгаришига мувофиқ равишда ўзгариб боради. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг даромадларига 2017 йилда қуйидаги таркиб ва тузилма хосдир (3-жадвалга қаранг).

Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети даромадлари 2017 йилда тўғри (бевосита) солиқлар, эгри (билвосита) ва ресурс тўловлари ва мол-мулк солиғи, қўшимча фойдадан олинадиган солиқ ва бошқа даромадлардан таркиб топган.

² www.stat.uz маълумотлари асосида тайёрланди.

Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети даромадларининг таркиби ва тузилмаси³

Д а р о м а д л а р (давлат мақсадли жамғармаларисиз)	2017 йил	
	млрд. сўмда	% да жамига нисбатан
1. Тўғри (бевосита) солиқлар	10 674,2	24.0
1.1. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи	1291.1	2.9
1.2. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари учун ягона солиқ тўловидан Давлат бюджетига ажратмалар	1613.2	3.6
1.3. Ягона солиқ тўловидан (микрофирмалар ва кичик корхоналар билан биргаликда) Давлат бюджетига ажратмалар	1622.8	3.6
1.4. Жисмоний шахсларнинг даромадидан олинадиган солиқ	4476.1	10.1
1.5. Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган юридик ва жисмоний шахсларнинг даромадидан олинадиган қатъий солиқ	831.7	1.9
1.6. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш учун солиқ	839.3	1.9
2. Эгри (билвосита) солиқлар	24285.4	54.6
2.1. Қўшилган қиймат солиғи	13422.1	30.2
2.2. Акцизлар	6870.8	15.4
2.3. Божхона бождлари	1632.2	3.7
2.4. Транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газ истеъмолига олинадиган солиқ	1940.3	4.4
2.5. Абонентлик рақамидан фойдаланганлик учун тўлов	420.0	0.9
3. Ресурс тўловлари ва мол-мулк солиғи	6049.5	13.6
3.1. Мол-мулк солиғи	1988.8	4.5
3.2. Ер солиғи	1102.5	2.5
3.3. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ	2746.3	6.2
3.4. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ	211.9	0.5
4. Қўшимча фойдадан олинадиган солиқ	723.2	1.6
5. Бошқа даромадлар	2737.3	6.2
Давлат бюджетининг жами даромадлари⁴	44469.9	100,0

Давлатимиз бюджетининг даромадларини таркибий тузилмасида эгри (билвосита) солиқлар, яъни қўшилган қиймат солиғи, акцизлар, божхона бождлари, божхона тўлови ва транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газ истеъмолига олинадиган солиқлар ҳал қилувчи роль ўйнамоқда. Айнан шу гуруҳга кирувчи солиқлар ҳисобидан давлат бюджети даромадларининг ярмидан ортиғини (54,6%) шакллантирмоқда. Бу солиқлар орасида қўшилган қиймат солиғи (30,2%) ва акцизлар (15,4%) давлат бюджети даромадларини шакллантиришда алоҳида аҳамиятга эгадир. Биргина қўшилган қиймат солиғи ёрдамида давлат бюджети даромадларининг ¼ қисмидан кўпроғи шаклланаётганлиги бу солиқнинг бюджет даромадлари тузилмасидаги ўрнининг қандай эканлигини яққол кўрсатапти.

³ Жадвал Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016-йил 27-декабрдаги ПП-2699 – сонли “2017 йилда Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг параметрлари ва асосий макроиктисодий кўрсаткичларининг прогнози тўғрисида”ги қарори материаллари асосида тузилган.

⁴ Давлат мақсадли фондларининг маблағларисиз.

Шунингдек, Давлат бюджети даромадларининг таркибий тузилмасида тўғри (бевосита) солиқлар ҳам ўз ўрнига эга. Улар ёрдамида бюджет даромадларининг қарийиб ¼ қисми ташкил топмоқда. Унинг асосий қисми (жами тўғри (бевосита) солиқларнинг 41,9%) эса жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг ҳиссасига тўғри келаяпти. Бу ерда юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи ҳам шу гуруҳга кирувчи бошқа солиқларга нисбатан бюджет даромадларини шакллантиришда алоҳида роль (12,1%) ўйнамоқда.

Ресурс тўловлари ва мол-мулк солиғи ёрдамида Давлат бюджети даромадларининг 13,6% ташкил топаяпти. Унинг асосий қисми (шу гуруҳга кирувчи солиқларнинг 45,4%) ер қаъридан фойдаланганлик учун солиққа тўғри келмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг 2017 йилги Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг асосий параметрларини ва Ўзбекистон Республикаси давлат мақсадли жамғармаларини қуйидаги ҳажмларда аниқлаштириш тўғрисидаги таклифи қабул қилинди, бунда:⁵

- Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети даромадлари 48 476 млрд. сўм, харажатлари 49 090 млрд. сўм миқдорида;

- Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг даромадлари 17 350 млрд. сўм ва харажатлари 16 633 млрд. сўм миқдорида;

- Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги таълим ва медицина муассасаларини ривожлантириш жамғармасининг даромадлари 2 051,6 млрд. сўм ва харажатлари 2 051,6 млрд. сўм миқдорида тасдиқланди.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги «Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида» ги ПҚ-3454 сонли қарори.

Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил давлат бюджети даромадларининг таркиби,
тузилмаси ва унинг ижроси таҳлили⁶

(млрд. сўм)

Д а р о м а д л а р	2016 йил		
	Режа	Ижро	Фарқи +; -
1. Тўғри (бевосита) солиқлар	9338.5	9853,6	+515,1
1.1. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи	1266.0	1215,1	-50,9
1.2. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари учун ягона солиқ тўловидан Давлат бюджетига ажратмалар	1383.2	1516,1	+132,9
1.3. Ягона солиқ тўловидан (микрофирмалар ва кичик корхоналар билан биргаликда) Давлат бюджетига ажратмалар	1237.9	1440,8	+202,9
1.4. Жисмоний шахсларнинг даромадидан олинадиган солиқ	4040.4	4137,4	+97
1.5. Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган юридик ва жисмоний шахсларнинг даромадидан олинадиган қатъий солиқ	742.5	822,3	+79,8
1.6. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш учун солиқ	668.5	721,9	+53,4
2. Эгри (билвосита) солиқлар	22298.1	21131,0	-1167,1
2.1. Кўшилган қиймат солиғи	12505.0	11891,6	-613,4
2.2. Акцизлар	6480.0	6258,5	-221,5
2.3. Божхона бождари	1717.4	1449,5	-267,9
2.4. Транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газ истеъмолига олинадиган солиқ	1595.7	1531,3	-64,4
3. Ресурс тўловлари ва мол-мулк солиғи	5806.5	5306,2	-500,3
3.1. Мол-мулк солиғи	1874.0	1659,3	-214,7
3.2. Ер солиғи	873.5	966,7	+93,2
3.3. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ	2874.6	2517,7	-356,9
3.4. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ	184.4	162,5	-21,9
4. Кўшимча фойдадан олинадиган солиқ	390.2	-	
5. Бошқа даромадлар	2671.5	4739,9	+2068,4
Давлат бюджетининг жами даромадлари⁷	40505.8	41030,7	+524,9

Жадвалдан кўринмоқдаким, 2016 йил давлат бюджетининг жами солиқли даромадлари 524.9 млрд.сўмга ортиғи билан бажарилган. Бу эса асосан бошқа даромадлар (солиқсиз даромадлар) эвазига бажарилган.

⁶ Жадвал Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 22-декабрдаги ПП-2455 – сонли “2016 йилда Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг параметрлари ва асосий макроиктисодий кўрсаткичларининг прогнози тўғрисида”ги қарори материаллари ва унинг ижроси www.mf.uz сайти асосида тузилган.

⁷ Давлат мақсадли фондларининг маблағларисиз.

1.2. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлари ҳамда улардаги ўзгариш тенденциялари.

Солиқ кодексига кўра юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи тўловчилари бўлиб, молия йилида солиққа тортиладиган фойдага эга бўлган юридик шахслар ҳисобланади. Аммо солиққа тортишнинг алоҳида тартибига ўтган корхоналар, жумладан ягона солиқ тўловига ўтган микрофирма ва кичик корхоналар, савдо ва умумий овқатланиш ташкилотлари, ягона ер солиғи тўловчи қишлоқ хўжалик товари ишлаб чиқарувчилар бу солиқ турини тўловчиси ҳисобланмайдилар. Улар ўзлари учун ихчамлаштирилган солиқни тўлайдилар. Булардан ташқари тадбиркорлик фаолиятининг фақат алоҳида турларига қатъий ставкада солиқ тўловчилар ҳам бу солиқни тўловчилари ҳисобланмайди.

Юридик шахслар фойда солиғи бўйича бюджет билан ҳисоб-китобларни мустақил равишда амалга оширадилар. Айрим иқтисодиёт тармоқ корхоналари бюджет билан ҳисоб-китобларни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорига биноан марказлаштирилган тартибда амалга оширишлари мумкин (мисол учун, энергетика, нефтьгаз каби тармоқ корхоналарида).

Фойдани солиққа тортиш мақсадида солиқ тўловчиларни резидентлар ва норезидентларга ажратилади.

Ўзбекистон Республикасининг резиденти деб, Ўзбекистонда таъсис этилган ёки рўйхатдан ўтган ҳамда бош корхонаси Ўзбекистонда жойлашиб, Ўзбекистон Республикасидан ташқарида рўйхатдан ўтган юридик шахслар ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси резиденти бўлган юридик шахслар Ўзбекистонда ва ундан ташқаридаги фаолиятдан олган даромадларидан фойда солиғига тортиладилар.

Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари эса, фақат Ўзбекистон Республикасида фаолият кўрсатишдан олган даромадлари бўйича солиққа тортиладилар.

Резидентлар доимий фаолият кўрсатувчилар бўлса, норезидентлар фаолияти Республикада вақтинчалик характерга эга бўлади.

Юридик шахслар фойда солиғи тўловчилари бўлиши учун кўйидаги шартларга жавоб бериши керак:

- адлия органларидан рўйхатдан ўтган бўлиши;
- ўзининг мол-мулкига эга бўлиши;
- мустақил тугалланган бухгалтерия балансига эга бўлиши;
- банкда ҳисоб рақамига эга бўлиши;
- идентификацион рақамга эга бўлиши;
- рухсат этилган фаолиятдан фойда олиши (қонунчилик билан таъқиқланган фаолиятдан ташқари);

Умумий тартиб бўйича юридик шахслар қайд этилган шартларга жавоб берсагина фойда солиғи тўловчилар бўлиб ҳисобланадилар.

Солиқ кодексининг 127-моддасига кўра юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг объекти бўлиб, Ўзбекистон Республикаси резидентларининг ва норезидентларининг фойдаси ҳамда резидент ва норезидентларнинг чегирмалар қилинмаган ҳолда тўлов манбаидан солиқ солинадиган даромадлари ҳисобланади.

Солиқ солинадиган база эса жами даромад билан чегириб ташланадаган харажатлар ўртасидаги фарқ сифатида солиқ солинадиган фойданинг камайтирилиши ҳисобга олинган ҳолда ҳисоблаб чиқарилган солиқ солинадиган фойдадан келиб чиқиб белгиланади (Солиқ кодексининг 128-моддаси).

Юридик шахсларнинг фойда солиғи бўйича солиқни тўлиқ, тўғри аниқлаш (ҳисоблаш) учун уларнинг жами даромадлари таркибига нималар киришини мукамал ўрганиш зарур бўлади.

Юридик шахсларнинг жами даромади таркибига улар томонидан олинган лозим бўлган (олинган) ортилган товар, бажарилган иш, кўрсатилган хизмат ҳақлари каби пул ва бепул (пулсиз) қайтармаслик шарти билан олинган маблағлар киради. Демак, олинган кредитлар жами даромадга кирмайди.

Солиқ кодексининг 130, 204, 355-моддаларига киритилган қўшимчалар ўзи ишлаб чиқарган товарларни жаҳон бозорида ҳақиқий вужудга келган нархлар бўйича, шу жумладан таннархидан паст нархлар бўйича экспорт қилиш масалаларини кўриб чиқувчи махсус ваколатли органнинг қарорлари асосида ушбу товарларнинг таннархидан паст нархлар бўйича хорижий валютага экспорт қилинганда, солиқ солиш мақсадида юридик шахслардан олинган фойда солиғи, ягона солиқ тўлови бўйича товарларни реализация қилишдан олинган тушум, шунингдек қўшилган қиймат солиғи бўйича солиқ солинадиган база товарларни реализация қилишнинг ҳақиқий баҳосидан келиб чиққан ҳолда аниқланиши тартибини белгилашга йўналтирилган.

Юридик шахсларнинг **жами даромадлари таркибига** қуйидагилар киради:

- товарлар (ишлар, хизматлар)ни сотишдан олинган даромадлар;
- бошқа даромадлар.

Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан, шу жумладан ёрдамчи хизматлар томонидан реализация қилишдан қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи ҳамда бензин, дизель ёқилғиси ва газ истеъмолига олинган солиқ чегириб ташланган ҳолда олинган тушум товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинган даромад ҳисобланади.

Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинган тушум юклаб жўнатилган товарлар (бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар) қийматидан келиб чиққан ҳолда товарларни жўнатиш, ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш ҳолларини тасдиқловчи ҳужжатлар асосида белгиланади.

Бошқа даромадларга товарларни (ишларни, хизматларни) ишлаб чиқариш ва реализация қилиш билан боғлиқ бўлмаган операциялардан олинган даромадлар киради. Жумладан:

- асосий воситалари ва бошқа мол-мулки чиқиб кетишдан олинган даромадлар;
- мол-мулкни оператив ижарага беришдан олинган даромадлар;
- асосий воситалар ва номоддий активларни молиявий ижарага беришдан олинган даромадлар;
- текин олинган мол-мулк, мулкый ҳуқуқлар, шунингдек ишлар ва хизматлар;
- инвентаризация натижасида аниқланган ортиқча товар-моддий захиралар ҳамда бошқа мол-мулк қиймати тарикасидаги даромадлар;
- ҳисобот йилида аниқланган ўтган йиллардаги даромадлар;
- мажбуриятларни ҳисобдан чиқаришдан олинган даромадлар;

Бунга даъво муддати ўтган ҳисобдан чиқарилган мажбуриятлар ҳамда суднинг ёки ваколатли давлат органининг қарорига биноан ҳисобдан чиқарилган мажбуриятлар киради.

- талаблардан ўзганинг фойдасига воз кечиш шартномаси бўйича олинган даромадлар;
- жами даромаддан илгари чегириб ташланган харажатлар ёки зарарларнинг ўрнини қоплаш тарзида олинган даромадлар;
- хизмат кўрсатувчи хўжаликлардан олинган даромадлар;

- ундириб олинган ёки қарздор томонидан тан олинган жарима ва пенялар;
- валюта ҳисобварақлари бўйича курсдаги ижобий фарқ;
- дивидендлар ва фоизлар;
- роялти;
- товарлар (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш билан бевосита боғлиқ бўлмаган операциялардан олинадиган бошқа даромадлар.

Солик кодексига кўра куйидагилар юридик шахс даромади сифатида қаралмайди:

- устав фондига (устав капиталига) олинган ҳиссалар;
- сотилаётган товарлар (ишлар, хизматлар) учун бошқа шахслардан дастлабки ҳақ (бўнак-аванс) тарзида олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулк хуқуқлар);
- бюджетдан берилган субсидиялар;
- агар маблағларни (мол-мулк ёки мулк хуқуқларни) бошқа шахсга ўтказиш, ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш Ўзбекистон Республикаси Президентининг ёки Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида юз бераётган бўлса, текин олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулк хуқуқлар), ишлар ва хизматлар;
- олинган грантлар;
- суғурта шартномалари бўйича суғурта товони (суғурта суммаси) тариқасида олинган маблағлар;
- инвестор ва давлат мулкани бошқариш бўйича ваколатли давлат органи ўртасида тузилган шартномага биноан инвестиция мажбуриятлари сифатида киритилаётган мол-мулк;
- ва бошқа қонунчиликда назарда тутилган даромадлар.

Юридик шахсларнинг жами даромадлари таркиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги 54-сон қарори билан тасдиқланган “Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларини шакллантириш тартиби тўғрисида”ги низом билан аниқланади ва қўйидаги кетма-кетликдаги кўрсаткичлар билан ифодаланади:

1) *маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда.*

ЯФ=ССТ-ИТ, бу ерда:

ЯФ-ялпи фойда, ССТ-сотишдан олинган соф тушум, ИТ-сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннари;

2) *асосий фаолиятдан олинган фойда.*

АФФ=ЯФ-ДХ+БД-БЗ, бу ерда:

АФФ-асосий фаолиятдан олинган фойда, ДХ-давр харажатлари, БД-асосий фаолиятдан олинган бошқа даромадлар, БЗ-асосий фаолиятдан кўрилган бошқа зарарлар.

3) *умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда (ёки зарар).*

УФ=АФФ+МД-МХ,

бунда: УФ-умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда; МД-молиявий фаолиятдан даромадлар; МХ-молиявий фаолият харажатлари;

4) *солиқ тўлагунча олинган фойда.*

СТФ=УФ+ФП-ФЗ,

бунда: СТФ-солиқ тўлагунча олинган фойда; ФП-фавкулудда вазиятдан олинган фойда; ФЗ-фавкулудда вазиятдан кўрилган зарар.

СФ= СТФ-ФС-БС

бунда: СФ-соф фойда; ФС-фойда солиғи; БС-бошқа солиқлар

Йилнинг соф фойдаси, корхона фойда солиғини ва ундан кейин ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғини тўлагандан сўнг корхонанинг ўзида

Жами даромаддан чегирмалар. Солиқ тўловчининг харажатлари солиқ солинадиган фойдани аниқлаш пайтида чегириб ташланади. Харажатлар ҳақиқатда қайси солиқ даврида амалга оширилган бўлса, ўша даврда чегирилади. Солиқ кодексига кўра (141-модда) харажатлар чегириладиган ва чегириб ташланмайдиган харажатларга бўлинади.

Чегириб ташланадиган харажатларга моддий харажатлар, меҳнатга ҳақ тўлаш харажатлари, амортизация харажатлари ҳамда Солиқ кодексининг 145-моддасида назарда тутилган бошқа харажатлар киради.

Солиқ солинадиган базага киритиладиган, яъни чегирилмайдиган харажатларга қуйидагилар киради:

- моддий қимматликларнинг табиий камайиш нормаларидан ортиқча йўқотишлар ва бузилишлар;

- ходимларга бериладиган ёки солиқ тўловчининг умумий овқатланиш эҳтиёжлари учун ёрдамчи хўжаликлар томонидан ишлаб чиқариладиган товарлар (ишлар, хизматлар) бўйича нархдаги фарқлар (зарарлар);

- хизмат сафарлари, вакиллик харажатлари, ихтиёрий суғурта турлари бўйича ажратмалар бўйича белгиланган нормалардан ортиқча харажатлар;

- нодавлат пенсия жамғармаларига ажратмалар;

- хўжалик бошқаруви органини сақлаб туриш учун ажратмалар;

- умумий овқатланиш корхоналари ёки бошқа чет ташкилотларга жойларни бепул бериш харажатлари, ушбу корхоналар ва ташкилотлар учун коммунал хизматлар кўрсатиш қийматини тўлаш;

- йиллик молиявий ҳисоботни бир ҳисобот даврида бир мартадан ортиқ аудитдан ўтказиш харажатлари;

- солиқ тўловчининг фаолиятида талаб этилмайдиган касблар бўйича кадрлар тайёрлаш харажатлари;

- ходимларга бепул кўрсатиладиган коммунал хизматлар, бериладиган озиқ-овқатлар, товарлар, маҳсулотлар ва бошқа қимматликлар ёки солиқ тўловчининг ходимлари учун ишлар ҳамда хизматларни бажариш қиймати, уларга бепул бериладиган уй-жой ҳақини тўлаш харажатлари (ёки уй-жой, коммунал хизматлар ва бошқалар учун пул компенсацияси суммалари);

- ходимларга қўшимча берилган таътилларга тўланган ҳақ ва улар юзасидан қонун ҳужжатларида назарда тутилган нормалардан ортиқча компенсациялар, бундан ноқулай ва ўзига хос меҳнат шароитларида, шунингдек оғир ва ноқулай табиий иқлим шароитларида ишлаганлик учун айрим тармоқларнинг ходимларига қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланган қўшимча таътиллар учун тўланган ҳақ мустасно;

- ходимларнинг овқатланиши, йўл ҳақи, даволаниши учун, даволаниш ва дам олиши учун йўлланмалар, экскурсиялар ва саёҳатлар учун, спорт секциялари, тўғараклари, клубларидаги машғулотларга, маданий-томоша, жисмоний тарбия ва спорт тадбирларига бориши учун, обунага ҳамда ходимларнинг шахсий фойдаланиши учун товарларга қилинган харажатларнинг ўрнини қоплаш ёки тўлаш ва бошқа шунга ўхшаш тўловлар;

- пенсияларга устамалар, пенсияга чиқаётган меҳнат фахрийларига бирйўла тўланадиган нафақалар;

- ходимларга тўланадиган моддий ёрдам (ходимнинг меҳнатда жароҳатланиши ёки унинг соғлиғига бошқача тарзда шикаст етказилиши ёхуд ходим оила аъзосининг вафоти муносабати билан бериладиган ёки ходимнинг вафоти муносабати билан оила аъзоларига бериладиган моддий ёрдам бундан мустасно);

- ишлаб чиқаришда шикастланганлик туфайли меҳнат лаёқатини йўқотганлик

муносабати билан тегишли ваколатли органларнинг қарорларисиз ҳақиқатдаги иш ҳақиғача тўланадиган тўловлар;

- экология, соғломлаштириш ҳамда бошқа хайрия жамғармаларига, маданият, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, жисмоний тарбия ва спорт корхоналари, муассасалари ва ташкилотларига, маҳаллий давлат ҳокимияти органларига, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига бадаллар киритиш;

- ишлаб чиқариш жараёни билан боғлиқ бўлмаган соғлиқни сақлаш ва дам олишни ташкил қилиш тадбирларига харажатлар;

- маҳсулот ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлмаган ишларни (хизматларни) (шаҳарлар ва шаҳарчаларни ободонлаштириш ишлари, қишлоқ хўжалигига ёрдам кўрсатиш ва бошқа турдаги ишлар) бажаришга сарфланган харажатлар;

- атроф муҳитни ифлослантирганлик ва чиқиндиларни жойлаштирганлик қонун ҳужжатларида белгиланган нормалардан ортиқча бўлганлиги учун компенсация тўловлари;

- кредит шартномасида муддатли қарзлар учун назарда тутилган ставкалардан ортиқча тўлов муддати ўтган ҳамда узайтирилган кредитлар (заёмлар) бўйича фоизлар;

- лойиҳалардаги ва қурилиш-монтаж ишларидаги камчиликларни, шунингдек объект ёнидаги омборга ташиб келтирилгунига қадар юз берган бузилишлар ва деформацияларни бартараф этиш бўйича харажатлар, коррозияга қарши муҳофазадаги нуқсонлар туфайли тафтиш ўтказиш (асбоб-ускуналарни қисмларга ажратиш) харажатлари, ушбу харажатларни камчиликлар, бузилишлар ёки зарарлар учун жавобгар бўлган маҳсулот етказиб берувчи ёки бошқа хўжалик юритувчи субъектлар ҳисобига ўрнини қоплаш мумкин бўлмаган миқдордаги бошқа шунга ўхшаш харажатлар;

- байрам саналари ва муҳим саналар, жамоат фаолиятидаги ютуқлар муносабати билан ходимларни рағбатлантириш ҳисобланадиган бир йўла мукофотлар;

- суд чиқимлари;

- айбдорлари аниқланмаган ўғирликлар ва камомаддан ёки айбдор томон ҳисобидан зарур суммаларнинг ўрнини қоплаш мумкин бўлмаганда кўрилган зарарлар;

солиқ тўловчининг асосий воситалари ва бошқа мол-мулкнинг (активларининг) чиқиб кетишидан (балансдан чиқарилишидан) кўрилган (бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ аниқланадиган) зарарлар.

Солиқ кодексининг **145-моддасига** киритилган қўшимчалар фойда солиғини ҳисоблаб чиқаришда чегирилиши лозим бўлган харажатлар рўйхати кенгайтирилишини белгилади, шунга мувофиқ, тегишли харажатлар Солиқ кодексининг **147-моддасида** назарда тутилган чегирилмайдиган харажатлар таркибидан чиқариб ташланди.

Аввал чегирилмайдиган харажатлар ҳисобланган юридик шахсларнинг қуйидаги харажатлари 2018 йил 1 январдан бошлаб, юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи бўйича солиқ солинадиган базани аниқлашда чегириладиган харажатларга киритилади:

- ёрдамчи хўжаликлар томонидан ишлаб чиқариладиган ва солиқ тўловчининг умумий овқатланиш эҳтиёжлари учун бериладиган товарларнинг нархларидаги фарқлар (зарарлар);

- нодавлат пенсия жамғармаларига ажратмалар;

- хўжалик бошқаруви органини сақлаб туриш учун ажратмалар;

- йиллик молиявий ҳисоботни бир ҳисобот даврида бир мартадан ортиқ аудитдан ўтказиш харажатлари;

- пенсияга чиқаётган меҳнат фахрийларига бир йўла тўланадиган нафақалар;

- солиқ тўловчининг фаолиятида талаб этилмайдиган касблар бўйича кадрлар тайёрлаш харажатлари;

- ишлаб чиқариш жараёни билан боғлиқ бўлмаган соғлиқни сақлаш ва дам олишни ташкил қилиш тадбирларига харажатлар;

- шаҳарлар ва шаҳарчаларни ободонлаштириш ишларини бажариш харажатлари;

- ишончли бошқарувчилар хизматларининг қийматини тўлашга доир харажатлар;
- ишлаб келинаётган тўлик эскирган асбоб-ускуна учун тўланадиган ҳақ.

Солиқ кодексининг **146-моддасига** киритилган қўшимча ва ўзгартиришлар алоҳида харажатларнинг жорий ҳисобот даврида, агар юридик шахснинг ҳисоб сиёсати билан белгиланган бўлса, улар юзага келган пайтда ҳам чегирилиши мумкинлигини аниқлаштиради. Бундай харажатларга қуйидаги:

- янги ишлаб чиқаришлар, цехлар, агрегатларни, шунингдек серияли ва оммавий ишлаб чиқариладиган янги маҳсулот турларини ҳамда технологик жараёнларни ўзлаштириш харажатлари;

- барча турдаги асбоб-ускуналар ва техник қурилмаларни, уларнинг ўрнатилиш сифатини текшириб кўриш мақсадида комплекс синаб кўриш (ишлаб турган ҳолатида) харажатлари;

- ишчи кучлари қабул қилиш ва янги ишга туширилган корхонада ишлаш учун кадрлар тайёрлаш билан боғлиқ харажатлар киради.

Солиқ кодексининг **156, 179, 356-моддаларидаги** тартибнинг чиқариб ташланиши 2018 йил 1 апрелдан бошлаб, дивидендлар тарикасида олинган ва қайси юридик шахсдан олинган бўлса, ўша юридик шахснинг устав фондига йўналтирилган даромадларидан тегишлилигича фойда солиғи, жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ва ягона солиқ тўлови бўйича имтиёзларнинг бекор қилинишини назарда тутади.

Юридик шахсларнинг фойда солиғи ставкалари ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Президентининг кейинги йил учун макроиктисодий кўрсаткичлар прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисидаги қарори билан тасдиқланади.

Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ставкаси 1998 йилда 36 фоизни ташкил этгани ҳолда 2001 йилда 26 фоизга тушган. 2002 йилга эса 24 фоиз, 2003 йилда 20 фоиз, 2004 йилда 18 фоиз, 2005 йилда 15 фоиз, 2006 йилда 12 фоиз 2007 йилда 10 фоиз ва 2017 йилда 7.5 фоиз ҳамда 2018 йилда эса 14 фоиз (ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи) қилиб белгиланган.

Қуйидаги жадвал маълумотларида 2018 йилда юридик шахсларнинг фойдасига солиқ ставкалари келтирилган.

6-жадвал

**Юридик шахслар фойдасига солинадиган солиқ
СТАВКАЛАРИ⁸**

№	Тўловчилар	Солиқ солинадиган базага нисбатан %да солиқ ставкалари
1	Юридик шахслар (2-3 бандлардагидан ташқари)	14
2	Тижорат банклари	22
3	Рентабеллик даражасига қараб мобил алоқа хизматини амалга оширувчи юридик шахслар*: 20 фоизгача 20 фоиздан юқори	14 рентабеллик даражасига 20 фоиздан юқори бўлса 50 фоиз

Изоҳ:

Фойда ҳамда ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғидан имтиёзларга эга - вақтинчалик озод бўлган юридик шахслар солиқ имтиёзлари

⁸ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги ПҚ-3454-сонли қарори.

тугаши муддатигача юқорида белгиланган солиқ ставкасининг икки марта камайтирилган миқдорида тўлайдилар.

*Ретабеллик даражаси солиққа тортиладиган фойдани маҳсулотнинг реализацияси таннархига нисбати орқали аниқланади.

Ўзи ишлаб чиқарган товарлар (иш, хизматлар) экспортининг эркин алмаштириладиган валютадаги ҳиссаси сотишнинг умумий ҳажмида 15 фоиздан 30 фоизгача ҳамда 30 фоиз ва ундан юқори миқдорларни ташкил этадиган экспорт қилувчи корхоналар учун жорий этилган преференциялар бекор қилинди.

Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғини босқичма-босқич 1992 йилдаги 38 фоиздан 2017 йилда 7.5 фоизгача туширилиши корхоналар ихтиёрида тахминий ҳисоб-китобларга кўра қўшимча 1 трлн. сўмни тежаш имконини берди ва у корхоналарнинг инвестицион фаоллигини янада активлаштиришга хизмат қилди.

2017 йилгача бўлган солиқ қонунчилигига кўра норезидент солиқ тўловчининг даромадини чет элга ўтказилаётганда 10 фоиз миқдорида фойдасидан солиқ ундирилган. 2018 йилдан бошлаб Солиқ кодексининг 154-моддасига киритилган ўзгартиришларга асосан, доимий муассаса орқали фаолиятини амалга ошираётган юридик шахс - Ўзбекистон Республикаси норезидентлари учун қўшимча равишда соф фойдадан ундириладиган солиқ бекор қилинди, шунингдек, солиқ солинадиган фойдани аниқлашда фойда солиғини ҳисоблаб чиқариш мақсади учун солиқ солинадиган фойданинг энг кам суммаси, харажатлар суммасининг 10 фоизидан 7 фоизига пасайтирилди.

Доимий муассаса билан боғлиқ бўлмаган Ўзбекистон Республикасида фаолият олиб борган норезидентнинг даромади ҳеч қандай чегирмасиз даромад манбаида қуйидаги ставкаларда солиққа тортилади:

- дивидендлар ва фоизлардан – 10 фоиз;
- суғурта мукофотлари, суғурталаш ва қайта суғурталаш – 10 фоиз;
- Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатлар билан халқаро алоқа учун телекоммуникация ва транспорт хизмати (фрахта даромади) – 6 фоиз;
- роялти, ижара даромадлари, хизмат кўрсатиш, шу жумладан бошқарув хизмати, маслаҳатлар ва бошқа даромадлар – 20 фоиз.

Маҳаллий акциядорлик жамиятларида тўланадиган дивидендлар ва фоизлар тўлов манбаида 10 фоизли ставка билан солиққа тортилади.

Солиққа тортиш мақсадида дивиденд деб, акциялардан ва бошқа хўжаликлар субъектларининг устав капиталидаги қатнашиш улушидан олган даромадлари тушунилади.

Фоизларга эса депозит қўйилмалар, қарз мажбуриятлари ва бошқа қимматли қоғозлардан олган даромадлар киради.

Манбаида солиққа тортилган ва дивиденд, фоиз олган норезидент жами даромадидан тегишли тартибда белгиланган ҳужжатларни тақдим этган тақдирда чегирма олиш ҳуқуқига эга бўлади.

Солиқ кодексининг 158-моддасига кўра юридик шахслардан олинadиган фойда солиғини тўлашдан қуйидаги юридик шахслар озод этилади:

1) ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернobilчилари» ассоциацияси мулкида бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фоизини ногиронлар, 1941–1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари ташкил этган юридик шахслар, бундан савдо, воситачилик, таъминлаш-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар мустасно. Мазкур имтиёзни олиш ҳуқуқини белгилаётганда ходимларнинг умумий сонига штатда турган ходимлар киритилади;

- 2) даволаш муассасалари ҳузуридаги даволаш-ишлаб чиқариш устахоналари;
- 3) жазони ижро этиш муассасалари;

4) ички ишлар органлари хузуридаги кўриклаш бўлинмалари.

Юридик шахсларнинг қуйидаги фойдаси юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини тўлашдан озод қилинади:

1) протез-ортопедия буюмлари, ногиронлар учун инвентарлар ишлаб чиқаришдан, шунингдек ногиронларга ортопедик протезлаш хизмати кўрсатишдан, ногиронлар учун мўлжалланган протез-ортопедия буюмлари ва инвентарларни таъмирлаш ҳамда уларга хизмат кўрсатишдан олинган фойдаси;

2) шаҳар йўловчилар транспортида (таксидан, шу жумладан йўналишли таксидан ташқари) йўловчиларни ташиш бўйича хизматлар кўрсатишдан олинган фойдаси;

3) тарих ва маданият ёдгорликларини таъмирлаш ҳамда қайта тиклаш ишларини амалга оширишдан олинган фойдаси;

4) инвестиция фондларининг хусусийлаштирилган корхоналар акцияларини сотиб олишга йўналтириладиган фойдаси;

5) Халқ банки томонидан фуқароларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларидаги маблағлардан фойдаланишдан олинган фойдаси.

Солиқ кодексининг 159-моддасига кўра юридик шахсларнинг солиқ солинадиган фойдаси қуйидаги суммага камайтирилади:

1) экология, соғломлаштириш ва хайрия жамғармаларига, маданият, соғлиқни сақлаш, меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш, жисмоний тарбия ва спорт муассасаларига, таълим муассасаларига, маҳаллий давлат ҳокимияти органларига, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига бериладиган бадаллар, ҳомийлик ва хайрия тариқасидаги маблағлар суммасига, бироқ солиқ солинадиган фойданинг икки фоизидан кўп бўлмаган миқдорда;

2) ишлаб чиқаришни модернизациялашга, техник ва технологик жиҳатдан қайта жиҳозлашга, янги технологик жиҳоз харид қилишга, ишлаб чиқаришни янги қурилиш шаклида кенгайтиришга, ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган бинолар ва иншоотларни реконструкция қилишга, шунингдек ушбу мақсадлар учун олинган кредитларни узишга, лизинг объекти қийматининг ўрнини қоплашга йўналтириладиган маблағлар суммасига, тегишли солиқ даврида ҳисобланган амортизацияни чегириб ташлаган ҳолда, бироқ солиқ солинадиган фойданинг 30 фоизидан кўп бўлмаган миқдорда. Солиқ солинадиган фойдани камайтириш юқорида кўрсатиб ўтилган харажатлар қилинган солиқ давридан эътиборан, технологик жиҳоз бўйича эса у фойдаланишга топширилган пайдан эътиборан беш йил ичида амалга оширилади. Янги технологик жиҳоз харид қилинган (импорт қилинган) пайдан эътиборан уч йил ичида реализация қилинган ёки текинга берилган тақдирда, юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини тўлаш бўйича мажбуриятлар тикланган ҳолда, мазкур имтиёзнинг амал қилиши имтиёз қўлланилган бутун давр учун бекор қилинади. Ушбу имтиёз товарлар (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқаришни амалга оширувчи солиқ тўловчилар томонидан қўлланилади;

3) ёш оилалар тоифасига кирувчи ходимларга ипотека кредитлари бадаллари тўлашга ва (ёки) мулк сифатида уй-жой олишга текин йўналтириладиган маблағлар суммасига, бироқ солиқ солинадиган базанинг 10 фоизидан ошмаган миқдорда;

4) диний ва жамоат бирлашмаларининг (касаба уюшмалари, сиёсий партиялар ва ҳаракатлардан ташқари), хайрия жамғармаларининг мулкида бўлган корхоналар фойдасидан шу бирлашмалар ва жамғармаларининг уставда белгиланган фаолиятини амалга ошириш учун йўналтириладиган ажратмалари суммасига.

5) қўшимча фойда солиғини тўловчилар учун соф қўшимча фойда суммасига;

Бундан ташқари 2023 йилнинг 1 январига қадар қуйидаги имтиёзлар узайтирилди:

- Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексининг 60-63-моддаларида кўрсатилган манбалардан қўшимча даромад оладиган бюджет ташкилотлари ундириладиган барча солиқлар, Республика йўл жамғармасига йиғим ва давлат мақсадли жамғармаларига мажбурий ажратмалардан;

- Ўзбекистон Республикасида аккредитациядан ўтган хорижий олий ўқув юртлири Ўзбекистон Республикасида амалга ошириладиган таълим фаолияти доирасида солиқларнинг барча турларини ва давлат мақсадли жамғармаларига мажбурий ажратмаларни тўлашдан, шунингдек чет эллик ходимларининг меҳнатга ҳақ тўлаш фонди қисмидан ягона ижтимоий тўлов ва жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғини тўлашдан озод этилди.

2018 йил 1 апрелдан бошлаб эса қуйидаги имтиёзлар бекор қилинди:

маҳаллийлаштириш дастурига киритилган корхоналар, шу жумладан амалга ошириладиган лойиҳалар бўйича;

экспорт қилувчи корхоналарга экспорт улушига қараб юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи, мол-мулк солиғи ва ягона солиқ тўлови бўйича берилган имтиёзлар бекор қилинди.

1.3. Фойда солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби.

Зарарларни тақсимлаб ўтказиш. Чегирилиши лозим бўлган харажатларнинг жами даромаддан ошиб кетиши зарар деб эътироф этилади.

Солиқ тўловчи кўрилган зарарларни ушбу зарар кўрилган солиқ давридан кейинги беш йил ичида келгусига тақсимлаб ўтказишни амалга оширишга ҳақлидир.

Ўтган солиқ даврида ёки ўтган солиқ даврларида ҳисоблаб чиқарилган зарари бўлган юридик шахслардан олинadиган фойда солиғининг тўловчилари жорий солиқ даврининг солиқ солинадиган фойдасини кўрилган зарарнинг тўлиқ суммасига ёки бу сумманинг бир қисмига камайтиришга ҳақлидир.

Тақсимлаб ўтказиладиган зарарнинг ҳар бир навбатдаги солиқ даврида ҳисобга олинadиган жами суммаси жорий солиқ даврининг ҳисоблаб чиқарилган солиқ солинадиган фойданинг 50 фоизидан ошмаслиги керак.

Солиқ солинадиган фойда тақсимлаб ўтказилиши керак бўлган зарар суммаси миқдорига фақат йил якунлари бўйича камайтирилиши мумкин.

Бирдан ортиқ календарь йилда кўрилган зарарлар улар кўрилган кетма-кетликда тақсимлаб ўтказилади.

Солиқ тўловчининг юридик шахслардан олинadиган фойда солиғини тўлашдан озод қилинган солиқ даврида кўрган зарарлари кейинги солиқ даврларига тақсимлаб ўтказилиши мумкин эмас.

Солиқ тўловчи қайта ташкил этилиши муносабати билан фаолиятини тугатган тақдирда, солиқ тўловчи-ҳуқуқий ворис солиқ солинадиган фойдани қайта ташкил этилган юридик шахснинг қайта ташкил этиш пайтигача кўрган зарарлари суммасига белгиланган тартибда ва шартларда камайтиришга ҳақли.

Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғини ҳисоблаб чиқариш юқорида ҳисоблаб чиқарилган солиқ солинадиган базадан ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади.

Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғининг ҳисоб-китоби давлат солиқ хизмати органларига ортиб борувчи якун билан йилнинг ҳар чорагида ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса, йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда тақдим этилади.

Ўзбекистон Республикасида фаолиятни доимий муассаса орқали амалга оширадиган Ўзбекистон Республикаси норезидентлари доимий муассаса жойлашган жойдаги давлат солиқ хизмати органига Ўзбекистон Республикасидаги фаолиятининг хусусияти ҳақидаги ҳисоботни (эркин шаклда), шунингдек юридик шахслардан олинadиган фойда солиғининг ҳисоб-китобини чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар учун йиллик молиявий ҳисоботни топшириш учун белгиланган муддатларда тақдим этади. Бунда юридик шахслардан олинadиган фойда солиғининг ҳисоб-китобида бюджетга тўланадиган соф фойдадан олинadиган солиқ суммаси алоҳида сатрда кўрсатилади. Фаолият календарь йил тугашидан аввал тугатилган тақдирда, бу ҳужжатлар фаолият тугатилганидан кейин бир ойдан кечиктирмасдан тақдим этилиши шарт.

Ҳисобот даври мобайнида солиқ тўловчилар юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини жорий тўловларни киритиш орқали тўлайдилар. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи бўйича жорий тўловларнинг суммасини аниқлаш учун солиқ тўловчилар жорий ҳисобот даври биринчи ойнинг 10-кунигача давлат солиқ хизмати органига жорий ҳисобот даври учун тахмин қилинаётган солиқ солинадиган фойдадан ва юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг белгиланган ставкасидан келиб чиқиб ҳисобланган юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг суммаси ҳақида маълумотнома тақдим этадилар.

Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи бўйича жорий тўловлар ҳар ойнинг 10-кунидан кечиктирмай ҳисоблаб чиқарилган йил чораги бўйича юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи суммасининг учдан бир қисми миқдорида тўланади.

Ҳисобот даврида тахмин қилинаётган солиқ солинадиган фойда энг кам иш ҳақининг икки юз бараваридан кам миқдорни ташкил этадиган солиқ тўловчилар жорий тўловларни тўламайди.

Тахмин қилинаётган солиқ солинадиган фойдадан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилган юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи суммаси ҳисобот даври учун бюджетга тўланиши лозим бўлган юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи суммасига нисбатан 10 фоиздан кўпроқ камайтирилган тақдирда, давлат солиқ хизмати органи жорий тўловларни юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг ҳақиқий суммасидан келиб чиқиб пеня ҳисоблаган ҳолда қайта ҳисоблашга ҳақли.

Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини тўлаш ҳисоб-китобларни топшириш муддатларидан кечиктирмай амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси норезидентининг доимий муассасаси юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини, шунингдек соф фойдадан олинадиган солиқни жорий тўловларни тўламасдан йилига бир марта, ҳисоб-китобни тақдим этиш муддатидан кейин бир ой ичида тўлайди.

Жорий тўловлар белгиланган муддатларгача бюджетга тўланмаса уларга нисбатан солиқ қонунчилигида кўзда тутилган ҳар бир кечиктирилган кун учун ҳисобланган солиқ суммасига нисбатан 0,033 фоиз миқдорида пеня (молиявий жарима) қўлланилади.

2.4. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлари.

Жисмоний шахсларга – юридик шахс мақомини олмаган Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, ажнабий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахслар киради.

Жисмоний шахслар тўлаётган солиқлар ичида бюджет тушумларидан салмоқли ўринни эгаллайдиган солиқ бу – жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғидир.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи – давлат бюджети даромад манбаларидан бири бўлиб, у умумдавлат солиқлари таркибига киради. Унинг ўзига хос хусусияти шундаки, солиқ жисмоний шахсларнинг бевосита даромадларидан олинади.

Бугунги кунда жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бюджет даромадларининг 8,3 фоизини ташкил этмоқда. Даромад солиғи 1991 йилда бюджет тушумларининг 6,7 фоизини ташкил этган бўлса, 2000 йилда 13,1 фоизни, 2017 йилги давлат бюджети параметрлари бўйича ушбу солиқ давлат бюджети даромадларининг 10,1 фоизини ташкил этган. Тўғри солиқлар ичида эса мазкур солиқ 2018 йилда 40,6 фоизини ташкил этиши прогнозлаштирилган.

Солиқ кодексига кўра молия йилида солиқ солинадиган даромадга эга бўлган жисмоний шахслар жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни тўловчилар ҳисобланади. Солиқ солиш мақсадида жисмоний шахслар резидентлар ва норезидентларга бўлинади. Ўзбекистон Республикасида доимий яшаб турган ёки молия йилида бошланадиган ёхуд тугайдиган ўн икки ойгача бўлган исталган давр мобайнида 183 кун ёки ундан кўпроқ

муддатда Ўзбекистонда турган жисмоний шахс Ўзбекистон Республикасининг резиденти деб қаралади.

Ўзбекистон Республикасининг резиденти бўлган жисмоний шахсларга уларнинг Ўзбекистон Республикасидаги, шунингдек ундан ташқаридаги фаолияти манбаларидан олинган даромадлари бўйича солиқ солинади.

Ўзбекистон Республикасининг резиденти бўлмаган жисмоний шахсларга Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги манбалардан олинган даромадлар бўйича солиқ солинади.

Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромади солиқ солиш объекти ҳисобланади. Солиққа тортиладиган база бўлиб, жисмоний шахсларнинг жами даромадидан солиқ қонунчилигига кўра белгиланган чегирмаларни айириб ташлагандан кейинги қолдиқ сумма ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасидан ташқарида тўланган, Ўзбекистон Республикасининг резидентлари бўлган жисмоний шахсларнинг даромад солиғи суммалари Ўзбекистон Республикасида солиқни тўлашда Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига мувофиқ ҳисобга олинади.

Ҳисобга олинadиган суммаларнинг миқдори жисмоний шахсларнинг Ўзбекистон Республикасида амал қилаётган ставкалар бўйича ҳисоблаб чиқарилган даромад солиғи суммасидан ошмаслиги лозим.

Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромадига солиқ тўловчи олиши лозим бўлган (олган) ёки текинга олган пул ёхуд бошқа маблағлар киради. Жумладан:

- 1) меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинadиган даромадлар (172-модда);
- 2) жисмоний шахсларнинг мулкий даромадлари (176-модда);
- 3) жисмоний шахсларнинг моддий наф тарзидаги даромадлари (177-модда);
- 4) бошқа даромадлар (178-модда).

Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинadиган даромадларга жисмоний шахсларнинг меҳнат шартномаси бўйича қилинган ишлардан ва фуқаролик-ҳуқуқий шартномалар бўйича оладиган даромадлари киради. Бундан ташқари меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадларга рағбатлантириш хусусиятига эга бўлган тўловлар (йиллик иш якунлари бўйича мукофот, бир йўла берилadиган мукофотлар, маошларга устамалар, таътилга ҳар йилги қўшимча ҳақлар, кўп йил ишлаганлик учун пул мукофоти ва бошқалар), компенсация тўловлари (табиий иқлим шароитлари ноқулай бўлган жойлардаги ишлар билан боғлиқ қўшимча тўловлар, оғир, зарарли, ўта зарарли меҳнат шароитларида ишлаганлик учун устамалар, дам олиш кунларида ва байрам кунларида ишлаганлик учун тариф ставкаларига ҳамда маошларга устамала ва бошқалар) ҳамда ишланмаган вақт учун ҳақ тўлаш (ходимнинг айбисиз бекор туриб қолинган вақт учун ҳақ тўлаш, меҳнатга лаёқатини вақтинча йўқотган ходимларга қўшимча ҳақ тўлаш, юридик шахснинг қарори билан мажбурий прогул вақти учун ҳақ тўлаш, олий ўқув юртини тамомлаганидан кейин ёш мутахассисларга таътил вақти учун юридик шахс ҳисобидан тўланадиган нафақалар ва бошқа шу кабилар) тарзидаги даромадлар ҳам киради.

Жисмоний шахсларнинг мулкий даромадларига фоизлар, дивидентлар, мол-мулкни ижарага беришдан олинган даромадлар, жисмоний шахсларга тегишли бўлган мол-мулкни сотишдан олинган даромадлар, роялти ва шу каби қонунчиликда кўзда тутилган даромадлар киради.

Моддий наф тарзидаги даромадлар жумласига юридик шахс томонидан жисмоний шахс манфаатларини кўзлаб, товарлар (ишлар, хизматлар) ҳақини, мулкий ҳуқуқларни тўлаш, шу жумладан: жисмоний шахсларнинг болаларини мактабгача таълим муассасаларида ўқитиш, тарбиялаш; коммунал хизматлар, ходимларга берилган уй-жой ҳақини, уй-жойдан фойдаланиш харажатлари ётоқхонадаги жойлар ҳақини ёки уларнинг

ўрнини қоплаш қийматини тўлаш; озик-овқат, ойлик йўл чипталари ёки уларнинг ўрнини қоплаш қийматини тўлаш; санаторий-курортларда даволаниш йўлланмалари қийматини, дам олиш, стационар ва амбулаторияга қатнаб даволаниш ҳақини ёки уларнинг ўрнини қоплаш қийматини тўлаш кабилар киради.

Жисмоний шахсларнинг бошқа даромадлари жумласига эса давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақалар, ишсизлик нафақалари, ижтимоий нафақалар ва пенсиялар; стипендиялар; донорлик учун пул мукофотлари; алиментлар; мусобақаларда, кўрикларда, танловларда совринли ўринлар учун бериладиган совринлар, пул мукофотлари; ютуқлар; грантлар; жамғариб бориладиган мажбурий пенсия бадаллари, улар бўйича олинган фоизлар ва бошқа даромадлар киради.

Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи кўпгина мамлакатлардаги сингари Ўзбекистонда ҳам прогрессив солиқ ҳисобланади. Ушбу солиқ ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори билан белгиланади ва ўрнатилган тартибда давлат солиқ идоралари ходимлари томонидан жисмоний шахсларга билдирилади. Ҳар йили белгиланган ставкалар Вазирлар Маҳкамаси томонидан ёки Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори билан қайтадан кўриб чиқилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг солиқ қонунчилигига кўра жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи ставкалари қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

- жисмоний шахсларнинг иш ҳақи, мукофотлар ва бошқа даромадларига солинадиган табақалашган прогрессив солиқ ставкалари;
- жисмоний шахсларнинг дивидент ва фоиз тариқасида оладиган даромадига солиқ ставкаси;
- норезидент жисмоний шахсларнинг даромадларига тўлов манбаида солинадиган солиқ ставкалари;
- имтиёзли солиқ ставкалари.

Солиқ қонунчилигига биноан 1998 йилдан республикада жисмоний шахсларнинг иш ҳақлари, мукофот пуллари ва бошқа даромадларидан солиқ ставкаси 15, 25, 35, 40, 45 фоиз, яъни 5 поғонали қилиб белгиланган эди. 2000 йилдан бошлаб 4 поғонали, яъни 15, 25, 36, 40 фоиз, 2001 йилдан эса 3 поғоналига ўтиб, унинг ставкаси 12, 25, 30 фоиз қилиб белгиланган эди.

2018 йилдан жисмоний шахсларнинг иш ҳақлари, мукофот пуллари ва бошқа даромадларидан солиқ ставкаси қуйидаги жадвал маълумотлари асосида ҳисобланади (7-жадвал).

7 -жадвал

**Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи
ставкалари⁹**

Солиқ солинадиган даромад	Солиқ ставкаси
энг кам иш ҳақининг бир бараваригача миқдорда	даромад суммасининг 0 фоизи
энг кам иш ҳақининг бир бараваридан (+1 сўм) беш бараваригача миқдорда	даромад суммасининг 7,5 фоизи
энг кам иш ҳақининг беш бараваридан (+ 1 сўм) ўн бараваригача миқдорда	беш баравар миқдордан солиқ + энг кам иш ҳақи миқдорининг беш бараваридан ошадиган сумманинг 16,5 фоизи

⁹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017йил 29 декабрдаги ПҚ-3454 сонли қарори

энг кам иш ҳақининг ўн бараваридан (+ 1 сўм) ва ундан юқори миқдорда	ўн баравар миқдордан солиқ + энг кам иш ҳақи миқдорининг ўн бараваридан ошадиган сумманинг 22,5 фоизи

Бунда, солиқ солинадиган даромадлар гуруҳлари бўйича солиқ солиш шкаласи йил бошига – 2018 йил 1 январга белгиланган энг кам иш ҳақи миқдоридан (172 240 сўм) келиб чиқиб аниқланади ва йил давомида энг кам иш ҳақи миқдори ўзгарган тақдирда ҳам қайта кўриб чиқилмайди.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи суммасини ҳисоблаб чиқариш мақсадида, энг кам иш ҳақи миқдори йил бошидан ортиб борувчи якун билан ҳисобга олинади (йил бошидан бошлаб тегишли даврнинг ҳар бир ойи учун энг кам иш ҳақининг жами суммаси).

Қонун ҳужжатларига мувофиқ энг кам ставка бўйича солиқ солинадиган жисмоний шахсларнинг алоҳида даромад турларини солиққа тортиш мақсадида энг кам ставка 7,5 фоиз миқдорида қўлланилади.

Белгиланган ставкалардан келиб чиқиб ҳисобланган, бюджетга тўланадиган жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи суммаси фуқароларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларига ўтказиладиган, жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи солинадиган даромадларидан “0” ставка бўйича солиқ солинадиган даромадни (энг кам иш ҳақини) чегирган ҳолда 2 фоиз миқдорида ҳисоблаб чиқариладиган ҳар ойлик мажбурий бадаллар суммасига камайтиради.

Норезидент жисмоний шахсларнинг доимий муассаса билан боғлиқ бўлмаган ҳолда Ўзбекистон Республикасидаги манбадан олган даромадларига уларни тўлаш манбаида чегирмаларсиз, қуйидаги ставкалар бўйича солиқ солинади:

- дивиденд ва фоизлар - 10 фоиз;
- хатарни суғурталаш ёки қайта суғурталашга тўланган суғурта мукофотлари - 10 фоиз;
- Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатлар ўртасида ҳаракат қатновида халқаро алоқа учун телекоммуникациялар ёки транспорт хизматлари (фрахтдан даромадлар) - 6 фоиз;
- роялти, ижарадан келган даромадлар, хизматлар кўрсатишдан келган даромадлар, шу жумладан бошқарув бўйича хизматлар, маслаҳатларга оид ва бошқа даромадлар - 20 фоиз;

Тўлов манбаида солиқ солиш, тўлов Ўзбекистон Республикаси ичида ёки ундан ташқарида амалга оширилганидан қатъи назар, қўлланилади.

Жисмоний шахсларга тўланадиган дивидендлар ва фоизларга 10 фоизлик ставка бўйича тўлов манбаида солиқ солинади.

Бунда солиқ солиш мақсадида дивидендларга акциялар бўйича ҳамда қимматли қоғозлардан олинадиган даромадлар киради. Фоизларга қарз мажбуриятлари ва хўжалик юритувчи субъектнинг устав сармоясида улушбай иштирокидан келадиган даромадлар ва бошқалар киради.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 12 майдаги 250-сон қарори билан тасдиқланган ишлаб чиқаришлар, муассасалар, ишлар, касблар, лавозимлар ва кўрсаткичларнинг 1, 2 ва 3-сон рўйхатларига киритилган ўта зарарли, ўта оғир, зарарли ва оғир шароитли ишларда банд бўлган ходимларнинг даромадларига белгиланган ставкалар бўйича солиқ солинади. Бунда юқорида айтиб ўтилган фуқаролар тоифаларидан даромад солиғи олиш даражаси 20 фоиздан ошмаслиги, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг кўрсатиб ўтилган қарори билан тасдиқланган 1-сон рўйхатнинг 3-қисми ҳамда 2-сон рўйхатнинг 1-қисмида қайд этилган ишларда банд бўлган аёлларнинг даромадидан солиқ олиш даражаси ҳам 20 фоиздан ошмаслиги лозим.

Ўта зарарли, ўта оғир, зарарли ва оғир шароитли ишларда банд бўлган ходимларнинг даромадларига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш белгиланган тартибга мувофиқ амалга оширилади.

Ноқулай табиий-иқлим шароитлари билан боғлиқ бўлган қўшимча тўловларга (иш стажига устамалар, баланд тоғлик, дашт ва сувсиз туманлардаги ишлар учун белгиланган коэффициентлар бўйича тўловларга) энг кам ставка бўйича солиқ солинади. Бундан ташқари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар томонидан вақтинчалик қишлоқ хўжалиги ишларига юборилган жисмоний шахсларнинг шу ишларни бажаришдан олинган даромадларига ҳам энг кам ставка миқдорида солиқ солинади.

Жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқаришда дивидендлар ва фойзалар бўйича даромадлар, қўшимча тўловлар жами даромад таркибидан ҳисобдан чиқарилади.

Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи бўйича имтиёзлар

Солиқ қонунчилигига кўра жисмоний шахсларнинг солиқ солинадиган даромадига қуйидагилар киритилмайди:

- меҳнат шартномаси бекор қилинганда тўланадиган, энг кам иш ҳақининг ўн икки баравари миқдори доирасидаги ишдан бўшатиш нафақаси, давлат ижтимоий суғуртаси ва давлат ижтимоий таъминоти бўйича нафақалар, ишсизлик нафақалари, ҳомиладорлик ва туғиш нафақалари (вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақалари, шу жумладан оиланинг бемор аъзосини парваришлаш нафақалари бундан мустасно), шунингдек хайрия ва экология жамғармалари маблағларидан фуқароларга пул ва натура шаклида берилadиган нафақалар ва бошқа ёрдам турлари.

Бунда энг кам иш ҳақи ҳисоби учун меҳнат шартномаси тўхтатилган кунда амал қилган (охирги ишлаган кундаги) ойлик энг кам иш ҳақининг миқдори қабул қилинади;

- олинadиган алиментлар;
- олий ўқув юртлари ва ўрта махсус ҳамда ҳунар-техника ўқув юртлари ҳамда улар базасида ташкил этилган бизнес мактаблари, шу жумладан олий ва ўрта диний ўқув юртлари томонидан ўз талабаларига ва ўқувчиларига тайинланадиган стипендиялар, шунингдек хайрия ва экология жамғармалари маблағларидан таъсис этиладиган стипендиялар;

- давлат пенсиялари, шунингдек уларга устамалар (устамаларнинг қонун ҳужжатларида чегараланган миқдоригача);

- шахслар қон топширганлик учун, донорликнинг бошқа турлари учун, она сути топширганлик учун оладиган суммалар, шунингдек тиббиёт муассасаларининг ходимлари қон йиғиб топширганликлари учун оладиган суммалар;

- фуқароларнинг хорижда ишлашга юборилиши муносабати билан давлат бюджетидан молиялаштирилadиган муассасалар ва ташкилотлардан чет эл валютасида оладиган иш ҳақи суммалари ва бошқа суммалар, қонун ҳужжатларида белгиланган суммалар доирасида;

- жисмоний шахсларнинг хусусий мулк ҳуқуқи асосида ўзларига қарашли бўлган мол-мулкни сотиш натижасида оладиган суммалари, тадбиркорлик фаолияти доирасида амалга оширилadиган мол-мулкни сотиш натижасида оладиган даромадлардан ташқари;

- жисмоний шахсларнинг уй хўжалигида ёки деҳқон хўжалигида етиштирган қорамол, кўён, нутрия, балиқ, паррандаларни ҳам тирик ҳолатда, ҳам уларни сўйиб маҳсулотларини хом ва қайта ишланган ҳолда, шунингдек асаларичилик маҳсулотларини ва бундай хўжаликда етиштирилган табиий ёки қайта ишланган деҳқончилик маҳсулотларини сотишдан олган даромадлари суммаси. Фуқарода шахсий ёрдамчи хўжалик мавжудлиги

махаллий давлат ҳокимияти органлари ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг маълумотномаси билан тасдиқланади;

- бир йил мобайнида юридик шахслардан олинган энг кам иш ҳақи миқдорининг олти бараваригача бўлган суммадаги қимматли совғалар қиймати, шунингдек халқаро ҳамда республика танлов ва мусобақаларида олинган соврин буюмлар қийматининг суммаси;

- мерос қилиб қолдириш ва ҳадя қилиш натижасида олинган суммалар ва мол-мулк қиймати, фан, адабиёт ва санъат асарлари муаллифларининг меросхўрлари (ҳуқуқий ворислари) оладиган муаллифлик ҳақи суммалари бундан мустасно;

- давлат заёмларининг облигациялари ва лотереялар бўйича ютуқлар, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг давлат қимматли қоғозлари бўйича фоизлар;

- фуқароларнинг суғурта бўйича оладиган суммалари;

- бир йил мобайнида берилган моддий ёрдам суммалари:

- табиий офатлар, бошқа фавқулодда ҳолатлар муносабати билан бериладиган моддий ёрдам суммалари - тўлалигича;

- вафот этган ходимнинг оила аъзоларига ёки оила аъзолари вафот этганлиги муносабати билан ходимга бериладиган моддий ёрдам суммалари - энг кам иш ҳақининг йигирма бараваригача миқдорда;

- бошқа ҳолларда - энг кам иш ҳақининг ўн икки бараваригача миқдорда;

- депозит сертификатлар бўйича даромадлар, банклардаги омонатлар ва давлат хазина мажбуриятлари бўйича фоизлар ва ютуқлар;

- патент эгаси бўлган жисмоний шахснинг (лицензиарнинг) саноат мулки объектларидан ўз ишлаб чиқаришида фойдаланишдан ёки фойдаланиш бошланган санадан эътиборан амал қилиш муддати доирасида уларга лицензиялар сотишдан, шунингдек лицензиат саноат мулки объектларидан фойдалана бошлаган санадан эътиборан ушбу фойдаланишдан олган даромади суммаси:

- ихтиролар ва селекция ютуғидан - беш йил давомида;

- саноат намунасида - уч йил давомида;

- фойдали моделдан - икки йил давомида

- болалар лагерлари ва бошқа соғломлаштириш лагерларига, ота-оналарнинг болалари билан дам олишига махсус мўлжалланган санаторий-курорт муассасаларига бориш учун болалар ва ўсмирларга бериладиган йўлланмалар қийматини, шунингдек ўз ходимларининг амбулатория ёки стационар тиббий хизматдан фойдаланиш қийматини тўлиқ ёки қисман компенсациялаш тартибида корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар ўз ходимларига ёки улар учун тўлаган суммалар. Кўрсатиб ўтилган тўловлар жумласига ногиронларнинг соғломлаштириш ва санаторий-курорт муассасаларига берилган йўлланмалари қийматини, даволаниш ва тиббий хизматдан фойдаланиш, ногиронликнинг олдини олиш мақсадида техника воситалари сотиб олиш учун ҳамда ногиронларнинг саломатлигини тиклаш учун қилинган харажатларни тўлиқ ёки қисман тўлаш тартибида корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар тўлаган суммалар ҳам қиради;

- фуқароларнинг иш ҳақи ва солиқ солинадиган бошқа даромадларининг давлат корхоналари мол-мулкни сотиб олиш, хусусийлаштирилаётган корхоналар акцияларини олиш учун йўналтириладиган суммалари;

- вақтинчалик бир марталик ишларни бажаришдан олинган даромадлар, башарти бундай ишлар вақтинчалик бир марталик иш билан таъминлаш марказлари кўмагида амалга оширилаётган бўлса;

- хусусий корхона ва фермер хўжалиги томонидан солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўланганидан кейин хусусий корхона мулкдори ва фермер хўжалигининг бошлиғи ихтиёрига келиб тушадиган фойда суммаси;

- Ўзбекистон Республикасининг давлат мукофотлари ва давлат пул мукофотларига сазовор бўлган жисмоний шахслар олган бир йўла бериладиган пул мукофотлари ёки шунга тенг баҳодаги эсдалик совғаларининг қиймати;

- Олимпия ўйинларида ва бошқа халқаро спорт мусобақаларида совринли ўринларни эгаллаганлиги учун спортчилар олган бир йўла бериладиган пул мукофотлари;

- жамғариб бориладиган мажбурий пенсия бадаллари, улар бўйича фоизли даромадлар, шунингдек жамғариб бориладиган пенсия тўловлари;

- жисмоний шахслар томонидан олинган ипотека кредитларини ҳамда уларга ҳисобланган фоизларни қоплаш учун йўналтириладиган иш ҳақининг ва солиқ солинадиган бошқа даромадларининг суммалари.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни тўлашдан қўйидагилар тўлалигича озод қилинадилар:

- хорижий давлатлар дипломатия ваколатхоналарининг бошлиқлари ва аъзолари ҳамда консуллик муассасаларининг мансабдор шахслари, уларнинг ўзлари билан бирга яшайдиган оила аъзолари, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса, - Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олиннадиган, дипломатлик ва консуллик хизмати билан боғлиқ бўлмаган даромадларидан ташқари барча даромадлари бўйича;

- хорижий давлатлар дипломатия ваколатхоналари ва консуллик муассасаларининг маъмурий-техник ходимлари ва уларнинг ўзлари билан бирга яшайдиган оила аъзолари, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, - Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олиннадиган, дипломатлик ва консуллик хизмати билан боғлиқ бўлмаган даромадларидан ташқари барча даромадлари бўйича;

- хорижий давлатлар дипломатия ваколатхоналарига, консуллик муассасаларига хизмат кўрсатадиган ходимлар таркибига кирган шахслар, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, - ўз хизмати юзасидан оладиган барча даромадлари бўйича;

- хорижий давлатлар дипломатия ваколатхоналари ва консуллик муассасалари ходимларининг уйларида ишловчилар, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, - ўз хизмати юзасидан оладиган барча даромадлари бўйича;

- ҳукуматга қарашли бўлмаган халқаро ташкилотларнинг мансабдор шахслари - агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса, ушбу ташкилотларда олган даромадлари бўйича;

- Мудофаа, Ички ишлар ва Фавқулодда вазиятлар вазирликларининг, Миллий хавфсизлик хизматининг ҳарбий хизматчилари, ички ишлар органлари ва божхона органларининг оддий хизматчилари ва бошлиқлари таркибига мансуб шахслар, шунингдек ўқув ёки синов йиғинларига чақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар - хизматни ўташ (хизмат вазифасини бажариш) муносабати билан олган пул таъминоти, пул мукофотлари ва бошқа тўлов суммалари бўйича;

- Концерт-томоша фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берувчи лицензияси бўлган шахслар концерт фаолиятидан олинган даромадлари бўйича;

- мансаб даражалари бор прокуратура ва суд органлари ходимлари.

Қўйидаги солиқ тўловчиларнинг даромадлари жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни ҳар бир тўлиқ ой учун энг кам иш ҳақининг тўрт баравари миқдоридан тўлашдан озод этилади:

а) "Ўзбекистон Қаҳрамони", Меҳнат Қаҳрамони унвонларига сазовор бўлган шахслар, учала даражадаги Шухрат ордени билан тақдирланган шахслар, уруш ногиронлари ёхуд

1941-1945 йиллардаги уруш даврида ёки ҳарбий хизматнинг бошқа мажбуриятларини бажариш чоғида яраланиш, контузия бўлиш ёки шикастланиш оқибатида ёхуд фронтда бўлиш билан боғлиқ касаллик туфайли ногирон бўлиб қолган ҳарбий хизматчилар жумласидан бўлган бошқа ногиронлар, собиқ партизанлар жумласидан бўлган ногиронлар, шунингдек пенсия таъминоти бўйича мазкур тоифадаги ҳарбий хизматчиларга тенглаштирилган бошқа ногиронлар;

б) хизматни ҳаракатдаги армия таркибига кирган ҳарбий қисмлар, штаблар ва муассасаларда ўтаган ҳарбий хизматчилар, собиқ партизанлар жумласидан бўлиб, фуқаролар уруши ва 1941-1945 йиллардаги урушда қатнашганлар;

в) ички ишлар органларининг бошлиқлари ва оддий хизматчилари жумласидан бўлиб, хизмат вазифаларини бажариш чоғида яраланиш, контузия бўлиш ва шикастланиш оқибатида ногирон бўлиб қолганлар;

д) болаликдан ногирон бўлиб қолганлар, шунингдек I ва II гуруҳ ногиронлари;

е) ўн ва ундан ортиқ боласи бўлган аёллар;

ж) хизматни Афғонистон Республикасида ва жанговар ҳаракатлар олиб борилган бошқа мамлакатларда вақтинча бўлган қўшинларнинг чекланган контингенти таркибида ўтаган ҳарбий хизматчилар ҳамда ўқув ва синов йиғинларига чақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар.

з) Чернобиль АЭСдаги фалокат оқибатида жабр кўрган шахслар.

Тиббий-меҳнат экспертиза комиссияси маълумотномаси, ногироннинг махсус гувоҳномаси, Чернобиль АЭСдаги авария оқибатларини тугатиш иштирокчисининг гувоҳномаси, шунингдек имтиёз тақдим этилишида асос ҳисобланадиган бошқа ваколатли органлар томонидан берилган ҳужжатлар асосида имтиёз берилади;

к) икки ва ундан ортиқ ўн олти ёшга тўлмаган болалари бор ёлғиз оналар.

Меҳнат ва ижтимоий таъминот органлари томонидан бериладиган "ёлғиз онанинг шахсий дафтарчаси" асосида имтиёз берилади;

л) икки ва ундан ортиқ боласи бор ва боқувчисини йўқотганлик учун пенсия олмайдиган бева аёл ва бева эркаклар.

Турмуш ўртоғи (аёли) вафот этганлиги тўғрисидаги гувоҳнома ва болаларининг мавжудлигини ҳамда қайта никоҳдан ўтмаганлигини тасдиқловчи паспорт, боқувчисини йўқотганлиги туфайли пенсиясининг тайинланмаганлиги тўғрисида меҳнат ва ижтимоий таъминот органларининг маълумотномаси имтиёз берилишида асос ҳисобланади;

м) болалигидан ногирон бўлган ва доимий парваришни талаб қиладиган фарзанди билан бирга яшаб, уни тарбиялаётган ота-онасидан бири.

Пенсия гувоҳномаси ёки доимий парвариш талаб этилишини тасдиқловчи соғлиқни сақлаш муассасасининг тиббий маълумотномаси, бирга яшашлиги ҳақида - фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг маълумотномаси асосида имтиёз тақдим этилади.

Жисмоний шахсларнинг имтиёзларга бўлган ҳуқуқи улар ҳисобот йили учун тегишли ҳужжатларни тақдим этганида вужудга келади.

Ҳисобот йили учун энг кам иш ҳақининг тўрт баравари миқдоридаги имтиёз имтиёзларга бўлган ҳуқуқ юзага келган ой бошидан тақдим этилади.

Энг кам иш ҳақининг тўрт баравари миқдоридаги имтиёз жисмоний шахсларнинг асосий иш жойида, агар асосий иш жойи мавжуд бўлмаса, унда яшаш жойидаги давлат солиқ хизмати органлари томонидан жами йиллик даромад тўғрисидаги декларация асосида солиқ ҳисоблаб чиқаришда қўлланилади.

Фуқаро имтиёзларга бўлган ҳуқуқни йўқотганлигини 15 кундан кечиктирмай, ундан солиқ ушлаб қоладиган корхона, муассаса, ташкилот, шунингдек жисмоний шахсларни ёхуд солиқ органини (агар мазкур орган ҳисоб-китобни амалга оширса) маълум қилиши лозим.

Чет эллик жисмоний шахсларга Ўзбекистон Республикаси ҳудудида Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида белгиланган хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда солиқ солинади.

Резидент - чет эллик жисмоний шахсдан Ўзбекистон Республикаси фуқароси сингари жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқ ундирилади.

Норезидент - чет эллик жисмоний шахслардан тўланган жойидан қатъи назар Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олинган даромадлар бўйича жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқ ундирилади.

Солиқ солиш мақсадида норезидент жисмоний шахслар Ўзбекистон Республикасида доимий муассаса орқали фаолиятни амалга оширадиган норезидент сифатида ёки доимий муассаса билан боғлиқликда бўлмаган норезидент шахс сифатида қаралади.

Ўзбекистон Республикасида доимий муассаса орқали фаолиятни амалга оширадиган норезидент жисмоний шахс доимий муассаса билан боғлиқ бўлган Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олинган даромадлари бўйича солиқ тўловчи ҳисобланади.

Чет эллик жисмоний шахслардан солиқлар ва йиғимларни ундириш тегишли чет давлатда Ўзбекистон Республикасининг жисмоний шахсларига нисбатан ҳам худди шундай чора-тадбирлар кўрилган ҳолларда ўзаро келишув асосида тўхтатилиши ёки чекланиши мумкин.

Чет эллик жисмоний шахслар билан битимлар тузиш чоғида, бундай битимларнинг шартларига Ўзбекистон Республикасида фаолиятни амалга оширадиган солиқ тўловчилар ҳамда бошқа шахслар чет эллик жисмоний шахсларнинг солиқлар ва йиғимларни тўлаш бўйича харажатларини ўз зиммасига олишини назарда тутадиган солиқ ҳақидаги изоҳларнинг киритилишига рухсат берилмайди.

1.5. Даромад солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби.

Асосий иш жойидан олинган меҳнат ҳақи тўловлари ва бошқа тўловлардан жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш йил бошидан ўсиб боровчи яқун билан уларни ҳисоблаб ёзишнинг боришига қараб солиқ солинадиган жами даромад суммасидан амалга оширилади.

Фуқаро бир йил мобайнида асосий иш (хизмат, ўқиш) жойини ўзгартирса, у янги иш жойидаги бухгалтерияга дастлабки иш ҳақи олғунига қадар белгиланган шакл бўйича жорий йилда тўланган даромадлар ҳамда ушлаб қолинган солиқ суммаси ҳақидаги маълумотномани тақдим этиши шарт.

Янги иш (хизмат, ўқиш) жойи бўйича солиқни ҳисоблаб чиқариш тақвим йили бошидан илгариги ва янги иш (хизмат, ўқиш) жойида олинган жами даромаддан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади.

Аввалги иш жойидан маълумотнома тақдим этилмаган ёки солиқ тўловчининг идентификация рақами тақдим этилмаган ҳолларда солиқ солинадиган даромаддан энг юқори ставка бўйича солиқ ундирилади. Маълумотнома кейинроқ тақдим этилса, у ҳолда ундирилган умумбелгиланган тартибда қайта ҳисоб-китоб қилинади.

Аввалги асосий иш жойидаги меҳнат мажбуриятларининг ходим томонидан бажарилиши билан боғлиқ мукофот ва бошқа тўловлар унга ишдан бўшатиладиган сўнг тўланган бўлса, мазкур мукофот ва тўловлар умумбелгиланган тартибда уларни тўлаш чоғида жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиққа тортилади. Бу фуқароларга тўланган даромаднинг ҳамда ушлаб қолинган солиқнинг умумий суммаси ҳақида корхона, муассаса, ташкилот бир ой муддатда истиқомат жойидаги давлат солиқ хизмати органига маълум қилиши шарт.

Асосий бўлмаган иш жойидан олинган меҳнат ҳақи тўловлари ва бошқа тўловлардан жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш йил бошидан ўсиб боровчи яқун билан солиқ солинадиган жами даромад суммасидан уларни ҳисоблаб ёзишнинг боришига қараб (агар бундай даромадлар тўланган бўлса), белгиланган ставкалар бўйича амалга оширилади.

Агар асосий бўлмаган иш жойидаги меҳнат тўлови бўйича даромад оловчи жисмоний шахс бухгалтерияга энг юқори ставка бўйича даромадидан солиқ ушлаб қолиниши ҳақида ариза топширса, даромадларни тўловчи юридик шахслар солиқ тўловчининг аризасига кўра солиқни ушлаб қоладилар.

Асосий бўлмаган иш жойидан даромад олган жисмоний шахслар даромадидан олинган даромадлар, қилинган харажатлар ва ушланган солиқ суммаси тўғрисидаги тақдим этилган декларация маълумотлари бўйича солиқ хизмати органи томонидан даромад солиғи якуний суммаси ҳисоблаб чиқарилади. Резидент жисмоний шахсларнинг Ўзбекистон Республикасидан ташқарида (шу жумладан асосий иш жойидан) олган даромадларидан даромад солиғи якуний суммасини ҳисоблаб чиқариш ҳам худди шундай тартибда амалга оширилади.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни ушлаб қолиш ва бюджетга ўтказиш учун юридик шахс жавобгардир. Солиқ суммаси ушлаб қолинмаганда юридик шахс ушлаб қолинмаган солиқ суммасини ҳамда у билан боғлиқ жарима ва пеняларни бюджетга тўлаши шарт.

Юридик шахслар қуйидагиларни бажариши шарт ҳисобланади:

1) солиқ даври тугаганидан сўнг ўттиз кун ичида давлат солиқ хизмати органларига даромадлар олган жисмоний шахслар тўғрисида (асосий иш жойи бўйича даромадлар олган жисмоний шахслардан ташқари) белгиланган шаклда маълумотнома тақдим этиши шарт, унда қуйидагилар акс эттирилади:

- солиқ тўловчининг – жисмоний шахснинг идентификация рақами;
- солиқ тўловчининг фамилияси, исми, отасининг исми, доимий яшаш жойи манзили;
- ўтган солиқ даври яқунлари бўйича даромадларнинг умумий суммаси ва жисмоний шахслардан олиннадиган даромад солиғининг ушлаб қолинган умумий суммаси;
- солиқ агентининг идентификация рақами;
- солиқ агентининг номи, жойлашган ери (почта манзили);

2) йилнинг ҳар чорагида, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунига қадар, йил яқунлари бўйича эса йиллик молия ҳисоботини тақдим этиш муддатида давлат солиқ хизмати органларига ҳисобланган ва амалда тўланган даромадлар суммалари ҳамда жисмоний шахслардан олиннадиган даромад солиғининг ушлаб қолинган суммалари тўғрисидаги маълумотларни белгиланган шаклда тақдим этиши шарт.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқ тўлов манбаида ушлаб қолинганда солиқ жамғариб бориладиган тизимда қатнашувчи фуқароларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларига белгиланган тартибда ҳисоблаб ёзилган бадаллар чегирилган ҳолда қуйидаги муддатларда тўланади:

а) даромад тўловчи юридик шахслар томонидан, ушлаб қолинган солиқ суммаси шу мақсадларда пул маблағлари олиш учун банкка ҳужжатлар тақдим этиш билан бир вақтда бюджетга ўтказилади;

б) тўловни натура ҳолида ёки маҳсулотни реализация қилишдан, ишлар бажариш ёхуд хизмат кўрсатишдан тушган тушумдан тўловчи юридик шахслар томонидан, ушлаб қолинган солиқ суммаси тўлов амалга оширилган ой тугаганидан кейин беш кун ичида бюджетга ўтказилади.

Банкда ҳисобрақамига эга бўлган юридик шахслар томонидан жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни тўлаш санаси солиқ тўловчи ҳисобрақамидан маблағлар ҳисобдан чиқарилган кун, бошқалар, шу жумладан жисмоний шахслар учун эса - маблағлар кредит муассасасининг кассасига ўтказилган кун ҳисобланади. Жисмоний шахсларнинг ҳисоб-китоб варағидан солиқ суммаси жисмоний шахс томонидан тўланганда, тўлов санаси жисмоний шахс ҳисобрақамидаги маблағлар ҳисобдан чиқарилган кун ҳисобланади.

Давлат солиқ хизмати органлари томонидан ҳисоблаб чиқарилган жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни тўлаш тўлов хабарномасида кўрсатилган муддатларда амалга оширилиши керак. Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқнинг йил мобайнида тўлаб борилган суммалари тегишли ҳисобот йили учун солиқ тўловчига ҳисоблаб чиқарилган солиқ ҳисобига ўтказилади. Мисол тариқасида қуйидаги жадвални кўриб чиқамиз.

8-жадвал

Ҳисобланган ва амалда тўланган даромадлар суммалари ҳамда жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг ушлаб қолинган суммалари тўғрисидаги

М А Ъ Л У М О Т Л А Р

Янгийўл туман “Барака” МЧЖ

(йил бошидан ўсиб борувчи якун билан тўлдирилади)

(сўмда)

Т/р	Кўрсаткичлар	Сатр коди	Тўловчининг маълумотлари бўйича
1	Йил бошидан даромад олган жисмоний шахслар сони, жами (киши)	001	152
	шу жумладан:		
	асосий иш жойи бўйича	002	150
	асосий бўлмаган иш жойи бўйича	003	2
2	Ҳисобланган даромадларнинг умумий суммаси	004	1 215 000 000
2.1	шулардан солиқ агенти билан меҳнатга оид муносабатларда бўлмаган жисмоний шахснинг ёзма аризасига кўра жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи ушлаб қолинмаган моддий наф тарзидаги даромадлар	005	-
3	Солиқ солишдан озод қилинадиган даромадларнинг умумий суммаси	006	15 000 000
4	Солиқ солинадиган даромадларнинг умумий суммаси (солиқ солинадиган база), шу жумладан: (004-сатр–005-сатр–006-сатр)	007	1 200 000 000
4.1.	–солиқ солиш шкаласи бўйича солиқ солинадиган даромадлар	008	1 200 000 000
4.2	–дивиденд ва фоизлар тарзидаги даромадлар	009	-
4.3	– Ўзбекистон Республикаси солиқ кодексининг 181-моддасида кўрсатилган жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг энг кам ставкаси бўйича солиқ солинадиган даромадлар	010	-
4.4	– жисмоний шахснинг аризасига асосан жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг энг юқори ставкаси бўйича солиқ солинадиган даромадлар	011	2 000 000
5	Бюджетга ҳисобланган жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг умумий суммаси, шу жумладан: (1-илова 5-устунининг “Йил бошидан жами” сатри + 014-сатр)	012	200 440 000
5.1	– 008-сатрда кўрсатилган даромадлар бўйича	013	200 000 000
5.2	– 009-сатрда кўрсатилган даромадлар бўйича (2-илова 3-устунининг “Йил бошидан жами” сатри)	014	

5.3	– 010-сатрда кўрсатилган даромадлар бўйича	015	
5.4	– 011-сатрда кўрсатилган даромадлар бўйича	016	440 000

2.6. Декларация асосида жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортиш механизми.

Декларация – солиқ идораларига солиқ тўловчи жисмоний шахслар томонидан топшириладиган ва ўз ичига олинган даромадлар ва ушбу даромадлар билан боғлиқ харажатлар ҳақидаги маълумотларни акс эттирадиган ҳамда солиқ тўловчининг ҳисобланган солиқларни ихтиёрий равишда ва белгиланган вақтда давлат бюджетига тўлашга мажбур этадиган ҳужжат ҳисобланади.

Солиқ кодексига кўра жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромади ҳақидаги декларация қуйидаги ҳолларда солиқ органларига топширилади:

а) мулкӣ даромад, фан, адабиёт ва санъат асарларини яратганлик ҳамда улардан фойдаланганлик учун муаллифлик ҳаққи тариқасида олинган даромад (агар бундай даромадларга тўлов манбаида солиқ солинмаган бўлса);

б) асосий бўлмаган иш жойидан (Ўзбекистон Республикасидаги, шунингдек унинг ҳудудидан ташқаридаги манбалардан) даромад олган жисмоний шахслар томонидан; (Асосий бўлмаган иш жойидаги меҳнат тўлови бўйича даромад олувчи жисмоний шахс бухгалтерияга энг юқори ставка бўйича даромадидан солиқ ушлаб қолиниши ҳақида ариза топширганлар бундан мустасно)

в) резидент - чет эллик жисмоний шахслар томонидан;

Жисмоний шахслар доимий истиқомат жойидаги давлат солиқ хизмати органларига жами йиллик даромадлари ҳақида декларацияни қуйидаги муддатларда тақдим этишлари керак:

- асосий бўлмаган иш жойидан (Ўзбекистон Республикасидаги, шунингдек унинг ҳудудидан ташқаридаги манбалардан) даромад олган резидент - жисмоний шахслар ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1 апрелидан кечиктирмай;

- резидент - чет эллик жисмоний шахслар назарда тутилаётган даромадлар ҳақида - Ўзбекистон Республикасига келган кундан бошлаб бир ой мобайнида белгиланган шаклда.

Чет эллик жисмоний шахснинг фаолияти тақвимий йил мобайнида тўхтаган ва у Ўзбекистон Республикасидан чиқиб кетадиган бўлса, амалда олинган даромадлар ҳақида жўнаб кетишдан камида бир ой олдин декларация тақдим этилиши керак. Якуний декларация белгиланган шаклда ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1 апрелидан кечиктирмай тақдим этилиши керак. Агар чет эллик жисмоний шахс – Ўзбекистон Республикаси резиденти жорий йилнинг 1 февралига қадар доимий яшаш учун хорижга чиқиб кетаётган бўлса, жорий йил учун даромадлар бўйича декларация тақдим этилмайди.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни тўлаш чоғида декларация топшириш орқали солиқлар қуйидаги муддатларда тўланади:

а) асосий бўлмаган иш жойидан даромад олган резидент - жисмоний шахслар - жами йиллик даромад ҳақидаги декларация маълумотлари бўйича ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1 июнидан кечикмай, йил мобайнида қайта ҳисобланганда эса,- декларация давлат солиқ хизмати органларига тақдим этилган кундан эътиборан бир ой ичида;

б) жисмоний шахслар – Ўзбекистон Республикасининг резидентлари ҳисоблаб чиқарилган даромад солиғини хорижий давлатда жойлашган банк ҳисобварағидан чет эл валютасида тўлаши мумкин. Бунда жисмоний шахслардан олинадиган, миллий валютада ифодаланган солиқ жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи тўланган санада

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан белгиланган курс бўйича чет эл валютасида қайта ҳисоблаб чиқилади.

Назорат саволлари

1. Юридик шахслар фойда солиғи Ўзбекистонда қачон жорий қилинган?
2. Юридик шахслар фойда солиғини тўловчилари кимлар?
3. Резидент ва норезидент кимлар ва улар қандан тартибда солиққа тортилади?
4. Солиқ объекти ва солиққа тортиш базаси қандай аниқланади?
5. Корхонанинг молиявий фаолият натижалари қандай аниқланади?
6. Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи ставкалари қайси мезонлар асосида табақалаштирилган?
7. Маҳсулотини экспорт қилувчи корхоналар учун қандай ставкалар белгиланган?
8. Юридик шахсларнинг қандай фойдаси юридик шахслар фойда солиғини тўлашдан озод этилади?
9. Юридик шахсларнинг қандай харажатлари солиққа тортиладиган даромаддан камайтиради?
10. Солиқ ҳисоботларини топшириш ва солиқни тўлаш тартиби қандай белгиланган?
11. Юридик шахслар қандай тартибда ва шаклда тахмин қилинаётган фойдаси ҳақида маълумотнома тақдим этадилар?
12. Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи бюджет даромадлари таркибида қандай аҳамиятга эга?
13. Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг тўловчилари кимлар?
14. Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромадларига қайси даромад турлари киради?
15. Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи ставкалари қандай белгиланган?
16. Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинadиган даромадлар таркибига қандай даромадлар киради?
17. Жисмоний шахсларнинг мулкый даромадларига солиқ ставкалари қандай белгиланади?
18. Норезидент жисмоний шахсларнинг даромадларига тўлов манбаида қандай тартибда солиқ ставкалари қўлланилади?
19. Жисмоний шахсларнинг даромадларини декларация усулида солиққа тортиш тартибини тушунтириб беринг?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).
4. Ўлмасов А., Шарифхўжаев М. Иқтисодиёт назарияси. Т.: “Меҳнат”, 1995 й. – 377 б.
5. Яхёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. –Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003. – 247 б.
6. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлари.

1. www.economy.gov.ru
2. www.cer.uz.
3. www.review.uz.
4. www.imf.org.
5. www.soliq.uz
6. www.lex.uz
7. www.mf.uz
8. www.gov.uz

2-мавзу. Ўзбекистонда эгри солиққа тортиш тартиби Режа

2.1. Билвосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили.

2.2. Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби. Ноль даражали ставка бўйича солиқ солинадиган оборот.

2.3. Акциз солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби.

2.4. Транспорт воситаларига бензин, дизел ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинadиган солиқни тўловчилар таркиби ва солиқ ставкалари.

2.5. Эгри солиқларни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.

Таянч иборалар: солиққа тортиладиган оборот, импорт, ҳисоб-фактура, акцизоти товарлар, импорт товарлари, бензин, дизел ёнилғиси ва газ, ставкалар

2.1. Билвосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон ва халқаро солиқ амалиётида эгри солиқларнинг асосий турларидан бири – қўшилган қиймат солиғи ҳисобланади.

Қўшилган қиймат солиғи – ҳар бир ишлаб чиқариш босқичида ва реализация жараёнида ундириладиган кўп қиррали билвосита солиқдир. Корхона кундалик хўжалик фаолиятида маҳсулот етказиб берувчилардан товар ва хом-ашё сотиб олади ва улардан маҳсулот ёки иш, хизматлар ишлаб чиқаради. Демак, қайта ишлаб чиқариш, ишлаб чиқариш ва сотишда қўшилган қиймат яратилади.

Қўшилган қиймат ўзининг иқтисодий моҳиятига кўра, сотилган маҳсулотлар, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматларнинг қиймати билан ишлаб чиқариш жараёнида истеъмол қилинган товарлар, хом-ашёлар ва хизматларнинг қиймати ўртасидаги фарқдан иборатдир. Табиийки, ишлаб-чиқариш жараёнида ва кейинчалик меҳнат тақсими натижасида маълум бир товар бозорга олиб чиқилгунга қадар ишлаб чиқариш ва муомала жараёнидаги бир нечта босқичлардан ўтади, бу босқичларнинг ҳар бирида қўшилган қиймат яратилади.

Қўшилган қиймат солиғини давлат бюджетининг даромад қисмига жалб қилиш ғояси дастлаб XX асрнинг бошларида юзага келди. Бу таклифни биринчи марта Германия бюджет амалиётида жорий этишни 1919 йилда Вильгельм фон Сименс илгари сурди.

Қўшилган қиймат солиғини амалиётга жорий этиш ва ундириш механизми биринчи марта француз молиячиси М.Лоре томонидан ишлаб чиқилди. Аммо қўшилган қиймат солиғи М.Лоренинг таклифидан сўнг ўтган 10 йилдан ортиқ вақт мобайнида тажриба учун таклиф этилган шаклда қўлланилди. Францияда қўшилган қиймат солиғи ҳақиқатда 1968 йилдан бошлаб жорий этилди.

XX асрнинг 70-йилларида кўшилган қиймат солиғи Ғарбий Европанинг қатор мамлакатларининг солиқ амалиётида жорий қилинди. Бунинг асосий сабаби ва ҳуқуқий асоси бўлиб, Европа иқтисодий ҳамжамияти томонидан ҳамжамиятга аъзо мамлакатларда кўшилган қиймат солиғини ундиришни тартибга солишнинг ҳуқуқий меъёрларини умумлаштириш тўғрисидаги махсус Директиванинг қабул қилиниши ҳисобланади. Мазкур Директива 1977 йилда қабул қилинди ва унда эгри солиқларнинг асосий тури сифатида кўшилган қиймат солиғи эътироф этилди.

Кўшилган қиймат солиғига хос бўлган муҳим хусусиятлардан бири шундаки, солиққа тортишнинг объекти бўлиб, нафақат ички бозордаги товароборот, балки мамлакат корхоналарининг ташқи бозорларидаги товаробороти ҳам ҳисобланади.

Иқтисодий адабиётларда, кўпчилик ҳолларда, кўшилган қиймат солиғини «Европача» солиқ деб ҳам аташади. Бунинг асосий сабаблари шундаки, биринчидан, кўшилган қиймат солиғи дунёда биринчи марта Европа давлати бўлган Францияда жорий этилди; иккинчидан, 1977 йилда қабул қилинган Директивага асосан кўшилган қиймат солиғи бир вақтнинг ўзида Европанинг бир неча давлатларида жорий этилди; учинчидан, кўшилган қиймат солиғи Ғарбий Европадаги интеграцион жараёнларни шакллантириш ва ривожлантиришда муҳим рол ўйнади.

Ҳозирги вақтда кўшилган қиймат солиғи Европа Иттифоқига аъзо бўлган мамлакатларнинг давлат бюджетларининг даромадларини шакллантиришда муҳим ўрин эгаллайди. Европа мамлакатларида эгри солиқларнинг роли АҚШ, Япония, Канада ва Австралияга қараганда юқоридир. Европа мамлакатларида жами солиқ тушумларининг ҳажмида эгри солиқларнинг салмоғи 40 фоиздан юқори бўлиб, айрим мамлакатларда 50 фоизни ташкил этади. Мазкур кўрсаткич 50 фоиздан юқори бўлган мамлакатлар гуруҳига Мексика, Туркия ва Корея киради. АҚШ, Япония, Канада ва Австралияда эса ушбу кўрсаткич 25-30 фоизни ташкил қилади.

Европа Иттифоқига аъзо бўлган мамлакатларда солиқ тушумларининг таркибида эгри солиқларни юқори салмоққа эга эканлигининг асосий сабабларидан бири, бу мамлакатларда солиқ ставкаларини умумлаштирилганлиги ва солиққа тортиш базасини ўзаро уйғунлаштирилганлиги ҳисобланади. Бу масаланинг Ўзбекистон Республикаси учун амалий аҳамиятга эга эканлиги шундаки, мамлакатимиз товароборотининг сезиларли қисми Россия Федерацияси, Украина ва Қозоғистон Республикаларига тўғри келади. Ҳозирга қадар мазкур мамлакатлар ўртасида кўшилган қиймат солиғи ставкаларини умумлаштириш ва солиққа тортиш базасини уйғунлаштириш масаласи ҳал қилинмаган. Бу эса, ушбу мамлакатлар ўртасидаги ўзаро ташқи савдо муносабатларини ривожлантиришга тўсқинлик қилади.

Ўзбекистон солиқ тизимида кўшилган қиймат солиғи 1992 йилдан буён амал қилмоқда. Ушбу солиқ оборотдан олинadиган солиқ ва сотувдан олинadиган солиқлар ўрнига акциз солиғи билан биргаликда киритилган. Бу солиқ оборот солиғидан фарқли равишда фақат кўшилган қийматдан ундирилади. Оборот солиғи эса бир маротаба умумий оборотдан олинар эди. Кўшилган қиймат солиғи эса ишлаб чиқариш ва муомала жараёнининг ҳар бир босқичидан олинади.

Ўзбекистон Республикаси давлат бюджетининг даромад манбаи сифатида кўшилган қиймат солиғи ҳозирга қадар ўзининг муҳим ўрнини ва амалий аҳамиятини сақлаб келаяпти. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 12 декабрдаги ПҚ-744-сонли “Ўзбекистон Республикасининг 2008 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида” ги қарорига кўра 2008 йилда кўшилган қиймат солиғининг давлат бюджети даромадлари таркибидаги салмоғи 28 фоизни, эгри солиқлар таркибида эса 56 фоизни ташкил этиши прогнозлаштирилган. Ушбу кўрсаткичлар кўшилган қиймат солиғини бюджет даромадларининг асосий манбаи эканлигини билдиради.

2.2.Кўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби. Ноль даражали ставка бўйича солиқ солинадиган оборот.

Кўшилган қиймат солиғининг тўловчилари бўлиб, амалдаги қонун ҳужжатларига асосан ушбу солиқни бюджет олдида ҳисоб-китобини амалга оширувчи тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар тушунилади. Жумладан:

- 1) солиқ солинадиган оборотларга эга бўлган юридик шахслар;
- 2) Ўзбекистон Республикаси норезидентлари томонидан амалга оширилаётган солиқ солинадиган оборотлар учун қўшилган қиймат солиғи тўлаш бўйича мажбурият юклатиладиган юридик шахслар;
- 3) товарларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудига импорт қилувчи юридик ва жисмоний шахслар (ўз эҳтиёжлари учун божсиз олиб кириш нормалари доирасида товарлар олиб қирувчи жисмоний шахслар бундан мустасно);
- 4) оддий ширкат солиқ солинадиган оборотларни амалга ошираётганда зиммасига унинг ишларини юритиш юклатилган (ишончли шахс) оддий ширкат шартномасининг шериги (иштирокчиси).

Нотижорат ташкилотлар (тадбиркорлик фаолияти доирасида товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилиш оборотлари мустасно) ҳамда солиқ солишнинг соддатлаштирилган тартиби бўйича солиқ тўловчилар қўшилган қиймат солиғини тўловчилари бўлиб ҳисобланишмайди.

Солиқ қонунчилигида назарда тутилган ҳолда ягона солиқ тўловини тўловчилар бўлган юридик шахслар солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига йилнинг навбатдаги чораги бошлангунига қадар бир ойдан кечиктирмасдан, янги ташкил этилаётган ягона солиқ тўловини тўловчилар бўлган юридик шахслар эса фаолият бошлангунига қадар тақдим этиладиган ёзма билдиришга асосан ихтиёрий асосда қўшилган қиймат солиғини тўлаши мумкин.

Амалдаги солиқ кодексининг 198-моддасига кўра қўшилган қиймат солиғининг **объекти** бўлиб, товар (иш, хизмат)ларни реализация қилиш обороти ҳамда товарларнинг импорти ҳисобланади.

Товарларни (иш ва хизматларни) реализация қилиш обороти деганда – юклаб жўнатилган товарлар (иш ва хизматлар) қиймати тушунилади, яъни юклаб жўнатилган товарлар (иш ва хизматлар) учун маблағи келиб тушиши даврдан қатъий назар корхона қўшилган қиймат солиғи бўйича бюджет олдида ҳисоб-китобларни амалга ошириши шарт.

Солиқ солинадиган импорт деганда эса – Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига олиб кирилаётган товарлар ҳисобланади (қўшилган қиймат солиғидан озод этилган импорт товарлардан ташқари).

Товарлар натурал ҳақ тарзида берилганда ёки касса орқали ўз ходимларига таннарх баҳосидан паст қилиб сотилганда солиққа тортиладиган оборот товарлар (иш ва хизматлар)ни ишлаб чиқаришнинг ҳақиқий харажатидан кам бўлмаган миқдорда белгиланади.

Солиқ кодексига кўра қуйидагилар товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилиш обороти ҳисобланмайди:

- 1) солиқ тўловчининг харажатлари сифатида қараладиган унинг ўз эҳтиёжлари учун товар бериш, ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш (юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини ҳисоблаб чиқаришда чегирилмайдиган харажатлар бундан мустасно);
- 2) битта юридик шахснинг бир таркибий бўлинмаси томонидан бошқа таркибий бўлинмасига ишлаб чиқариш эҳтиёжлари (завод ички обороти) учун, агар таркибий

бўлинмалар солиқ кодексига мувофиқ мустақил солиқ тўловчилар бўлмаса, мол-мулк берилиши, ишлар бажарилиши, хизматлар кўрсатилиши;

3) солиқ тўловчининг ўз эҳтиёжлари учун ўз кучи билан қурилиш, монтаж, қурилиш-монтаж ишларини бажариши;

4) гаров қийматига эга бўлган қайтариладиган тарани, шу жумладан шиша идишни жўнатиш. Қайтариладиган тара маҳсулот солиб жўнатилган, қиймати ушбу маҳсулот қийматига киритилмайдиган ҳамда шу маҳсулотни етказиб бериш учун тузилган шартномада (контрактда) белгиланган шартларда ва муддатларда маҳсулот етказиб берувчига қайтарилиши лозим бўлган тарадир. Агар тара белгиланган муддатда қайтарилмаса, бундай тарани бериш солиқ солинадиган оборотга киритилади;

5) юридик шахснинг иштирокчиси (муассиси) муассислар (иштирокчилар) таркибидан чиққанда (чиқиб кетганда), шу жумладан тугатилганлик (банкротлик) ёки қайта ташкил этилганлик муносабати билан чиққанда (чиқиб кетганда) унга дастлабки ҳисса доирасида мол-мулкни бериш, шунингдек оддий ширкат шартномаси бўйича шерикка (иштирокчига) унинг мазкур шартнома бўйича шериклари (иштирокчилари) умумий мулкида бўлган улуши қайтарилаётганда ёки бундай мол-мулк тақсимланганда мол-мулкни бериш;

6) тугалланмаган қурилишнинг асосий воситалари, номоддий активлари ва объектларини бепул асосда бериш;

7) банкларнинг мол-мулкни ўз филиалларига бериши;

8) оддий ширкат шартномаси бўйича шерикнинг (иштирокчининг) улуши сифатида товарларни (ишларни, хизматларни), бошқа мол-мулк ва мулкый ҳуқуқларни бериш;

9) товарларни ва бошқа мол-мулкни қайта ишлаш асосида бериш;

10) ишончли бошқарув шартномаси асосида мол-мулкни мулкдордан ишончли бошқарувчига бериш;

11) ишончли бошқарув шартномаси тугатилган тақдирда, мол-мулкни мулкдорга бериш;

12) объект қийматини ижарага берувчи (лизингга берувчи) оладиган ижара (лизинг) тўловининг бир қисми тарзида қоплаш.

Солиқ кодексига кўра қуйидагилар товарларни (ишларни, хизматларни) сотиш обороти ҳисобланмайди:

- солиқ тўловчининг харажатлари сифатида қараладиган унинг ўз эҳтиёжлари учун товар бериш, ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш (юридик шахслардан олиннадиган фойда солиғини ҳисоблаб чиқаришда чегирилмайдиган харажатлар бундан мустасно);

- битта юридик шахснинг бир таркибий бўлинмаси томонидан бошқа таркибий бўлинмасига ишлаб чиқариш эҳтиёжлари (завод ички обороти) учун мол-мулк берилиши, ишлар бажарилиши, хизматлар кўрсатилиши;

- солиқ тўловчининг ўз эҳтиёжлари учун ўз кучи билан қурилиш, монтаж, қурилиш-монтаж ишларини бажариши;

- гаров қийматига эга бўлган қайтариладиган тарани, шу жумладан шиша идишни жўнатиш. Қайтариладиган тара маҳсулот солиб жўнатилган, қиймати ушбу маҳсулот қийматига киритилмайдиган ҳамда шу маҳсулотни етказиб бериш учун тузилган шартномада (контрактда) белгиланган шартларда ва муддатларда маҳсулот етказиб берувчига қайтарилиши лозим бўлган тарадир. Агар тара белгиланган муддатда қайтарилмаса, бундай тарани бериш солиқ солинадиган оборотга киритилади;

- тугалланмаган қурилишнинг асосий воситалари, номоддий активлари ва объектларини бепул асосда бериш;

- банкларнинг мол-мулкни ўз филиалларига бериши;

- ва бошқа қонунчиликда кўзда тутилган оборотлар.

Ўзбекистон Республикасида қўшилган қиймат солиғи ставкаси 1992 йилда 30 фоизни ташкил қилгани ҳолда, бугунга қадар бир-неча марта ўзгартирилди. Жумладан, 1996 йилда 17 фоизни, 1997 йилда 18 фоизни, айрим озиқ-овқат маҳсулотлари турларига (ун, нон, гўшт, сут ва сут маҳсулотлари) эса камайтирилган 10 фоизли ставка белгиланди. 1999 йилда республикада қўшилган қиймат солиғининг 3 хил ставкаси (20%, 15%, ва 0%) амалда қўлланилди. Фақат 3 та банд, яъни экспорт, қишлоқ хўжалиги эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалик корхоналарига бериладиган минерал ўғит ва ёқилғи мойлаш материаллари ҳамда дипломатик ваколатхоналар ва унга тенглаштирилган ваколотхоналарга реализация қилинадиган товар (иш ва хизмат)лар “0” ставкаси бўйича солиққа тортилди. 15% ли қўшилган қиймат солиғи ставкаси эса ун, нон, гўшт, сут ва сут маҳсулотлари ҳамда импорт қилинадиган тирик мол ва буғдой каби маҳсулотларга нисбатан белгиланди.

2000 йилдан ҳозирги кунгача солиқ Кодексига кўра республикада 20 фоизли ва “0” фоизли ставка қўлланилиб келинмоқда. Умуман олганда “0” ставка деганда корхона ишлаб чиқараётган товарларнинг (бажарилган иш, хизматларнинг) қийматига қўшилган қиймат солиғи қўлланилмайди, яъни “ноль” га тенг дегани.

Қуйидагиларга “0” даражали ставка бўйича солиқ солинади:

- Товарларнинг, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида бажариладиган ишларнинг (кўрсатиладиган хизматларнинг) эркин конвертация қилинадиган валютадаги экспортига, шу жумладан, мустақил давлатлар ҳамдўстлиги (МДХ) мамлакатларига етказиб берилишига, агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса.

Айрим МДХ давлатларида бу тартиб бошқача. Масалан: Арманистонда Тожикистонда, Туркменистонда МДХ давлатларидан ташқарига экспорт солиққа тортилмайди, “0” ставка ҳам қўлланилмайди. Қозоғистонда эса МДХдан ташқарига экспорт “0” ставкада солиққа тортилади.

Экспорт қилинган товарларни қўшилган қиймат солиғи бўйича солиққа тортиш масаласида Ўзбекистон билан бошқа давлатлар ўртасида давлатлараро билвосита солиқларни ундириш принциплари бўйича шартномалар тузилган бўлиб, аммо ратификация қилинмаган (тасдиқланмаган) ҳолатларда имтиёзни қўллашнинг иложи бўлмайди, яъни имтиёз қўллаш учун қонуний асос бўлмайди.

Ҳозирги вақтда Қирғизистон, Озарбайжон, Молдова, Россия, Қозоғистон билан ҳам билвосита солиқларни ундириш принциплари бўйича шартномалар тузилган. Шартномада келишилган давлатлар божхона ҳудудларида товарлар (иш ва хизматлар) экспорт қилинганда “0” ставкадаги қўшилган қиймат солиғини қўллаш кўзда тутилган.

- Чет эл дипломатик ваколатхоналари ҳамда уларга тенглаштирилган ваколатхоналарнинг расмий фойдаланиши учун реализация қилинаётган товар (иш ва хизмат)ларга.

Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлигининг Дипломатик сервис хизмати томонидан кейинчалик чет эл дипломатик ваколатхоналари ва уларга тенглаштирилган ваколатхоналарга реализация қилиш учун олинаётган товарларга (ишларга, хизматларга) ноль даражали ставка бўйича қўшилган қиймат солиғи солинади.

Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишда ноль даражали ставка қўлланилиши татбиқ этиладиган Ўзбекистон Республикасида аккредитация қилинган чет эл дипломатик ваколатхоналарининг ва дипломатик ваколатхоналарига тенглаштирилган халқаро ташкилотларнинг рўйхати Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги томонидан тасдиқланади;

- сув таъминоти, иссиқлик таъминоти, канализация ва газ таъминоти бўйича аҳолига кўрсатиладиган коммунал хизматларга;
- хорижий давлатларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудуди орқали олиб ўтиладиган транзит юкларини ташиш бўйича кўрсатиладиган хизматларга, жумладан йўловчилар, багажлар ва почтани халқаро йўналишда ташиш.

Қўшилган қиймат солиғидан озод бўлган (имтиёзли) оборотлардан фарқли “0” ставка қўлланилганда қўшилган қиймат солиғи товарларнинг таннархига олиб борилмасдан, ҳисобга киритилади.

Агарда ҳисобот даврида ҳисобга киритилиши лозим бўлган қўшилган қиймат солиғи суммасидан “0” ставкада ҳисобланиши лозим бўлган қўшилган қиймат солиғининг суммаси қиймати жиҳатидан кўп бўлса, у ҳолда ошиқча сумма солиқ тўловчининг бошқа солиқ ва тўловлар бўйича қарзи бўлмаган тақдирда, унга белгиланган тартибда қайтарилади.

Қўшилган қиймат солиғидан бошқа солиқ турларига нисбатан кўпроқ имтиёзлар кўзда тутилган бўлиб, улар солиқ кодексида тўрт гуруҳга бўлиб берилган. Улар:

- 1) солиқдан озод этиладиган товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилиш обороти (208-модда);
- 2) солиқдан озод қилинадиган молиявий хизматлар (209-модда);
- 3) солиқдан озод этиладиган суғурта хизматлари (210-модда);
- 4) солиқдан озод этиладиган импорт.

2.3. Акциз солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби.

Ўзбекистонда акциз солиғи 1992 йилда қўшилган қиймат солиғи билан биргаликда оборот солиғи ва сотувдан олиннадиган солиқлар ўрнига жорий қилинган. Унинг қўшилган қиймат солиғидан фарқли томони шундаки, у айрим товарлар ва маҳсулотларни чегаралаб олган ва у бажарилган иш, кўрсатилган хизматларга нисбатан қўлланилмайди. Акциз солиғи индивидуал характерга эга бўлиб, фақат акциз ости товарларга нисбатан қўлланилади.

Акциз солиғи қўшилган қиймат солиғига тортиладиган базада ва нархда ҳисобга олиннадиган юклаб жўнатилган товарлар қийматининг бир қисмини эгри солиқ сифатида бюджетга ундириш шакли ҳисобланади. Акциз солиғи Давлат бюджети даромадларини шакллантиришда салмоқли ўрин эгаллайди, жумладан, давлат бюджетининг солиқли даромадлари таркибида 2000 йилда 22,8 фоизни, 2001 йилда 26,3 фоизни, 2002 йилда 28,8 фоизни, 2003 йилда 31,1 фоизни ташкил этгани ҳолда 2006 йилги далаат бюджети даромадларида унинг улуши 19 фоизни, 2017 йилда эса 14,5 фоизни ташкил этган.

Акциз солиғини тўловчилари бўлиб, мулк шаклидан ва солиққа тортишнинг қандай тартиби ўрнатилганлигидан қатъий назар акцизости товарларни ишлаб чиқарувчи ва импорт қилувчи юридик ва жисмоний шахслар ҳисобланади. Бундан ташқари, оддий ширкат акциз тўланадиган товарларни ишлаб чиқарганда оддий ширкат шартномасининг оддий ширкат ишларини юритиш зиммасига юклатилган шериги акциз солиғини тўловчи бўлиб ҳисобланади.

Солиққа тортиш мақсадида юридик шахслар деганда мулкида, хўжалик юритишида ёки тезкор бошқарувида мол-мулки бўлган ва ўз мажбуриятлари бўйича ушбу мол-мулк билан жавоб берадиган, шунингдек мустақил баланс ва ҳисоб-китоб варағига эга бўлган алоҳида корхоналар тушунилади.

Солиқ кодексининг 230-моддасига кўра қуйидаги операциялар акциз солиғи солинадиган объект ҳисобланади:

- 1) акциз тўланадиган товарларни реализация қилиш, шу жумладан:
 - товарни сотиш (жўнатиш);

- гаров билан таъминланган мажбурият бажарилмаган тақдирда, гаровга қўйилган акциз тўланадиган товарларни гаровга қўювчи томонидан топшириш;

- акциз тўланадиган товарларни бепул топшириш;

- акциз тўланадиган товарларни иш берувчи томонидан иш ҳақи ҳисобига ёлланган ходимга қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда топшириш ёки ҳисобланган дивидендлар ҳисобига юридик шахснинг муассисига (иштирокчисига) топшириш;

- акциз тўланадиган товарларни қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда бошқа товарларга (ишларга, хизматларга) айирбошлаш учун топшириш;

2) акциз тўланадиган товарларни юридик шахснинг устав фондига (устав капиталига) ҳисса ёки пай бадали тариқасида ёхуд оддий ширкат шартномаси бўйича шерикнинг (иштирокчининг) ҳиссаси сифатида топшириш;

3) акциз тўланадиган товарларни юридик шахснинг иштирокчисига (муассисига) у юридик шахс таркибидан чиққан (чиқиб кетган) тақдирда ёки юридик шахс қайта ташкил этилганлиги, тугатилганлиги (банкротлиги) муносабати билан топшириш, шунингдек оддий ширкат шартномаси доирасида ишлаб чиқарилган акциз тўланадиган товарларни мазкур шартнома шеригига (иштирокчисига) унинг шартнома иштирокчилари умумий мулкидаги мол-мулкдан улуши ажратиб берилган ёки бундай мол-мулк тақсимланган тақдирда топшириш;

4) акциз тўланадиган товарларни улуш қўшиш асосида қайта ишлашга топшириш, шунингдек улуш қўшиш асосида хом ашё ва материалларни, шу жумладан акциз тўланадиган хом ашё ва материалларни қайта ишлаш маҳсули бўлган акциз тўланадиган товарларни ишлаб чиқарувчи томонидан қайта ишлашга берилган хом ашё ва материалларнинг мулкдорига топшириш;

5) ишлаб чиқарилган ва (ёки) қазиб олинган акциз тўланадиган товарларни ўз эҳтиёжлари учун топшириш;

б) акциз тўланадиган товарларни Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига импорт қилиш.

Текинга бериладиган акцизланадиган маҳсулот бўйича қуйидагилар солиқ солиши объекти бўлиб ҳисобланади:

- акциз солиғининг қатъий ставкалари белгиланган алкоғолли маҳсулот, тамаки маҳсулотлари, ўсимлик (пахта) ёғи, этил спирти, пиво, вино бўйича - сотилган маҳсулот ҳажми натура ифодасида;

- бошқа акцизланадиган маҳсулотлар бўйича солиқ тўловчида товарни бериш пайтида шаклланган нархлар даражасидан келиб чиқиб ҳисобланган, бироқ мазкур акцизланадиган товарни ишлаб чиқариш бўйича ҳақиқатда шаклланган харажатлардан паст бўлмаган қиймат.

Қуйидаги акцизости товарларга акциз солиғи солинмайди:

1) акциз тўланадиган товарларни уларнинг ишлаб чиқарувчилари томонидан экспортга реализация қилишга, бундан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган акциз тўланадиган товарларнинг айрим турлари мустасно;

2) кейинчалик Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудидан олиб чиқиб кетилиши шarti билан «божхона ҳудудида қайта ишлаш» божхона режимига жойлаштирилган товарлардан ишлаб чиқарилган қайта ишлаш маҳсули бўлган акциз тўланадиган товарларни топширишга;

3) табиий офатлар, қуроли моjarолар, бахтсиз ҳодисалар ёки авариялар юз берганда ёрдам кўрсатиш учун, инсонпарварлик ёрдами ва беғараз техник кўмак сифатида, шунингдек хайрия мақсадлари учун акциз тўланадиган товарларни давлатлар, ҳукуматлар, халқаро ташкилотлар томонидан Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига импорт қилишга;

4) акциз тўланадиган товарларни Ўзбекистон Республикасининг божхона худудига акциз солиғи солинмайдиган товарларни олиб кириш нормалари доирасида жисмоний шахслар томонидан импорт қилишга;

5) ваколатли давлат органининг ёзма тасдиғи мавжуд бўлган тақдирда, телекоммуникациялар операторлари ва тезкор-қидирув тадбирлари тизимининг техник воситаларини сертификатлаштириш бўйича махсус орган томонидан олинадиган тезкор-қидирув тадбирлари тизими техник воситаларини импорт қилишга.

Акцизланадиган товарлар учун солиқ солиш базаси бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- акциз солиғининг қатъий ставкалари белгиланган тамаки маҳсулотлари, ўсимлик (пахта) ёғи, этил спирти, пиво, коньяк, ароқ ва бошқа алкоғолли ароқ маҳсулотлари, филтрли ва филтрсиз сигареталар, нефть маҳсулотлари (бензин, дизель ёқилғиси ва авиакеросин) бўйича - сотилган маҳсулотнинг натурал кўринишидаги хажми;

- акциз солиғи тўланадиган бошқа маҳсулотлар (заргарлик буюмлари, кумушдан қилинган ошхона буюмлари, табиий газ, суюлтирилган газ, “ЎзДЭУАвто” акционерлик жамияти автомобиллари) бўйича қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи ҳисобга олмаган ҳолда, шартномавий нархлар бўйича юклаб жўнатилган товарнинг қийматига фоиз ҳисобида.

Бюртмачи томонидан бериладиган хом ашёдан маҳсулотга акциз солиғини ҳисоблаш чоғида акциз солиғи солинадиган маҳсулотни сотишга доир айланма қуйидагича белгиланади:

-акциз солиғининг қатъий ставкалари белгиланган маҳсулот бўйича тайёр маҳсулотнинг физик ҳажмидан келиб чиқиб;

-бошқа маҳсулотлар бўйича тайёр маҳсулотни ишлаб чиқаришга доир ишлар қийматидан ва бюртмачи томонидан бериладиган хом-ашё қийматидан келиб чиқиб.

Акциз солиғи ставкалари ва акцизоти товарлар рўйхати Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан белгиланади ва солиқ тўловчиларга Молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитасининг қуйи органлари томонидан белгиланган тартибда етказилади. 2018 йилда акцизоти товарларга белгиланган солиқ ставкалари қуйидагилардан иборат:

9-жадвал

Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқариладиган акцизли товарларга нисбатан акциз солиғи СТАВКАЛАРИ¹⁰

Товарлар номи	Солиқ ставкаси	
	акциз солиғини ҳисобга олган ҳолда сотиш нархларида товарлар қийматига нисбатан фоизларда	бир ўлчов бирлигига сўмларда
1	2	3
1. Этил спирти (1 дал. учун)		7844
¹ Вино (1 л. тайёр маҳсулот учун) ¹ Табиий бошқалар		6994 12000
3. Коньяк, ароқ ва бошқа алкоғоли маҳсулотлар (1 дал. тайёр маҳсулот учун) ¹		73997
4. Ароқ ва алкоғолли маҳсулотлар маҳсулотлар (1 дал. тайёр маҳсулот учун)		65571
5. Пиво (1 литр тайёр маҳсулот учун): ¹		7699

¹⁰ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги ПҚ-3454-сонли қарори.

6. Ўсимлик (пахта) ёғи (1 тонна учун): ¹		
- озиқ-овқат ёғи;		459724**
- техник мой (озиқ-овқат маҳсулотлари таркибига қўшишга яроқсиз бўлган)		252887
7. Сигареталар (1000 дона учун): ¹		84222
8. Заргарлик буюмлари	25	
9. “Женерал Моторс Ўзбекистон” АЖ ишлаб чиқарган автомобиллари ²	5	
10. Кумушдан ишланган ошхона анжомлари	11	
11. Қимматбаҳо металллар ²		
12. Нефть маҳсулотлари:		
- бензин АИ-80 (1 тоннасига)		321430
- бензин АИ-91, АИ-92, АИ-93 (1 тоннасига)		353430
- бензин АИ-95 (1 тоннасига)		408890
- дизель ёқилғиси (1 тоннасига)		273400
- дизель ёқилғиси ЭКО (1 тоннасига)		284250
- авиакеросин (1 тоннасига)		50580
-мотор мойи (1 тоннасига)		207000
13. Табиий газ ² (аҳолига сотиладиган табиий газ ҳажми бундан мустасно), экспорт билан бирга	25	
14. Ишлаб чиқариш корхоналари томонидан сотиладиган суюлтирилган газ (“Ўзтрансгаз» АК минтақалараро унитар корхоналари томонидан аҳолига сотиладиган газ ҳажми бундан мустасно) ² , экспорт билан бирга	26	

*) коньяк маҳсулоти ҳажмий улушида этил спирти 40 фоиздан юқори бўлса, акциз солиғи ставкаси (1 дал тайёр маҳсулот учун) 121 928 сўм миқдорида белгиланди.

**) ароқ ва бошқа алкоголь маҳсулотлари ҳажмий улушида этил спирти 40 фоиздан юқори бўлса, акциз солиғи ставкаси (1 дал тайёр маҳсулот учун) 111 339 сўм миқдорида белгиланди.

Изоҳлар:

1) Қатъий миқдорда белгиланган акциз солиғи ставкалари Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан нархларнинг динамикаси ҳамда маҳсулотнинг сотилиши ҳажмидан келиб чиққан ҳолда йил мобайнида қайта кўриб чиқилиши мумкин.

2) “Женерал Моторс Ўзбекистон” АЖ автомобиллари, табиий ва суюлтирилган газга ҳамда қимматбаҳо металлларга акциз солиғини тўловчилар ва уни тўлаш тартиби Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси билан келишилган ҳолда белгиланади.

**Акциз солиғига тортиладиган товарлар турларининг йиллар кесимида камайиши
динамикаси**

Йиллар	Акцизости товарлари турларининг сони
2001	28
2002	27
2003	26
2004	22
2005	22
2006	19
2007	19
2008	13
2009-2018	14

Манба: Давлат солиқ кумитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Билвосита солиқлар корхоналар фаолиятига нейтрал (холис) позициядадир, деган назариядан келиб чиқиб, республикада уларни фискал аҳамиятига қараб катта эътибор берилмоқда. Солиқ солинадиган базаларни аниқлашда, солиқ суммасини ҳисоблашда, бюджетга ундирилишда, имтиёзлар беришда қатор камчиликлар мавжуд:

Айрим ривожланган давлатларда, масалан, Францияда акцизлар товарларнинг натурал бирлигига нисбатан қатъий ставкаларда белгилаб қўйилган.

АҚШда акциз солиқлари федерал аҳамиятга эга бўлган солиқ ҳисобланади. Лекин уларнинг давлат бюджети даромадларининг ҳажмидаги салмоғи нисбатан кичик. Акциз солиғи тамаки ва алкогольли маҳсулотларга, транспорт хизматларига нисбатан жорий қилинган. Акциз солиғининг ставкаси 10 фоизни ташкил этади.

Буюк Британияда акциз солиқлари эгри солиқларнинг таркибида салмоғига кўра қўшилган қиймат солиғидан кейинги ўринни эгаллайди. Акциз солиғи ёқилғи, алкоголь ва тамаки маҳсулотларига, транспорт воситалари ва хизматларига нисбатан жорий қилинган. Унинг ставкалари 10 фоиздан 30 фоизгача ораликда тебранади.

Германияда акциз солиғи бўйича тушумларнинг асосий қисми Федерал бюджетга ўтказилади, фақат пивога нисбатан жорий қилинган акциз солиғи бўйича тушумлар федерал бюджетга келиб тушмайди. Акциз солиғининг ставкалари товарларнинг нотўғри бирлигига нисбатан фоизларда ва “евро” да белгиланган. Масалан, суғурта битимлари бўйича акциз солиғининг ставкаси суғурта полиси суммасининг 12 фоиз миқдорида белгиланган. Шампан виносига нисбатан белгиланган солиқ ставкаси 0,75 литр учун 2 еврога ташкил қилади.

Россия Федерациясида 2001 йилнинг 1 январидан бошлаб, солиқ кодексининг 2-қисмини кучга киритилиши муносабати билан акцизларни қўллаш доираси сезиларли даражада кенгайтирилди, яъни анъанавий акциз солиғи тўловчилар қаторига улгуржи савдо ташкилотлари ҳам киритилди.

Россия Федерациясида акциз солиғининг давлат бюджети даромадларининг манбаи сифатидаги роли жуда муҳим бўлиб, у акциз солиқлари бўйича тушум суммаларини федерал бюджет даромадлари таркибидаги салмоғини юқори эканлигида намоён бўлади. Масалан,

2013 йилда акциз солиғи бўйича тушумларнинг Россия Федерал бюджети даромадлари таркибидаги салмоғи 9,6 фоизни ташкил қилди.¹¹

Акциз солиғини ўтказишнинг белгиланган тартибига риоя этилиши устидан назорат қилиш Қорақалпоғистон Республикаси молия вазири, вилоятлар ва Тошкент шаҳар молия бошқармаларининг бошлиқлари, Давлат солиқ хизмати ҳудудий органларининг раҳбарлари, шунингдек Молия вазирлигининг бириктирилган молия инспекторлари зиммасига юкланади.

Солиқ кодексига кўра қуйидагиларга акциз солиғи солинмайди:

1) акциз тўланадиган товарларни уларнинг ишлаб чиқарувчилари томонидан экспортга реализация қилишга, бундан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган акциз тўланадиган товарларнинг айрим турлари мустасно;

2) кейинчалик Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудидан олиб чиқиб кетилиши шarti билан «божхона ҳудудида қайта ишлаш» божхона режимига жойлаштирилган товарлардан ишлаб чиқарилган қайта ишлаш маҳсули бўлган акциз тўланадиган товарларни топширишга;

3) Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига:

• Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган тартибда инсонпарварлик ёрдами сифатида;

• давлатлар, ҳукуматлар, халқаро ташкилотлар томонидан хайрия ёрдами мақсадида, шу жумладан техник кўмак кўрсатиш мақсадида;

• Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари бўйича халқаро ва чет эл ҳукумат молия ташкилотлари томонидан берилган заёмлар (кредитлар) маблағлари ҳисобига, шунингдек грантлар ҳисобига юридик шахслар томонидан олиб кириладиган, акциз тўланадиган товарларни импорт қилишга.

4) акциз тўланадиган товарларни Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига акциз солиғи солинмайдиган товарларни олиб кириш нормалари доирасида жисмоний шахслар томонидан импорт қилишга. Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига акциз солиғи солинмайдиган товарларни жисмоний шахслар томонидан олиб кириш нормаларининг энг юқори чегараси қонун ҳужжатларида белгиланади;

5) ваколатли давлат органининг ёзма тасдиғи мавжуд бўлган тақдирда, телекоммуникациялар операторлари ва тезкор-қидирув тадбирлари тизимининг техник воситаларини сертификатлаштириш бўйича махсус орган томонидан олинадиган тезкор-қидирув тадбирлари тизими техник воситаларини импорт қилишга.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кириладиган товарлар бўйича акциз солиғини ҳисоблаб чиқариш учун солиқ солиш объекти бўлиб божхона юк декларациясининг 45-устунида кўрсатилган, товарнинг божхона расмийлаштируви пайтида Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг курси бўйича сўмларда қайта ҳисобланган товарнинг божхона қиймати ҳисобланади.

Акциз солиғи суммаси қуйидаги формула бўйича аниқланади:

$$C \times A/100,$$

бу ерда:

C - божхона қиймати;

A - акциз солиғи ставкаси.

Пиво, алкогольли ва тамаки маҳсулотларига акциз солиғини ҳисоблаб чиқариш учун солиқ солинадиган оборот қуйидаги формула бўйича белгиланади:

$$O = C \times 100 / (100 - A),$$

¹¹ Налоги и налогообложение. Уч. под редакцией проф. М.В.Романовского и проф. О.В.Врублевской. Санкт-Петербург: ПИТЕР, 2013. –С. 190.

бу ерда:

О - солиқ солинадиган оборот;

С - божхона қиймати;

А - акциз солиғи ставкаси.

Акциз солиғи суммаси қуйидаги формула бўйича белгиланади:

$$O \times A/100,$$

бу ерда:

О - солиқ солинадиган оборот;

А - акциз солиғи ставкаси.

Тамаки маҳсулотлари ва алкогольли ичимликлар ишлаб чиқарилиши, импорт қилиниши, сақланиши, ташилиши ва сотилиши устидан давлат назоратини ўрнатиш, шунингдек акциз солиғи тўлиқ ундирилиши, кўрсатилган товарларни яширинча ишлаб чиқариш ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб келишнинг олдини олиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 14 августдаги 285-сон “Ўзбекистон Республикаси ҳудудида тамаки маҳсулотлари ва алкогольли ичимликларга акциз маркаларини жорий этиш тартиби тўғрисида”ги қарорига мувофиқ 1996 йил 1 октябрдан бошлаб Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқариладиган ва унинг ҳудудига олиб келинадиган тамаки маҳсулотлари ва алкогольли ичимликларни, пиводан ташқари, мажбурий тарзда белгиланган намунадаги акциз маркалари билан маркалаш жорий этилди ва уларни акциз маркаларини ёпиштирмасдан Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб келиш, ташиш (халқаро транзитдан ташқари), сақлаш ва сотиш таъқиқланди.

2.4. Транспорт воситаларига бензин, дизел ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни тўловчилар таркиби ва солиқ ставкалари.

Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни тўловчилар охириг истеъмолчиларга бензин, дизель ёқилғиси ва газни реализация қилишни, шу жумладан автомобилларга ёқилғи қуйиш шохобчалари орқали реализация қилишни амалга оширувчи юридик шахслардир.

Юқоридагини қўллаш мақсадида:

- автомобилларга ёқилғи қуйиш шохобчалари деганда автомобилларга компрессор воситасида газ тўлдириш, автомобилларга ёқилғи қуйиш ва автомобилларга газ қуйиш шохобчалари тушунилади;
- охириг истеъмолчилар деганда ўз эҳтиёжлари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газ олувчи юридик ва жисмоний шахслар тушунилади.

Транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газни охириг истеъмолчиларга реализация қилиш ёки улардан ўз эҳтиёжлари учун фойдаланиш солиқ солиш объектидир.

Бензин, дизель ёқилғиси ва газнинг натура ҳолидаги реализация қилинган ва ўз эҳтиёжлари учун фойдаланилган ҳажми солиқ солинадиган базадир.

Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ солиқ солинадиган базадан ва белгиланган ставкалардан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилади.

Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ суммаси транспорт воситалари учун реализация қилинадиган бензин, дизель ёқилғиси ва газнинг нархида ҳисобга олинади. Бензин, дизель ёқилғиси ва газдан ўз эҳтиёжлари учун фойдаланилганда транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқнинг ҳисобланган суммаси солиқ тўловчининг харажатларига киритилади.

11-жадвал

Давлат бюджетининг даромадларини шакллантирувчи билвосита солиқлар¹²

T/P	Солиқ турлари бўйича	Жами билвосита даромадлардаги улуши(%да)
	Эгри (билвосита) солиқлар (шу жумладан)	100
1.	ҚҚС	55.3
2.	Акциз солиғи	28.3
3.	Божхона бождари	6.7
4.	Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинadиган солиқ	8.0

Юқорида келтирилган жадвалдан кўриниб турибдики, билвосита солиқлар ичида давлат бюджетининг даромадларини шакллантиришда кўшилган қиймат солиғи энг юқори кўрсаткични яъни 55.3 фоизни, транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинadиган солиқ эса 8 фоизни ташкил этмоқда.

Транспорт воситаларидан бензин дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун солиқнинг кўрсатиб ўтилган ставкалар миқдорлари Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида ягона ҳисобланади. Солиқ ставкасининг аниқ миқдори Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг таклифига кўра Президент томонидан белгиланади.¹³

12-жадвал

Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинadиган солиғи ставкалари¹⁴

№	Ёқилғи турлари	Солиқ ставкаси	
		2017 йил	2018 йил
1.	Транспорт воситаларига бензин	465 сўм/литр 445000 сўм /тонна	232.5сўм/литр 308850 сўм /тонна
2.	Транспорт воситаларига дизель ёқилғиси	465 сўм/литр 407025 сўм /тонна	232.5сўм/литр 282500 сўм /тонна
3.	Транспорт воситаларига суюлтирилган газ	230 сўм /литр	230 сўм/литр 436300 сўм /тонна
4.	Транспорт воситаларига сиқилган газ	275 сўм /м ³	305 сўм 1 куб.метр

2017 йил учун транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғисининг 1 литри учун 465 сўм белгиланди ёки 2016 йилга нисбатан 130 сўмга ёки фоизда 38.8% га ошганини кўраимиз. Аммо шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, ставканинг ошгани, ёқилғининг чакана нархи ошишига олиб келмади, яъни солиқ ёқилғи чакана нархининг таркибидан кўшимча равишда олинadиган бўлди. 2018 йилда бензин ва дизель ёқилғи учун ставкалар 2 бараварга

¹² Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиктисодий курсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги қарори. 2016 йил 27 декабр № ПК-2699.

¹³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 27 декабрдаги ПК 2699- сон қарори

¹⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 27 декабрдаги ПК 2699- сон қарори

камайтирилган бўлиб, лекин мазкур маҳсулотнинг чакана баҳоси 2017 йилнинг 15 ноябридан 2800 сўмдан 3800 сўмгача етказилган эди.

Солиқ ставкалари 2003 йилда бензин, дизель ёқилғисининг 1 литри учун 30 сўм бўлган бўлса, 2017 йилга келиб 465 сўмгача кўтарилди. Бу 15.5 бараварга ортганини яққол кўрсатмоқда. Бу солиқ ставкаларининг ошишига биргина мисол қилиб мамлакатда рўй бераётган инфляция даражасини кўрсатиш мумкин.

2.5.Эгри солиқларни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.

Импорт қилинадиган товарларга нисбатан қўшилган қиймат солиғи тўловчилари бўлиб, товарларни импорт қиладиган юридик шахслар, шунингдек бож тўламасдан ўз эҳтиёжлари учун меъеридан ортиқча товарлар олиб кирадиган жисмоний шахслар ҳисобланади (демак, жисмоний шахслар ҳам бевосита қўшилган қиймат солиғи тўловчиси бўлиши мумкин).

Қўшилган қиймат солиғи солинадиган объект бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг божхона қонунларига биноан белгиланган божхона режимларига мувофиқ Ўзбекистон ҳудудига импорт қилинадиган товарлар ҳисобланади.

Товар деганда истеъмолга мўлжалланган ва қийматга эга бўлган барча нарсалар тушунилади.

Импорт товарлар бўйича қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаб чиқариш учун асос бўлиб, божхона қонунчилигига мувофиқ белгиланадиган божхона қиймати ҳисобланади.

Товарлар импорти бўйича солиқ солинадиган оборот ҳажмига божхона қиймати билан бир қаторда божхона божи суммаси ва акциз солиғи суммаси (акциз ости товарлар бўйича) киритилади.

Импорт қилинадиган товарлар бўйича қўшилган қиймат солиғи қуйидаги формула орқали ҳисобланади:

$$C_{\text{ққс}} = \frac{(\text{ИҚТБҚ} + \text{ББС} + \text{АС}) \times \text{ҚҚС}_{\text{ст}}}{100};$$

Бу ерда:

$C_{\text{ққс}}$ – қўшилган қиймат солиғи суммаси

ИҚТБҚ – Импорт қилинадиган товарларнинг божхона қиймати;

ББС – Божхона божи суммаси;

АС – акциз солиғи;

$\text{ҚҚС}_{\text{ст}}$ – қўшилган қиймат солиғи ставкаси.

Импорт қилинадиган товарлар бўйича қўшилган қиймат солиғи 20 фоизли ставка бўйича тўланади.

Амалдаги қонунчиликка кўра қуйидагилар қўшилган қиймат солиғидан озод қилинади:

- хорижий дипломатик ваколатхоналар ва уларга тенглаштирилган ваколотхоналар расмий фойдаланиши учун мўлжалланган товарлар;
- жисмоний шахсларнинг бож тўламасдан олиб кириш меъёрлар доирасида импорт қилинадиган товарлар (товарларни олиб кириш меъери Вазирлар Маҳкамасининг махсус қарори асосида белгиланади);
- Ўзбекистон Республикаси ҳудудига табиий офатлар, бахтсиз ҳодисалар юз берганда олиб кириладиган товарлар, шунингдек давлатлар, ҳалқаро ташкилотлар томонидан хайрия мақсадларида олиб кириладиган товарлар;

▪ Ўзбекистон Республикаси ҳудудига инвестиция дастурига киритилган устувор объектларни жиҳозлаш учун ҳамда ҳукумат кафолати билан хорижий кредитлар ҳисобига молияланадиган инвестицион лойиҳаларни амалга ошириш учун олиб кириладиган технологик ускуналар;

- импорт бўйича олиб келинадиган дори-дармонлар ва тиббий буюмлар;
- чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарнинг устав капиталига чет эллик инвесторлар томонидан улуш сифатида олиб кирилаётган технологик жиҳозлар;
- ва бошқа қонунчиликда кўзда тутилган импорт товарлар.

Товарлар республика ҳудудига импорт қилинишида қўшилган қиймат солиғи божхона декларацияси қабул қилинишига қадар ёки у билан бир вақтда тўланади. Агар божхона декларацияси белгиланган муддатда топширилмаса қўшилган қиймат солиғини тўлаш муддатлари божхона декларацияси топшириш муддати тугаган кундан бошлаб ҳисоблаб чиқарилади.

Жисмоний шахслар солиқни нақд пул билан божхона органи пости кассасига белгиланган тартибда тўлашлари мумкин.

Қўшилган қиймат солиғининг тўланган суммалари ҳудудий божхона органларининг депозит ҳисобварақларига кирим қилиниб, кейин улар республика бюджети даромадларига қайд этилади. Божхона органлари 3 кун муддат ичида ундирилган қўшилган қиймат солиғи суммасини республика бюджетига ўтказадилар.

Қўшилган қиймат солиғи бўйича ҳисобот даври қуйидагилардир:

- қўшилган қиймат солиғи тўлайдиган микрофирмалар ва кичик корхоналар учун — йил чораги;
- микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар учун — бир ой.

Солиқ солинадиган оборотлар бўйича қўшилган қиймат солиғи солиқ солинадиган база ва белгиланган ставкалардан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилади.

Бюджетга тўланиши лозим бўлган қўшилган қиймат солиғи солиқ солинадиган оборот бўйича ҳисоблаб чиқарилган солиқ суммаси билан ҳисобга олиннадиган солиқ суммаси ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади.

Товарларни импорт қилиш бўйича қўшилган қиймат солиғининг суммаси солиқ солинадиган база ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

Қўшилган қиймат солиғининг ҳисоб-китоби солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига ортиб борувчи якун билан:

- қўшилган қиймат солиғи тўловчи микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан — йилнинг ҳар чорагида ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса — йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда;
- микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан — ҳар ойда ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда тақдим этилади.

Солиқ тўловчилар, бундан кредит ва суғурта ташкилотлари мустасно, қўшилган қиймат солиғининг ҳисоб-китоби билан бир вақтда солиқ даври мобайнида олинган товарлар (ишлар, хизматлар) бўйича ҳисобварақ-фактуралар реестрини тақдим этади. Солиқ тўловчилар, бундан кредит ва суғурта ташкилотлари мустасно, қўшилган қиймат солиғининг ҳисоб-китоби билан бир вақтда солиқ даври мобайнида олинган ва реализация қилинган товарлар (ишлар, хизматлар) бўйича ҳисобварақ-фактуралар реестрларини тақдим этади.

Қўшилган қиймат солиғини тўлаш қуйидагича амалга оширилади:

- қўшилган қиймат солиғи тўловчиси бўлган микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан — қўшилган қиймат солиғи ҳисоб-китобини тақдим этиш учун белгиланган кундан кечиктирмай;

- микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан — ҳар ойда, кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатдан кечиктирмай.

Импорт қилинадиган товарлар бўйича қўшилган қиймат солиғини тўлаш божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда амалга оширилади.

Акциз солиғининг ҳисоб-китоби солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига ҳар ойда, солиқ давридан кейинги ойнинг 10-кунидан кечиктирмай тақдим этилади. Акциз солиғини тўлаш ҳисоб-китобларни топшириш муддатларидан кечиктирмай амалга оширилади.

Импорт қилинадиган товарлар бўйича акциз солиғини тўлаш божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда амалга оширилади.

Акциз маркалари билан тамғаланиши лозим бўлган импорт қилинадиган акциз тўланадиган товарлар бўйича акциз солиғи акциз маркалари олингунига қадар тўланади.

Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқнинг ҳисоб-китоби жорий ўн кунлик тўловлар ҳисобга олинган ҳолда ҳар чорақда, солиқ давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса, йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда тақдим этилади. Ҳисоб-китоб бензин, дизель ёқилғиси ва газни реализация қилишни амалга оширувчи юридик шахс жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига тақдим этилади, бундан автомобилларга ёқилғи қуйиш шохобчалари орқали бензин, дизель ёқилғиси ва газни реализация қилиш ҳоллари мустасно. Автомобилларга ёқилғи қуйиш шохобчалари орқали бензин, дизель ёқилғиси ва газ реализация қилинганда ҳисоб-китоб автомобилларга ёқилғи қуйиш шохобчалари жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига тақдим этилади.

Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни тўлаш транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газ реализация қилинган ойнинг ўн кунлиги тугаганидан кейинги учинчи кундан кечиктирмай, ҳисоб-китоб тақдим этиладиган ерда ҳар ўн кунда амалга оширилади.

Назорат саволлари

1. Эгри солиқлар таркибига қандай солиқлар киради?
2. Эгри солиқларнинг ижобий ва салбий томонларини кўрсатинг?
3. Қўшилган қиймат қандай таркиб топади?
4. Қўшилган қиймат солиғининг давлат бюджети даромадларини шакллантиришдаги аҳамияти қандай?
5. Қўшилган қиймат солиғини қандай шахслар тўлайди?
6. Қўшилган қиймат солиғи объекти қандай аниқланади?
7. Солиққа тортиладиган оборот деганда нимани тушунасиз?
8. Қўшилган қиймат солиғи ставкалари ва уларни қўллаш тартиби қандай?
9. Ноллик ставка қайси товарлар (иш ва хизматлар)га нисбатан қўлланилади?
10. Қандай товарлар ва маҳсулотлар (ишлар хизматлар) қўшилган қиймат солиғидан озод бўлади?
11. Ноллик ставка билан имтиёз ўртасида қандай тафовутлар мавжуд?
12. Ҳисобварақ-фактуралар қандай тўлдирилади ва унда қўшилган қиймат солиғи қайси пунктларда кўрсатилади?
13. Қўшилган қиймат солиғини тўлаш ва ҳисоботни тақдим этиш тартиби қандай?
14. Акциз солиғи қачон жорий этилди?
15. Акциз солиғи тўловчилар қандай гуруҳланади?
16. Акциз ости товарларини аниқлаш мезонлари қандай?
17. Акциз солиғи объекти нималардан иборат?
18. Акциз солиғининг базаси қандай аниқланади?

19. Акциз солиғини тўлашдан кимлар озод этилган?
20. Акциз солиғи ставкалари ва акцизости товарлар рўйхати ким томонидан белгиланади?
21. Акциз солиғини ҳисобга олиш тартиби қандай?
22. Алоҳида товарлар бўйича бюджетга тўланадиган акциз солиғини ҳисоблаб чиқишнинг хусусиятлари нимада?
23. Акциз солиғи ҳисобини тақдим этиш ва солиқни тўлаш муддатлари қандай?
24. Акциз маркалари нима ва у қачон жорий этилган?
25. Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқнинг ҳисоб-китоби ва бюджетга тўлаш тартибини ёритинг?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).
4. Ўлмасов А., Шарифхўжаев М. Иқтисодиёт назарияси. Т.: “Меҳнат”, 1995 й. – 377 б.
5. Яҳёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. –Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003. – 247 б.
6. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлари.

1. www.economy.gov.ru
2. www.cer.uz.
3. www.review.uz.
4. www.imf.org.
5. www.soliq.uz
6. www.lex.uz
7. www.mf.uz
8. www.gov.uz

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН ТАВСИЯЛАР

Амалий машғулот **мақсади** тингловчиларнинг назарий билимларини амалий жиҳатдан мустаҳкамлашга қаратилган. Машғулотлар республикамиздаги илғор корхона ва ташкилотларда ҳамда амалий фаолият билан машғул бўлган амалиётчилар билан ҳамкорликда ўтказилади. Машғулот давомида тингловчилар Солиққа тортишнинг халқаро андозалари юзасидан фикрлар алмашади, корхоналарда солиққа тортишнинг масалалари, солиқ юки ва унинг молиявий-хўжалик фаолиятига таъсирини мониторинг қилиш, солиққа тортишни такомиллаштириш, солиқ-бюджет тизимнинг ривожланиши тўғрисида амалий кўникмалар ҳосил қиладилар.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот.

Ўзбекистонда юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини ҳисоблаш механизми

Ишдан мақсад: юридик шахслардан олинадиган фойдани ҳисоблаб чиқиш ва солиққа тортиладиган базани тўғри шакллантириш, солиқ имтиёзларини ва солиқ ставкаларини белгиланган тартибда қўллаш ҳамда бюджетга юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини ўз вақтида ўтказиш, мазкур солиқ тури бўйича ҳисоботларни электрон тарзда солиқ органларига тақдим этиш масалалари муҳокама қилинади.

Қуйидаги масалалар ўртага ташланади:

1. Ўзбекистонда бевосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлил ўтказиш.
2. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг тўловчилари ва уларнинг ўзига хос жиҳатлари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлари ҳамда улардаги ўзгариш тенденцияларини ўрганиш.
3. Фойда солиғини ҳисоблаб чиқиш ва тўлаш тартиби. Ҳисоботларни электрон тарзда солиқ органларига тақдим этиш.

Муҳокама учун саволлар

1. Юридик шахслар фойда солиғи Ўзбекистонда қачон жорий қилинган?
2. Юридик шахслар фойда солиғини тўловчилари кимлар?
3. Резидент ва норезидент кимлар ва улар қандан тартибда солиққа тортилади?
4. Солиқ объекти ва солиққа тортиш базаси қандай аниқланади?
5. Корхонанинг молиявий фаолият натижалари қандай аниқланади?
6. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ставкалари қайси мезонлар асосида табақалаштирилган?
7. Маҳсулотини экспорт қилувчи корхоналар учун қандай ставкалар белгиланган?
8. Юридик шахсларнинг қандай фойдаси юридик шахслар фойда солиғини тўлашдан озод этилади?
9. Юридик шахсларнинг қандай харажатлари солиққа тортиладиган даромаддан камайтиради?
10. Солиқ ҳисоботларини топшириш ва солиқни тўлаш тартиби қандай белгиланган?
11. Юридик шахслар қандай тартибда ва шаклда тахмин қилинаётган фойдаси ҳақида маълумотнома тақдим этадилар?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги 54-сон қарори билан тасдиқланган “Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларини шакллантириш тартиби тўғрисида”ги Низом.
5. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлар

1. www.gov.uz
2. www.press-service.uz
3. www.ziyounet.uz
4. www.edu.uz
5. www.tdiu.uz
6. www.lex.uz
7. www.stat.uz
8. www.mf.uz
9. www.soliq.uz
10. www.infocom.uz

2-амалий машғулот. Ўзбекистонда жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини ҳисоблаш механизми

Ишдан мақсад: Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартибини ўрганиш.

Муҳокама қилинадиган масалалар:

1. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлари.
2. Даромад солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби.
3. Декларация асосида жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортиш механизми.

Муҳокама учун саволлар

1. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг моҳиятини тушунтириб беринг?
2. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг ўзига хос хусусиятлари нимада?
3. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг тўловчилари кимлар?
4. Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромадларига қайси даромад турлари киради?
5. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ставкалари?
6. Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинадиган даромадлар таркибига қандай даромадлар киради?
7. Жисмоний шахсларнинг мулкӣ даромадларига солиқ ставкалари қандай белгиланади?

8. Норезидент жисмоний шахсларнинг даромадларига тўлов манбаида қандай тартибда солиқ ставкалари қўлланилади?

9. Жисмоний шахсларнинг даромадларини декларация усулида солиққа тортиш тартибини тушунтириб беринг?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).
4. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлар

1. www.lex.uz
2. www.stat.uz
3. www.mf.uz
4. www.soliq.uz

3-амалий машғулот

Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш тартиби

Ишдан мақсад: Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш. Ноль ставка бўйича қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш. Солиқа тортиладиган оборотни тўғри аниқлаш. Ҳисоботларни тузиш.

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Билвосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили.
2. Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби.
3. Ноль даражали ставка бўйича солиқ солинадиган оборот.

Муҳокама учун саволлар

1. Эгри солиқлар таркибига қандай солиқлар киради?
2. Эгри солиқларнинг ижобий ва салбий томонларини кўрсатинг?
3. Қўшилган қиймат қандай таркиб топади?
4. Қўшилган қиймат солиғининг давлат бюджети даромадларини шакллантиришдаги аҳамияти қандай?
5. Қўшилган қиймат солиғини қандай шахслар тўлайди?
6. Қўшилган қиймат солиғи объекти қандай аниқланади?
7. Солиққа тортиладиган оборот деганда нимани тушунасиз?
8. Қўшилган қиймат солиғи ставкалари ва уларни қўллаш тартиби қандай?
9. Ноллик ставка қайси товарлар (иш ва хизматлар)га нисбатан қўлланилади?
10. Қандай товарлар ва маҳсулотлар (ишлар хизматлар) қўшилган қиймат солиғидан озод бўлади?
11. Ноллик ставка билан имтиёз ўртасида қандай тафовутлар мавжуд?
12. Ҳисобварақ-фактуралар қандай тўлдирилади ва унда қўшилган қиймат солиғи қайси пунктларда кўрсатилади?
13. Қўшилган қиймат солиғини тўлаш ва ҳисоботни тақдим этиш тартиби қандай?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).
4. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарк” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлар

1. www.lex.uz
2. www.stat.uz
3. www.mf.uz
4. www.soliq.uz

4-амалий машғулот. Акциз ва транспорт воситаларига бензин, дизел ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни ҳисоблаш механизми

Ишдан мақсад: Акциз солиғини ва транспорт воситаларига бензин, дизел ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартибини ўрганиш.

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Акциз солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби.
2. Транспорт воситаларига бензин, дизел ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни тўловчилар таркиби ва солиқ ставкалари.
3. Солиқларни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.

Муҳокама учун саволлар

1. Акциз солиғи қачон жорий этилди?
2. Акциз солиғи тўловчилар қандай гуруҳланади?
3. Акциз ости товарларини аниқлаш мезонлари қандай?
4. Акциз солиғи объекти нималардан иборат?
5. Акциз солиғининг базаси қандай аниқланади?
6. Акциз солиғини тўлашдан кимлар озод этилган?
7. Акциз солиғи ставкалари ва акцизости товарлар рўйхати ким томонидан белгиланади?
8. Акциз солиғини ҳисобга олиш тартиби қандай?
9. Алоҳида товарлар бўйича бюджетга тўланадиган акциз солиғини ҳисоблаб чиқишнинг хусусиятлари нимада?
10. Акциз солиғи ҳисобини тақдим этиш ва солиқни тўлаш муддатлари қандай?
11. Акциз маркалари нима ва у қачон жорий этилган?
12. Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқнинг ҳисоб-китоби ва бюджетга тўлаш тартибини ёритинг?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-4086-сонли Қарори (2018 йил 26 декабр).

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).

4. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлар

1. www.lex.uz
2. www.stat.uz
3. www.mf.uz
4. www.soliq.uz

5-амалий машғулот. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартиби

Ишдан мақсад: Ягона солиқ тўловини, ягона ер солиғини ва қатъий белгиланган солиқни ҳисоблаш ўрганиш.

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Ягона солиқ тўловини ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.

2. Ягона солиқ тўловини ҳисоблашда қўлланиладиган энг кам миқдорлар ва уларнинг аҳамияти.

3. Ягона солиқ тўловини ҳисоблаш механизмини такомиллаштириш масалалари.

4. Ягона ер солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар ҳамда улардаги ўзгариш тенденциялари.

5. Қатъий белгиланган солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.

6. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибини такомиллаштириш масалалари.

Муҳокама учун саволлар

1. Солиқ амалиётида илк бор қачон соддалаштирилган солиқ режими жорий қилинган ва қайси меъёрий ҳужжат асосида?

2. Кичик бизнес субъектлари таркиби қайси мезонлар асосида белгиланади?

3. Ягона солиқ тўлови қачон жорий этилди?

4. Ягона солиқ тўловини тўловчилари қимлар?

5. Қандай юридик шахслар ягона солиқ тўловидан имтиёзга эга?

6. Ягона солиқ тўлови бюджетга қайси муддатларда тўланади?

7. Ягона солиқ тўловини бюджетга кечиктириб тўлаш тартиби қандай?

8. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари учун ягона солиқ тўловидан ташқари яна қандай тўловлар, йиғимлар сақлаб қолинган?

9. Ягона солиқ тўловини тўловчи савдо ва умумий овқатланиш корхоналарининг солиққа тортиш объекти қандай аниқланади?

10. Ягона солиқ тўловини ҳисоблашда ялпи тушум таркиби қандай аниқланади?

11. Ялпи тушум таркибидан нималар чегирилади?

12. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари учун ягона солиқ тўлови ставкалари 2018 йилда қандай белгиланган?

13. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналарининг ягона солиқ тўлови қайси муддатларда тўланади?

14. Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари ягона ер солиғини тўлашга ўтишлари билан улар қандай солиқлар ва йиғимларни тўлашдан озод этилди?

15. Қандай юридик шахслар ягона ер солиғининг тўловчилари ҳисобланади?

16. Ягона ер солиғининг объекти ва базаси қандай аниқланади?

17. Ягона ер солиғининг ставкалари қайси мезонлар асосида табақалаштирилади?
18. Ягона ер солиғини ҳисоблаш тартибини аниқланг?
19. Солиқ бўйича ҳисоб-китоблар ва ҳисобланган солиқ суммалари қайси муддатда солиқ идораларига топширилади?
20. Қатъий белгиланган солиқнинг тўловчилари кимлар?
21. Қатъий белгиланган солиқнинг тўловчилари қандай ҳолатда бошқа тўловларни тўлаши мумкин?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).
4. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлар

1. www.lex.uz
2. www.stat.uz
3. www.mf.uz
4. www.soliq.uz

6-амалий машғулот. Ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқ ва махсус тўловларни ҳисоблаш механизми

Ишдан мақсад: Ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқ ва махсус тўловларни, ер солиғини ва мол-мулк солиғини ҳисоблашни ўрганиш.

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқ ва махсус тўловлар тизимининг иқтисодий моҳияти.
2. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.
3. Гижоратбоп топилма бонуси ва имзоли бонус.
4. Ер солиғи тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар. Юридик ва жисмоний шахслар олинадиган ер солиғини ҳисоблаш, ҳисоб китобларни тақдим этиш ва солиқни тўлаш муддатлари.
5. Мол-мулк солиғи тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар. Юридик ва жисмоний шахслар олинадиган мол-мулк солиғини ҳисоблаш, ҳисоб китобларни тақдим этиш тартиби ва солиқни тўлаш муддатлари.

Муҳокама учун саволлар

1. Ер қаъридан фойдаланганда солиққа тортишнинг зарурлиги нимада? Бонуслар нима?
2. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тушуми асосан қайси ер ости қазилма бойликлари ҳиссасига тўғри келади?
3. Республикамизда энг йирик солиқ тўловчилар жумласига қайси корхоналар киради? Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тушумининг асосий қисми республикамизнинг қайси худудлари ҳиссасига тўғри келади?
4. Ер қаъридан фойдаланганда солиққа тортиш объекти ва базаси қандай аниқланади?

5. Ҳозирги вақтда ер ости қазилма бойликларнинг нечта турига нисбатан солиқ ставкалари белгиланган?

6. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчилари ва ҳисоблаш механизмини тушунтириб беринг?

7. Мол-мулк солиғи қачон жорий этилган ва уни жорий этишдан кўзланган мақсад нима?

8. Мол-мулк солиғини тўловчилари кимлар?

9. Солиққа тортишнинг алоҳида тартиби ўрнатилган корхоналар асосий фаолиятдан ташқари бошқа фаолият билан шуғулланганларида мол-мулк солиғини тўлашадими?

10. Мол-мулк солиғининг объекти ва базаси қандай аниқланади?

11. Корхона мол-мулкининг ўртача йиллик қолдиқ қиймати қандай тартибда топилади?

12. Мол-мулк солиғи ставкалари қандай белгиланган?

13. Маҳсулотини экспорт қилаётган корхоналарга мол-мулк солиғини ҳисобланиши қандай тартибда амалга оширилади, агарда экспорт ҳажми маҳсулотни сотишда 40 фоизни ташкил этган бўлса?

14. Мол-мулк солиғидан кимлар имтиёзга эга?

15. Солиқ идораларига қайси муддатларда мол-мулк солиғи бўйича ҳисоб-китоб топширилади?

16. Белгиланган муддатларда тугалланмаган қурилиш объекти учун мол-мулк солиғини тўлаш тартиби қандай белгиланган?

17. Меъёрий муддатларда ўрнатилмаган ускуналар учун мол-мулк солиғини тўлаш тартиби қандай белгиланган?

18. Ер солиғини юридик ва жисмоний шахслардан ундиришнинг сабаби нимада?

19. Кимлар ер солиғини тўловчилари бўлиб ҳисобланишади?

20. Ер солиғини ундириш объекти нима?

21. Солиқ ставкалари қандай мезонлар асосида белгиланади?

22. Қандай ерлар солиқ солинмайдиган ер участкалари ҳисобланади?

23. Қандай юридик ва жисмоний шахслар ер солиғидан озод қилинади?

24. Ер солиғини ҳисоблаб чиқариш ва бюджетга тўлаш муддатлари қандай белгиланган?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).

4. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлар

1. www.lex.uz

2. www.stat.uz

3. www.mf.uz

4. www.soliq.uz

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

Кириш

Ҳозирги даврда бозор иқтисодиёти шароитида, асосий мақсад иқтисодиётнинг сифат жиҳатидан янги ҳолатга ўтиш жараёнини осонлаштириш ва айни вақтда маҳаллий бюджет даромадларини кўпайтириш механизмини жиддий равишда қайта кўриб чиқиш ҳисобланади.

Маҳаллий бюджетлар даромадларини кўпайтириш энг долзарб масалалардан биридир. Фақат ўз даромад манбаига тўлиқ эга бўлган маҳаллий ҳукуматлар ўз фаолиятларини тўлиқ амалга оширишлари мумкин. Акс ҳолда, ҳар хил молиявий камчиликларга йўл қўйиш эҳтимоли мавжуд.

Солиқ тизимининг энг муҳим йўналишларидан бири бўлган маҳаллий солиқлар ва йиғимларни ислоҳ қилиш ҳозирги даврнинг долзарб мавзуларидан бири ҳисобланади. Чунки, бозор муносабатлари ривожлана борган сари умумдават бюджети таркибида маҳаллий солиқларнинг салмоғи орта боради. Маҳаллий солиқларнинг тури ва ундириш механизмининг такомиллашуви ва уларнинг тушумининг кўпайиши маҳаллий муаммоларни ҳал қилишда ва аҳолининг турмуш даражасини яхшилашда катта имкон яратади, қўшимча маблағлар ёрдамида аҳолининг кам таъминланган қатламларини ижтимоий химоя қилишни ташкил этишга ёрдам беради.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг активларнинг асосий қисмини узоқ муддатли активлар – асосий воситалар ташкил қилади. Асосий воситаларни ҳисобини тўғри юритиш, улар бўйича эскиришни тўғри ҳисоблаш, ремонт ҳамда асосий воситаларнинг қийматини оширадиган харажатларни тўғри расмийлаштириш, уларни ҳисобдан чиқарилиши каби масалалар ҳамда хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий натижаларига таъсирини ўрганиш муҳим вазифа ҳисобланади. Шу боис, ушбу кўрсаткичларнинг мол-мулк солиғини ҳисоблашда нафақат назарий, балки амалий аҳамиятга моликдир.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг мол-мулк солиғини ҳисоблаш натижасида корхоналарнинг молиявий-хўжалик фаолиятига таъсирини ўрганиб, ушбу солиқнинг корхона фаолиятига минимал даражада салбий таъсирини етказиш имкони топилади.

Кейсда масаланинг ечими орқали қуйидаги натижаларга эришиш мумкин:

- юридик шахслардан олинадиган мол-мулк солиғини тўғри ҳисоблашни;
- асосий воситаларнинг бошланғич қийматини тўғри ҳисобга олишни;
- асосий воситалар бўйича эскириш ҳисоблаш усулларини ажратади;
- асосий воситаларга ҳисоб сиёсати ва солиқ кодексига биноан эскириш ҳисоблаш усуллари ўртасидаги фарқларни аниқлайди ва уларни солиққа тортиладиган базага кирита олади;
- номоддий активлар таркибини ва уни ҳисобга олишни ўрганади;
- асосий воситалар ҳисобдан чиқара олади, молиявий натижаларни шакллантиради ҳамда солиққа тортиш базасига тўғри олиб боради;
- бюджетга тўланадиган мол-мулк солиғи суммасини тўғри ҳисоблайди.

Вазият

“Юлдуз” масъулияти чекланган жамиятда мавжуд бўлган асосий воситаларига ҳисоб сиёсатига биноан 2006 йилда эскириш ҳисобланган, янги қабул қилинган асосий воситаларнинг бошланғич қиймати тўғри шаклланган, асосий воситаларни ҳисобдан чиқариш натижасида молиявий натижа тўғри аниқланганлигини, “Асосий воситалар ҳаракати тўғрисида”ги ҳисобот шакли тўғри расмийлаштирилганлиги ҳисобланади.

Корхона бош бухгалтери ушбу ҳисоб-китоблар молиявий натижаларни ифодаловчи кўрсаткичларга таъсирини таҳлил қилишни, асосий воситаларга эскиришни ҳисобга олиш қайдномаси ҳамда “Асосий воситалар ҳаракати тўғрисида”ги ҳисобот шаклини текшириб беришни топширди (қаранг 1, 2, 3-жадвалларга).

Давлат солиқ инспекциясида тақдим этилган мол-мулк солиғи бўйича қуйидаги маълумотларни кўриб чиқамиз:

Солиқ солинадиган база қуйидагилардир:

-асосий воситалар бўйича — асосий воситаларнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати. Асосий воситаларнинг қолдиқ қиймати ушбу мол-мулкнинг бошланғич (тикланиш) қиймати билан солиқ тўловчининг ҳисоб сиёсатида белгиланган усуллардан фойдаланилган ҳолда ҳисоблаб чиқилган амортизация ҳажми ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади.

-норматив (белгиланган) муддатда тугалланмаган қурилиш объектлари ва ишга туширилмаган асбоб-ускуналар бўйича — тугалланмаган қурилишнинг ва ўрнатилмаган асбоб-ускуналарнинг ўртача йиллик қиймати.

Солиқ солиш объектларининг ўртача йиллик қолдиқ қиймати (ўртача йиллик қиймат) солиқ давридаги ҳар бир ойнинг охири кундаги ҳолатга кўра солиқ солиш объектларининг қолдиқ қийматларини (ўртача йиллик қийматларини) қўшишдан олинган сумманинг ўн иккидан бир қисми сифатида ортиб борувчи якун билан аниқланади.

Корхоналардан олинадиган мол-мулк бўйича солиқ солинадиган база қуйидагилар ҳисобланади:

- асосий воситалар бўйича — асосий воситалар ўртача йиллик қолдиқ қиймати. Асосий воситалар қолдиқ қиймати ушбу мол-мулкнинг бошланғич (тикланиш) қиймати билан солиқ тўловчининг ҳисоб сиёсатида белгиланган усуллардан фойдаланилган ҳолда ҳисоблаб чиқилган амортизация ҳажми ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади;

- норматив (белгиланган) муддатда тугалланмаган қурилиш объектлари ва ишга туширилмаган асбоб-ускуналар бўйича — тугалланмаган қурилишнинг ва ўрнатилмаган асбоб-ускуналарнинг ўртача йиллик қиймати.

Ўзбекистон Республикаси норезидентларининг кўчмас мулк объектларига нисбатан ушбу мол-мулкнинг ўртача йиллик қиймати солиқ солинадиган база ҳисобланди.

Солиқ солиш объектларининг ўртача йиллик қолдиқ қиймати (ўртача йиллик қиймат) ҳисобот давридаги ҳар бир ойнинг охири кундаги ҳолатга кўра солиқ солиш объектларининг қолдиқ қийматларини (ўртача йиллик қийматларини) қўшишдан олинган сумманинг ўн иккидан бир қисми сифатида ортиб борувчи якун билан аниқланади.

Юридик шахслар мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати ҳисобот йилининг 31 январиди ва ҳисобот йилининг 31 декабридаги мол-мулк қолдиқ қийматини қўшишдан олинган суммани ҳамда ҳисобот даври қолган барча ойлари ҳар бир ойнинг охири кундаги мол-мулк қолдиқ қиймати суммасини 12 га бўлишдан олинган сон сифатида қуйидаги формула бўйича аниқланади:

$$\begin{array}{l} \text{Ўртача йиллик} \\ \text{қолдиқ қиймати} \end{array} = \frac{31 \text{ янв.} + 28 \text{ фев.} + \dots + 31 \text{ дек.}}{12}$$

Агар мол-мулк ойнинг биринчи ярмида амалга киритилган бўлса, мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қийматини ҳисоблаб чиқаришда киритиш оyi тўлиқ ой деб қабул қилинади,

агар мол-мулк ойнанинг иккинчи ярмида амалга киритилган бўлса, ўртача йиллик қолдиқ қиймат амалга киритиш ойдан кейинги ойнанинг биринчи кунидан бошлаб ҳисобланади.

Мисол келтирамиз:

1) юридик шахс 20 сентябрда таъсис этилган:

1-жадвал

2015 йил учун юридик шахс мол-мулкни ҳисоблаб чиқаришга ўртача йиллик қолдиқ қийматининг ҳисоб-китоби («Юлдуз» фирмаси буйича) ҳисобот йилининг IV-чораги учун: (минг сўмда)

Баланс моддалари номи	Баланс коди сатри	Баланс моддалари бўйича суммалар				
		31.01	30.09	31.10	30.11	31.12
Асосий воситалар	010	-	-	845	845	835
Асосий воситаларнинг эскириши	011, 021	-	-	100	110	120
Солиқ солинадиган мол-мулкнинг қолдиқ қиймати	012, 022			745	735	715

Солиқни ҳисоблаб чиқариш учун мол-мулкнинг ўртача қолдиқ қиймати	=	$\frac{745 + 735 + 715}{3} = 731,67 * 5\% = 36,58$

Юридик шахсларнинг мол-мулк солиғи ставкаси

Солиқ тўловчилар	Солиққа тортиладиган базага нисбатан солиқ ставкаси, фоизда
Юридик шахслар	5

Манба: 29.12.2017 йил ПҚ-3454-сонли қарори

Ўз вақтида меъёрий муддатларда дастгоҳларни ўрнатилмаганлиги учун мол-мулк солиғи ставкаси икки бараварга оширилади.

Тугалланмаган қурилишда ва дастгоҳлар бўйича ўз вақтида киритилмаганлар бўйича пасайтирилган солиқ ставкалари қўлланилмайди.

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш солиқ тўловчи — Ўзбекистон Республикасининг резиденти томонидан ҳисоблаб чиқарилган солиқ солинадиган базадан ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади.

Солиқ даври мобайнида солиқ тўловчилар ҳар ойда жорий тўловларни амалга оширадилар (микрофирмалар ва кичик корхоналар бундан мустасно). Жорий тўловлар суммаси тегишли йил учун мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қийматидан (ўртача йиллик қийматдан) ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилган юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ йиллик суммасининг ўн иккидан бир қисми миқдорида белгиланади. Жорий тўловлар миқдорини ҳисоблаб чиқариш учун солиқ тўловчи солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органига белгиланган шаклдаги маълумотномани жорий йилнинг 20 январигача тақдим этади.

Бюджетга жорий тўловларни тўлаш ҳар ойнанинг 25-кунидан кечиктирмай амалга оширилади.

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқнинг ҳисоб-китоби солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига ортиб борувчи яқун билан йилнинг ҳар чорагида ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда тақдим этилади.

Тўланиши лозим бўлган, юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ суммаси ҳисоб-китобларни топшириш учун белгиланган кундан кечиктирмай бюджетга ўтказилади.

Қўшимча маълумот:

2015 йилда бухгалтер томонидан асосий воситалар боғлиқ бўлган операцияларга берган бухгалтерия проводкалари.

1) МЧЖ жойлашган биносини 2015 йилнинг 2 январидан 10 йил муддатга молиявий ижарага олган бўлиб, бу муддат бинонинг бутун фойдали хизмат муддатига тенгдир. Бинонинг 60% савдо мақсадларида ва 40% маъмурий мақсадларида фойдаланилади. Молиявий ижара шартномаси 1116000 сўм миқдоридagi тўловнинг йилига икки маротаба амалга оширишни кўзда тутди ҳамда тўловлар ҳар йилнинг 10 июлида ўтган биринчи ярим йиллик учун ва ҳар йилнинг 10 январидан ҳисобот даврининг иккинчи ярми учун амалга оширилади. Шартномада йиллик фоиз ставкаси 10% ҳажмида кўзда тутилган. Бухгалтер ижара шартномасини тузиш вақтида бинонинг бошланғич қиймати аннуитетнинг жорий қиймати жадвалидан фойдаланиланиш (12,4622) бўйича ҳисобга олган. Ҳисоб сиёсатига мувофиқ компания ижарага олинган бино бўйича тўғри чиқиқли усулдан фойдаланилади, кўзда тутилган тугатиш қиймати эса 147815 сўмни ташкил этади. Солиқ мақсадларида камайиб борувчи қолдиқ усулидан фойдаланишга рухсат этилган бўлиб, тахмин қилинаётган фойдали хизмат муддати ва тугатиш қиймати бухгалтерия ҳисобидаги баҳоларга тенгдир. 2015 йил биринчи ярим йиллик учун тўловлар жадвалига мувофиқ ҳолда 2015 йил 10 июлида амалга оширилган ва у ҳисоботда тўғри акс эттирилган. Ҳисобот даврининг охирига келиб ҳеч қандай ҳисоб-китоблар қилинмаган.

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоб-китоби

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Сумма
Асосий воситалар, шу билан биргаликда молиявий ижара (лизинг) шартномаси бўйича олинган асосий воситаларнинг ва солиқ солинадиган номоддий активларнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати - <i>Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоб-китобига 1-илованинг 070-сатри</i>	010	
Солиқ солинадиган базанинг камайтирилиши - <i>Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоб-китобига 4-илованинг 010-сатри</i>	020	
Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни ҳисоблаш учун солиқ солинадиган база (010-сатр – 020-сатр)	030	
Белгиланган солиқ ставкаси, %	040	
Тузатилган ставка, % - <i>Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоб-китобига 6-илованинг 060-сатри</i>	050	
Солиқ суммаси (030-сатр х 040-сатр, ёки 050-сатр)	060	
Норматив муддатда тугалланмаган қурилиш объектининг ўртача йиллик қиймати – <i>Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоб-китобига 1-илованинг 080-сатри</i>	070	

Солиқ ставкаси, %да	080	
Солиқ суммаси (070-сатр x 080-сатр)	090	
Белгиланган муддатда ишга туширилмаган ускунанинг ўртача йиллик қиймати – <i>Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоб-китобида 1-илованинг 090-сатри</i>	100	
Солиқ ставкаси, %да	110	
Солиқ суммаси (100-сатр x 110-сатр)	120	
Бюджетга тўланадиган юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ суммаси (060-сатр + 090-сатр + 120-сатр)	130	
Ўтган ҳисобот даври учун ҳисоб-китоб бўйича ҳисобланган юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ суммаси	140	
Қўшимча тўлашга	150	
Камайтиришга	160	

Кейсни бажариш учун саволлар

1. Активлар асосий воситаларга тўғри киритилганлини аниқланг?
3. Асосий воситаларнинг бошланғич баҳоси тўғри шаклланганлигини текширинг?
4. Асосий воситаларга эскириш ҳисоблаш усуллари тўғри қўлланилганлигини текширинг?
5. Асосий воситаларга нисбатан танланган эскириш ҳисоблаш усуллари солиққа тортиладиган базага таъсири текширинг?
6. Асосий воситаларни ҳисобдан чиқариш натижасида олинган молиявий натижа солиққа тортиладиган базага таъсири кўрсатинг?
7. Асосий воситалар ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот тўғри шаклланганлигини текширинг?
8. Мол-мулк солиғини ҳисобланг?

“Юлдуз” масъулияти чекланган жамиятда мавжуд бўлган асосий воситалар 2019 йил 1 январ ҳолатида 2-жадвал

Кўрсаткичлар номи	мик-дори	фойдаланиш-га қабул қилинган сана	фойдали хизмат қилиш муддати	ишлаб чиқариш бирлик-лари	бошлан-ғич қиймати	туга-тиш қий-мати	эскириш ҳисоблаш усули	фойдала-ниш мақсади (жойи)
Бино								
Бино - ишлаб чиқариш мақсадларида	1	02.02.2012	30 йил		45000000	-	кумулятив усул	ишлаб чиқариш
Машина ва усқуналар								
дизель-генератор	1	02.02.2012	13 йил		1650000	49500	солиқ кодекси бўйича	ишлаб чиқариш
Комплекс қурилмалар	1	02.02.2012	13 йил		9000000	-	солиқ кодекси бўйича	ишлаб чиқариш
Компрессор машиналари ва усқуналари	3	02.02.2012	7 йил		13500000	270000	солиқ кодекси бўйича	ишлаб чиқариш
Мебел ва офис жиҳозлари								
1-мебеллар тўплами	1	02.02.2012	7 йил		800000	-	кумулятив усул	маъмурий
офис жиҳозлари	1	05.05.2013	7 йил		1600000	-	камайиб борувчи қолдиқ	маъмурий
2-мебеллар тўплами	1	16.08.2014	7 йил		1250000	-	кумулятив усул	маъмурий
Компьютер жиҳозлари ва ҳисоблаш техникаси								
1-Компьютер Р-4	1	10.05.2012	5 йил	-	850000	-	камайиб борувчи қолдиқ	маъмурий
2-Компьютер Р-4	2	16.12.2014	5 йил	-	1000000	10000	солиқ кодекси бўйича	маъмурий
Ксерокс	1	15.04.2014	5 йил	-	1500000	15000	солиқ кодекси бўйича	маъмурий
Транспорт воситалари								
автомобил Нексия	1	19.08.2013	5 йил	-	16000000	320000	камайиб борувчи қолдиқ	маъмурий
юк автомашина - КАМАЗ	1	02.02.2012	7 йил	1200000 км	60750000	3037500	ишлаб чиқариш усули	ишлаб чиқариш
Бошқа асосий воситалар								
кутубхона фонди		02.02.2012			4000000		солиқ кодекси бўйича	маъмурий

Асосий воситалар ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот 2019 йил 1-январь ҳолатида

3-жадвал

Кўрсаткичлар номи	Сатр коди	Бошланғич (қайта тиклаш) қиймати				Жамғарилган эскириш				Қолдиқ қиймати	
		йил бошига қолдиқ	келиб тушган	чиқиб кетган	йил Охирига Қолдиқ	йил бошига қолдиқ	келиб тушган	чиқиб кетган	йил охирига қолдиқ	йил бошига қолдиқ	йил охирига қолдиқ
Ер	10										
Ерни ободонлаштириш	20										
Узоқ муддатли ижара (лизинг) шартномаси бўйича олинган асосий воситаларни ободонлаштириш	30										
Бино	40	45000000			45000000					45000000	45000000
Иншоат	50										
Узатиш мосламалари	60										
Машина ва ускуналар	70	51150000			51150000	6732302			6732302	44417698	44417698
Мебел ва офис жиҳозлари	80	3650000			3650000	1216199			1216199	2433801	2433801
Компьютер жиҳозлари ва ҳисоблаш техникаси	90	4350000			4350000	637169			637169	3712831	3712831
Транспорт воситалари	100	60750000			60750000	10339350			10339350	50410650	50410650
Ишчи ҳайвонлар	110										
Маҳсулдор ҳайвонлар	120										
Кўп йиллик ўсимликлар	130										
Бошқа асосий воситалар	140	4000000			4000000					4000000	4000000
Консервация қилинган асосий воситалар	150										
Узоқ муддатли ижара (лизинг)га олинган асосий воситалар	160										
Жами асосий воситалар (010 сатрдан 160 сатргача)	170	168900000	0	0	168900000	18925020	0	0	18925020	149974980	149974980

Асосий воситалар ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот 2018 йил 31-декабрь ҳолатида

Кўрсаткичлар номи	Сатр коди	Бошланғич (қайта тиклаш) қиймати				Жамғарилган эскириш				Қолдиқ қиймати	
		Йил бошига қолдиқ	Келиб тушган	чиқиб кетган	Йил охирига қолдиқ	Йил бошига қолдиқ	Келиб тушган	чиқиб кетган	Йил охирига қолдиқ	Йил бошига қолдиқ	Йил охирига қолдиқ
Ер	10										
Ерни ободонлаштириш	20										
Бино	40	45000000			45000000	8419345	2395161		10814506	36580655	34185494
Иншоат	50				0				0	0	0
Узатиш мосламалари	60				0				0	0	0
Машина ва ускуналар	70	51150000			51150000	6732302	2709231		9441533	44417698	41708467
Мебел ва офис жиҳозлари	80	3650000			3650000	1216199	839743		2055942	2433801	1594058
Компьютер жиҳозлари ва ҳисоблаш техникаси	90	4350000			4350000	637169	542220	615399	563990	3712831	3786010
Транспорт воситалари	100	60750000			60750000	10339350	14644643		24983993	50410650	35766007
Узоқ муддатли ижара (лизинг)га олинган асосий воситалар	160		13907815		13907815		1390782		1390782	0	12517033
Жами асосий воситалар (010 сатрдан 160 сатргача)	170	164900000	13907815	0	178807815	27344365	22521780	615399	49250746	137555635	129557069

II. Тингловчилар учун услубий қўлланмалар

Муаммо:

Асосий воситаларнинг бошланғич қийматини тўғри шакллантириш, асосий воситаларга эскириш ҳисоблаш усуллари ва ҳисоб-китобларининг аниқлигини текшириш, асосий воситаларни қайта баҳолаш ҳамда ҳисобдан чиқаришни текшириш.

Вазифалар:

- Асосий воситаларни гуруҳлаштириш ва баҳолашни ўрганиб чиқиш.
- Асосий воситаларга ҳисоб сиёсати ва солиқ кодексига биноан эскириш ҳисоблаш усуллари ўрганиш ҳамда аниқлаш.
- Асосий воситаларга ҳисобланган эскириш суммасини харажатларга тўғри олиб борилганлигини текшириш.
- 2015 йил 31 декабр ҳолатида “Асосий воситалар ҳаракати тўғрисида”ги ҳисобот тўғри шаклланганлигини текшириш.
- Асосий воситаларга оид турли коэффицентларни ҳисоблаб чиқиш ва таҳлил қилиш, аудиторлик ҳисоботи ва хулосасида асосий воситалар аудитига доир фикрни шакллантириш.

Ечиш кетма-кетлиги

1. Берилган вазиятни ўрганиш ва масалани ечиш учун зарур маълумотларни аниқлаш? Кейсдаги ҳолатларни ойдинлаштириш: нима юз берапти?
2. Берилган вазиятни таҳлил қилинг, муаммони ечиш кетма-кетлигидан кўзланган мақсад баён қилинади.
3. Тавсия қилинган жадвалларни берилган маълумотлар асосида тўлдириб, хулоса беришга тайёрланади.
4. Охирги хулосалар берилади.

Вазиятни бажариш учун йўриқнома ва ёзма ишнинг баҳолаш мезонлари

номи	мазмуни	нати- жаси	Ёзма ишни баҳолаш кўрсаткичлари ва мезони	
1. Асосий воситаларнинг бошланғич қийматини шакллантириш.	Асосий воситаларнинг бошланғич қийматини шакллантириш тартиби баён қилиш		Аниқлик	2 балл
2. Асосий воситаларга эскириш ҳисоблаш усуллари аниқлаш.	Асосий воситаларга эскириш ҳисоблаш усуллари санаб бериш ва ҳисоб-китоб тартибини баён қилиш		Аниқлик	6 балл
3. Асосий воситаларни ҳисобдан чиқариш ва молиявий натижаларни шакллантириш	Асосий воситаларни ҳисобдан чиқариш тартиби ва молиявий натижаларни шакллантириш кетма-кетлигини кўрсатиб бериш		Аниқлик	3 балл
4. Асосий воситаларга доир аудиторлик ҳисоботи	Аудит натижалари асосида асосли бошқарув қарорларини қабул қилиш.		Асосланганлик, холислик,	4 балл

Гуруҳларнинг ишлашини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Баҳолаш мезонлари	
	Презентация (мазмун, маъноси ва хулосаларнинг исботи учун) Аъло – 2 балл Яхши – 1,5 балл Қониқарли – 1 балл Қониқарсиз – 0,5	Муаммоли масаланинг ечими учун (тўғрилиги ва ечимнинг кетма-кетлиги учун) Аъло – 2 балл Яхши – 1,5 балл Қониқарли – 1 балл Қониқарсиз – 0,5 балл
1		
2		
3		
4		
5		

1. Узоқ муддатли активлар

Асосий воситалар ҳисоби

Асосий воситалар ҳисоби 5-БХМС талабларига жавоб беради.

Асосий воситалар балансида ҳақиқатда амалга оширилган харажатлар қийматида акс эттирилади.

Шартномага биноан узоқ муддатли ижарага бино олинган - 13907.8 минг сўм, ижара 10 йил муддатга олинган, йиллик 10% ставкада, ҳар олти ойда 1116.0 минг сўм миқдорида асосий қарз ва фоиз тўлаб берилади.

1 январь 2015 йил ҳолатида асосий воситалар қайта баҳоланмаган.

Асосий воситаларга эскириш ҳисоб сиёсатида биноан амалга оширилган. Ҳисобланган эскириш суммаси айрим асосий воситаларга нисбатан нотўғри ҳисобланган ва харажатлар счегига нотўғри акс эттирилган.

Асосий воситалар номи	Мижоз маълумоти бўйича	Аудит маълумоти бўйича	Фарқ
Бино - ишлаб чиқариш мақсадларида	1395.2	2621.0	-1225.8
Дизель -генератор	126.9	123.1	+3.8
Комплекс қурилмалар	692.3	692.3	-
Компрессор машиналари ва ускуналари	1890.0	1890.0	-
1-мебеллар тўплами	114.3	116.7	-2.4
Офис жиҳозлари	267.9	272.2	-4.3
2-мебеллар тўплами	457.6	301.3	+156.3
1-Компьютер Р-4	-	115.6	-115.6
2-Компьютер Р-4	198.0	181.5	+16.5
Ксерокс	297.0	297.0	-
Автомобил Нексия	6400.0	3456.0	+2944.0
Юк автомашина - КАМАЗ	8244.6	7213.5	+1031.1
Кутубхона фонди	-	-	-
Ижарага олинган бино	1390.8	1261.3	+129.5

Жадвалга биноан жами (4281.2-1348.1) = 2933.1 минг сўм миқдорида эскириш харажатлари кўпайтириб кўрсатилган.

Тавсия: асосий воситаларга эскириш ҳисоблаш усулларидаги ҳисоб-китобларни қайта кўриб чиқиш;

Асосий воситаларга ҳисобланган эскириш суммасини харажатлар счегига тўғри олиб бориш учун 21-БХМСга амал қилиш;

1 январь 2015 йил ҳолатида асосий воситалар қайта баҳолан.

**Асосий воситалар ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот компиляцияси
2018 йил 31-декабрь ҳолатида**

5-жадвал

Кўрсаткичлар номи	Сатр коди	Бошланғич (қайта тиклаш) қиймати				Жамғарилган эскириш				Қолдиқ қиймати	
		йил бошига қолдиқ	келиб тушган	чиқиб кетган	йил охирига қолдиқ	йил бошига қолдиқ	келиб тушган	чиқиб кетган	йил охирига қолдиқ	йил бошига қолдиқ	йил охирига қолдиқ
Ер	10										
Ерни ободонлаштириш	20										
Узоқ муддатли ижара (лизинг) шартномаси бўйича олинган асосий воситаларни ободонлаштириш	30										
Бино	40	45000000			45000000	8419345	2620967		11040312	36580655	33959688
Иншоат	50										
Узатиш мосламалари	60										
Машина ва ускуналар	70	51150000			51150000	6732302	2705423		9437725	44417698	41712275
Мебел ва офис жиҳозлари	80	3650000			3650000	1216199	690224	730999	1175424	2433801	2474576
Компьютер жиҳозлари ва ҳисоблаш техникаси	90	4350000			4350000	637169	594100		1231269	3712831	3118731
Транспорт воситалари	100	60750000			60750000	10339350	10669500		21008850	50410650	39741150
Узоқ муддатли ижара (лизинг)га олинган асосий воситалар	160		13907815		13907815		1261333		1261333		12646482
Жами асосий воситалар (010 сатрдан 160 сатргача)	170	164900000	13907815		178807815	27344365	18541547	730999	45154913	137555635	133652902
Шундан:											
Ишлаб чиқариш	171	69150000			96150000	15151647	5326390		20478037	80998353	75671963
Ноишлаб чиқариш	172	95750000	13907815		82657815	12192718	13215157	730999	24676876	56557282	57980939
МАЪЛУМОТ УЧУН:											
Йил давомида сотиб олинган асосий воситалар, жами (сатр 181+182+183)	180		13907815								
ўз мабалағлари ҳисобига	181										
банк кредити ҳисобига	182										
бошқа қарзга олинган маблағлар ҳисобига	183		13907815								
Тугалланмаган қурилиш	190										

VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

1. Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Мустақил иш – мавжуд матн ёки бир қанча матнларни изоҳловчи шаклларида бири саналади. Шу боисдан, конспектдан фарқли ўлароқ, мустақил иш янги, муаллиф матн саналади. Ушбу ҳолатда янгилик, янгича тақдим этиш, материалларни тартиблаштириш, ҳар хил нуктаи назарларни ўзаро солиштиришда алоҳида муаллифлик ёндашуви тушунилади.

Мустақил иш - ҳар хил нуктаи назарларни ўзаро солиштириш ва таҳлил қилиш кўникмасига эга бўлишни талаб этадиган бир ёки бир қанча манбаларни ўзида мужассам этадиган ғояларни қисқача ёзма кўринишидаги тақдимотидир.

Мустақил ишнинг турлари ва тизими:

1. Ифодаланиш тўлиқлигича кўра:

- а) информатив (рефератлар – конспектлар);
- б) индикатив (рефератлар –резюме (қисқача мазмун)

2. Мустақил иш таркиби:

А) библиографик қайд этилиши:

- Ф.И.Ш.нинг номи;
- чоп этилган манзили;
- нашриёт, йил;
- саҳифалар сони.

Б) Мустақил иш матни:

- мавзу, муаммо, мустақил иш қилинадиган иш предмети, мақсади ва мазмуни;
- тадқиқот усуллари;
- аниқ натижалари;
- муаллиф хулосаси;
- иш натижаларини қўланиш соҳаси.

Ўқув фани бўйича мустақил иш тайёрлаш қуйидаги вазифаларни ҳал этишни назарда тутати:

- Ўқув предмети долзарб назарий масалалари бўйича билимларини чуқурлаштириш, талаба томонидан мавзуга ушбу олинган назарий билимларни ижодий кўникмасини ҳосил қилиш;

- Танланган касбий соҳада хориж тажрибаларини, мавжуд шароитларда уларни амалий жиҳатдан қўллаш имкониятлари ва муаммоларини ўзлаштириш;

- Танланган мавзу бўйича ҳар хил адабий манбаларни (монография, даврий нашрлардаги илмий мақолалар ва шу кабилар) ўрганиш қобилятини такомиллаштириш ва улар натижалари асосида танқидий ёндашган тарзда мустақил, ҳамда билимдон ҳолда материални ифода этиш, ишончли хулоса ва таклифлар қилиш;

- Ёзма кўринишдаги ишларни тўғри расмийлаштириш кўникмаларни ривожлантиришдир.

“Солиққа тортишнинг халқаро андозалари” модулидан мустақил таълимни ташкил этишда қуйидаги шакллардан фойдаланилади: айрим назарий мавзуларни ўқув адабиётлари ёрдамида ўзлаштириш; амалий машғулотлар учун топширилган мавзуни ахборот ресурс манбаларидан фойдаланган, расмий солиққа оид маълумотларини тўплаган ҳолда бажариш.

Тингловчи мустақил ишни ташкил этишининг мазмуни “Солиққа тортишнинг халқаро андозалари” модулининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидагиларга асосланиб тайёрланиши тавсия этилади:

- меъёрий ҳужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модул мавзуларини ўрганиш;

- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;

- автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи дастурлар билан ишлаш;

- махсус адабиётлар бўйича модул бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модул бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш.

2. Мустақил таълим мавзулари

1. Ўзбекистонда солиқ-бюджет тизимидаги ислохотлар натижаларини таҳлил қилиш;
2. Иқтисодий назариялар ва концепцияларда солиқ муносабатларини оптималлаштириш масалалари;
3. Солиқлар воситасида иқтисодиётни тартиблаш механизмидан самарали фойдаланиш орқали солиқ муносабатларини оптималлаштириш;
4. Ўзбекистон Республикасида солиқ сиёсатини юритишнинг ўзига хос хусусиятлари;
5. Солиқ муносабатларини оптималлаштиришда солиқ юқини мувофиқлаштириш масалалари;
6. Солиқ имтиёзларидан самарали фойдаланишни такомиллаштириш масалалари;
7. Солиқларни ҳисоблаш ва тўлаш тартибини такомиллаштириш масалалари;
8. Солиқ муносабатларини оптималлаштиришда солиқ қонунчилигини мувофиқлаштириш масалаларининг аҳамияти;
9. Солиқ базасини аниқлаш ва унинг шаклланишидаги муаммолар ҳамда ечимлар;
10. Солиқ базасини аниқлашни оптималлаштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш;
11. Ўзбекистон Республикасида солиқ базасини аниқлашга оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни мустақил ўрганиш;
12. Тараққиётнинг янги босқичида солиқ органларининг ҳуқуқий негизлари такомиллаштириш;
13. Солиқ ставкаларининг бюджет даромадлари ва солиқ тўловчилар фаолиятига таъсирини ўрганиш;
14. “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорини мустақил ўрганиш;
15. Ўзбекистон миллий солиқ тизимининг амалдаги ҳолати таҳлили ва мавжуд солиқларни ҳисоблаш усулларини таҳлил қилиш;
16. Солиқ тизимида солиқ имтиёзларининг самараси бўйича таҳлиллар олиб бориш;
17. Солиқ имтиёзларининг ижобий ва салбий жиҳатларини ўрганиш;
18. Солиқ тўловчилар зиммасидаги солиқ юқини камайтириш масалалари;
19. Солиқ юқини ҳисоблашнинг методологиясини такомиллаштиришга оид илмий назарий қарашларни ўрганиб чиқиш;
20. Солиқлар ҳақида илмий қарашлар ва назарияларнинг талқини;
21. Солиқларга оид иқтисодий назарияларни мустақил ўрганиш;
22. Солиқларнинг тартибловчилик ролини мустақил ўрганиш;
23. Тараққиётнинг янги босқичи шароитида иқтисодиётни тартиблашда солиқ тизимининг таъсирини мустақил ўрганиш.

VII. ГЛОССАРИЙ

Атаманинг инглиз тилидаги номланиши	Атаманинг рус тилидаги номланиши	Атаманинг ўзбек тилидаги номланиши	Атаманинг маъноси
Excise tax	Акцизный налог	Акциз солиғи	бу ишлаб чиқариш корхоналарида яратилган ёки экспорт ва импорт қилинган баъзи акцизности товарлар қийматининг бир қисмини мажбурий бюджетга ундиришдир
Budgetary subsidy	Бюджетная дотация	Бюджет дотацияси	ўз даромадлари ва бюджетни тартибга солувчи бошқа маблағлар йетишмаган тақдирда қуйи бюджетнинг харажатлари билан даромадлари ўртасидаги фарқни қоплаш учун юқори бюджетдан қуйи бюджетга қайтармаслик шарти билан ажратиладиган пул маблағлари
Budgetary surplus	Бюджетный профицит	Бюджет профицити	муайян даврда бюджет даромадларининг бюджет харажатларидан ортиқ бўлган суммаси
Budgetary crisis	Бюджетный кризис	Бюджет тақчиллиги	муайян даврда бюджет харажатларининг бюджет даромадларидан ортиқ бўлган суммаси
Budgetary transfers	Бюджетный трансферт	Бюджет трансферти	бюджетдан юридик ёки жисмоний шахсга бевосита ёхуд ваколатли орган орқали ажратиладиган қайтарилмайдиган пул маблағлари
"Perma- nent establishment"	«Постоянное учреждение»	«Доимий муассаса» тушунчаси	солиққа тортиш мақсадида Ўзбекистон ҳудудида даромад олиш учун фаолият кўрсатаётган ҳар қандай жой ҳамда ҳар қандай ташкилот ёки ваколатли функцияни бажараётган юридик шахсдир. Бу тушунча ўз ичига: бошқарув ўрни, бўлим, офис, идора, фабрика, устахона, шахта, нефт ёки газ қузури, тош қазилма қазилма қазиб олувчи жойларни олади
Corporate tax	Налог прибыль на корпораций	Корпорациялар- нинг фойда солиғи	бу юридик шахсларнинг, асосан акциядорлик жамиятининг барча фаолиятидан олган фойдасининг бир қисмини бюджетга мажбурий тўлови ҳисобланади. Бу йерда солиқ тўловчилар солиққа тортиш мақсадида корхоналар,

			ташкilotлар, бирлашмалар шу жумладан уларнинг мустақил шаҳобчалари ўзининг ихтиёридаги мулки бўлиб, ўз мажбуриятларини шу мулклар билан қайтара оладиган, банкда ҳисоб рақамига ега бўлган ва мустақил бухгалтерия баланси бўлган корхона ва ташкilotлардир
Value added tax	Налог на добавленную стоимость	Қўшилган қиймат солиғи	бу корхона, ташкilot ва бирлашмаларда янги яратилган (қўшилган) қийматнинг бир қисмини бюджетга мажбуран олишдир
Non-residents	Нерезиденты	Норезидентлар	Ўзбекистон ҳудудида ташкilot етилмаган ёки бош корхонаси Ўзбекистонда жойлашмаган юридик шахслардир. Норезидентлар фақат Ўзбекистон ҳудудида олган даромадларидан солиқ тўлайдилар
Residents	Резиденты	Резидентлар	Ўзбекистон ҳудудида ташкilot етилган ва рўйхатдан ўтган юридик шахслар ёки бош корхонаси Ўзбекистонда жойлашган бўлиб, Ўзбекистондан ташқарида рўйхатдан ўтган юридик шахслардир. Резидентлар Ўзбекистон ҳудудида ҳамда чет елда олган даромадларидан солиқ тўловчилар ҳисобланади
Royalty	Роялты	Роялти	бу интеллектуал мулклардан келган даромадлардир. Интеллектуал мулкларга янгилик яратилганлиги тўғрисидаги патент, лицензия, товар белгиси ва бошқалар кирди
Tax penalties	Налоговые санкции	Солиқ санкциялари	бу интизомсиз солиқ тўловчиларга нисбатан солиқ қонунчилиги бузилганда бериладиган жазолардир. Улар уч хил бўлади: маъмурий, молиявий ва жиноий.
Taxpayer identification number	Идентификационный номер налогоплательщика (ИНН)	Солиқ тўловчиларнинг идентификацион рақами (СТИР)	солиқ тўловчининг солиқ идораларидан рўйхатдан ўтганлигини кўрсатувчи далилдир. Бу рақам солиқ тўловчининг тегишли ҳисобот ва ҳисобларини, бошқа ҳужжатларини тез топишда ёрдам берувчи сондир

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар.

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Мирзиёв Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳисобот йил яқунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январь, №11.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 18 июлдаги ПФ-5116 сонли Фармони
6. Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишни янада такомиллаштириш тўғрисида Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 28 августдаги 677-сон қарори
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 1 августдаги ПҚ-3168 сонли Қарори.
8. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси 2017 йил 22 декабрь <http://xs.uz/>
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 26 dekabrdaqi “O‘zbekiston Respublikasining 2019 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to‘g‘risida”gi PQ-4086-son qarori
10. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 29 dekabrdaqi “Soliq va byudjet siyosatining 2018 yilga mo‘ljallangan asosiy yo‘nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-454-son qonuni
11. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 30 dekabrdaqi “Soliq ma‘muriyatchiligi takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-455-son qonuni
12. O‘zbekiston Respublikasining 2018 yil 3 yanvardaqi “Ayrim davlat organlari faoliyati takomillashtirilishi, shuningdek fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini ta‘minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar qabul qilinishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim

qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-456-son qonuni

II. Махсус адабиётлар.

1. Темур тузуклари. –Т.: «Чўлпон», 1991. – 98 б.
2. Ўлмасов А., Шарифхўжаев М. Иқтисодиёт назарияси. Т.: “Меҳнат”, 1995 й. – 377 б.
3. Яхёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. –Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003. – 247 б.
4. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарк” нашриёти – 2009. –400 бет.
5. Пансков В.П., Князев В.Г. Налоги и налогообложения. –М.: МЦФЭР, 2003. –с. 59.
6. Мальмигин И. Налоги как элементы финанса. М.: перевод с англ. 1997 г. стр. 69
7. Рикардо Д. Сочинения т. I. Начало политической экономики и налогового обложения. Пер. с англ. - М.: «Госполитиздат», с.360.
8. Пепеляев С.Г. Основы налогового права. М.: 1995, 24-бет
9. Черник Д.Г. Налоги в рыночной экономике. «Финансы», 1992, №3 с. 19.
10. Олимжонов. О. Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида солиқ сиёсати. «Ҳаёт ва иқтисод», 1992.

III. Интернет сайтлари

1. www.gov.uz – Ўзбекистон Республикаси ҳукумат портали.
2. www.lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
3. www.stat.uz – Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси расмий сайти.
4. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги сайти.
5. <https://soliq.uz/> Ўзбекистон Республикаси Солиқ қўмитаси сайти.
6. www.lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
7. www.minesonotm.uz – Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги сайти.